KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

1980 | 4

ORSZÁGOS
KÖNYVTÁRÜGYI TANÁCS –
KÖNYVTÁRTUDOMÁNYI
ÉS MÓDSZERTANI KÖZPONT

Kölcsönözhető

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

Szerkesztő bizottság:
Arató Ferenc, Balázs Sándor,
Földi Tamás, Gál Andorné,
Gálné Ballagi Ágnes,
Héberger Károly, Horváth Tibor,
Kováts Zoltán, Kövendi Dénes,
Mohor Jenő, Rózsa György,
Ruzsás Lajosné, Takács Miklós,
Vályi Gábor, Zircz Péter

Szerkesztők: Bárdosi Mária
Gerő Zsoltné

Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a Könyvtártudományi és Módszertani Központ folyóirata

Szerkesztőség:
1827 Budapest VIII., Múzeum u. 3.
Telefon: 134–000/272 m.

Megjelenik kéthavonként
Példányszáma: 1000
Egyes szám ára: 20,– Ft.
Évi előfizetési díj: 120,– Ft.

Terjeszti a Magyar Posta
Előfizethető
a postahivatalokban
és a Posta Központi Hírlap Irodánál
(Budapest, 1900
Telefon: 180-855)
Csekkszámlaszám: 215–96.162

Külföldre előfizethető
a Kultúra
Könyv és Hírlap
Külkereskedelmi Vállalatnál
(Budapest, P.O.B. 149
1376)

Kiadja a Népművelési Propaganda Iroda
Felelős kiadó: Nemes Iván igazgató
Készült az NPI nyomdájában
11 A/5 ív terjedelemben
Felelős vezető: Vymeták Ferenc
7921/80

26. ÉVFOLYAM
1980. 4. SZÁM

HU ISSN 0023–3773
Index: 26 408

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

TARTALOM

MOLDVAI Jolán
Kutatási jelentések beszerzése és számítógépes feldolgozása a Központi Fizikai Kutató Intézet Könyvtárában 343
SZEPESVÁRY Tamás
A szakirodalmi tájékoztatási szolgáltatások fejlődésének egyes problémái . . . 356
DIENES Gedeon
Európai Kulturális Adatbank 363
ZOLTÁN Imre
Informatika és eszperantó 370

Krónika

FÉNYES Miklós
Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának 1978–1979. évi tevékenységéről 388
BILINCSI Lajos
A Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának munkájáról, 1978–1979. 391

Kitekintés

HÜLPÜSCH, Gisela
A könyvtári és tájékoztatási feladatok integrációjának lehetőségei az NDK felsőoktatási intézményeinél (Ford.: SZINAINÉ LÁSZLÓ Zsuzsa.) 395
A Deutsches Bibliotheksinstitut (Német Könyvtári Intézet, NSZK) fejlesztési terve (Ism.: MEZEI György.) 409
KISS Jenő
Az amerikai közművelődési könyvtárak szerepe a felnőttoktatásban 416

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Szemle

Zur Theorie und Praxis des modernen Bibliothekswesens. *A modern könyvtárügy elmélete és gyakorlata.* (Ism.: KATSÁNYI Sándor.) 421

BAHR, Alice Harrison: Book Theft and Library Security Systems, 1978–79. *Könyvlopás és könyvtári biztonsági rendszerek, 1978–79.* (Ism.: SÁRDY Péter.) 425

BALÁS Judit – KOVÁCS Katalin: Könyvtárstatisztikai adatok a nemzetközi és nemzeti adatszolgáltatási rendszerekben 431

ZSIDAI József: A szakkönyvtári integráció gyakorlata és elmélete. (Ism.: HÉBERGER Károly.) 442

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE 445

Contents 447

Inhalt 452

Содержание 456

E számunk szerzői, munkatársai: BALÁS Judit (KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat), BILINCSI Lajos (ATE Mg. Kar Könyvtára, Debrecen), DIENES Gedeon (Népművelési Intézet), FÉNYES Miklós (Egyetemi Könyvtár, Pécs), HÉBERGER Károly (BMEKK), Gisela HÜLPÜSCH (Methodisches Zentrum, Berlin, NDK), KATSÁNYI Sándor (KMK), KISS Jenő (FSZEK), KOVÁCS Katalin (KMK), MEZEI György (Városi Könyvtár, Győr), MOLDVAI Jolán (KFKI Könyvtára), SÁRDY Péter (KM), SZEPESVÁRY Tamás (OMKDK), SZINAINÉ LÁSZLÓ Zsuzsa (KMK), ZOLTÁN Imre (tájékoztató mérnök).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KUTATÁSI JELENTÉSEK BESZERZÉSE ÉS SZÁMÍTÓGÉPES FELDOLGOZÁSA A KÖZPONTI FIZIKAI KUTATÓ INTÉZET KÖNYVTÁRÁBAN

MOLDVAI JOLÁN

A Központi Fizikai Kutató Intézet (KFKI) könyvtárában már 1959-ben felismerték, hogy a tudományos kutatómunka egyik elengedhetetlen dokumentumtípusa a kutatási jelentés. Ennek a felismerésnek eredményeként hozták létre még abban az évben a kutatási jelentések különgyűjteményét.

Ekkor még az állomány feltárását katalóguscédula biztosította, amely azonban csak a report jelzete szerinti betűrendben készült. Az olvasókat a heti gyarapodásról rövidített címfelvétellel készített jegyzék tájékoztatta.

1971-ben áttértünk a számítógépes feldolgozásra. Ehhez a munkához a KFKI-ban működő ICT 1905 számítógép biztosított lehetőséget.

1979-ben egy ESz 1040 számítógépet helyeztek üzembe a KFKI-ban, amelynek használatára a könyvtár is lehetőséget kapott. Ekkor egy új rendszerterv kialakítására került sor, amely már kiterjesztette a számítógép alkalmazását az eddig manuálisan végzett munkákra is.

Az új rendszer teljeskörű ismertetését a cikk terjedelme nem teszi lehetővé, ezért a hangsúlyt elsősorban a feldolgozás tárgyára, magára a kutatási jelentésre, ennek egyedi tulajdonságaira, az ezekből adódó feldolgozási lehetőségre, valamint a visszanyert adatok ismertetésére helyezzük.

A kutatási jelentések kialakulása

A kutatási jelentés viszonylag újkeletű dokumentumtípus. Míg a felhasználók körében rohamosan népszerűvé vált, addig ezzel nem egészen párhuzamosan nőtt a jelentősége és a jelenléte könyvtáraink állományában. Ezért a KFKI-ban folyó feldolgozási munka ismertetése előtt mindenképpen szükségesnek látszik néhány szóval ismertetni – csatlakozva a témában már eddig megjelent publikációkhoz – magát a kutatási jelentést is.

A tudományos és műszaki publikációk megjelenési formája a második világháborút megelőzően túlnyomó többségben a könyv és a folyóirat volt. A háború utáni éveket azonban a kutatások fejlesztésének dinamizmusa jellemezte. A kutatásokra fordított összegekkel egyenes arányban készültek az eredményeket tartalmazó publikációk, amelyek gyors megjelenését – a hosszú átfutási idő miatt – a folyóiratok már nem tudták

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

biztosítani. Szükségképpen kialakult az az új dokumentumtípus, amely már lehetővé tette a kutatások eredményeinek gyors közreadását.

Napjainkra a kutatási jelentés világszerte elterjedt, elismert és igényelt tudományos dokumentumtípussá vált. Ezt bizonyítja az is, hogy az alapvető természettudományos referáló folyóiratok rendszeresen tájékoztatnak a kutatási jelentésekről is, pl. az INIS Atomindex, a Science Abstracts három sorozata, az Energy Research Abstracts stb.

[Zárójelben meg kell jegyezni, hogy az egységes magyar elnevezés még nem született meg. A szakirodalomban egyaránt használatos a „kutatási jelentés", a „report", a „reportirodalom" és a „jelentésirodalom" terminus is. Az angol nyelvterületen legújabban az „R+D Reports" (Research and Development Reports) terjedt el. Ennek magyar fordítása, bár kissé hosszú, de kifejezi a kutatási jelentések lényegét: „K+F jelentések", azaz kutatási-fejlesztési jelentések.]

A kutatási jelentések típusai

A kutatási jelentések – a fentieket kissé bővítve – kutatási és műszaki fejlesztési jelentések, tudományos és technikai beszámolók, folyamatban lévő vagy már befejezett kutatások jelentései, az elért eredmények bármilyen információhordozón megjelent közlése, akár publikált, akár nem publikált dokumentumként.

Jellegükből eredően többféle típusuk van, amelyek rendszerezése különböző szempontok szerint történhet. Az alábbiakban csak a két leglényegesebb szerepel:

1. *a kutatások jellege szerint*
   - az alapkutatások eredményeinek közzététele legnagyobbrészt „research report", „scientific report" vagy „scientific research report" formájában történik,
   - az alkalmazott kutatások eredményeit általában a „technical report" vagy a „scientific technical report" típus tartalmazza,
2. *a megjelenés időpontja szerint*
   - előnyomat (preprint): a később folyóiratban vagy konferencián megjelenő publikáció előzetes kiadása,
   - előzetes jelentés (preliminary report): egy új kutatás elindítását megelőző, helyzetfelmérő jelentés,
   - folyamatban lévő kutatásokról készülő beszámoló (progress report): a megjelenés időpontjában is folyó kutatás tapasztalatairól, addigi eredményeiről készül,
   - periodikus jelentés: egy bizonyos időszakban végzett munkák összefoglalása. Havonta, negyed- vagy félévenként, leggyakrabban azonban évenként szokták elkészíteni. Jelentősége, hogy a kutatás mellett a kutatóhelyről is átfogó képet nyújt,
   - zárójelentés (final report, summary report): a már lezárult kutatómunka eredményeit, tapasztalatait tartalmazza.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A kutatási jelentések sajátos vonásai

A kutatási jelentések alábbi sajátosságai indokolják és lehetővé teszik, hogy információ-tartalmukat a hagyományos dokumentumfeltárási módszerektől eltérő módon dolgozzuk fel:

- előállítása olcsó és egyszerű nyomdai vagy sokszorosítási eljárások útján történik, tehát
- a minimális átfutási időt igénylő kiadvány egy-egy új kutatási eredmény azonnali publikálását teszi lehetővé,
- a nagy számban megjelenő dokumentum friss információtartalmának gyakori időközökben történő feldolgozása, és a feldolgozás időtartamának csökkentése folyamatos áttekintést biztosít a különböző kutatóhelyeken folyó tudományos munkákról,
- ezek ismeretében jelentős költségek takaríthatók meg a párhuzamosan folyó munkák kiküszöbölésével mind az alap-, mind az alkalmazott kutatások területén,
- a kutatási jelentés tartalmában erősen differenciált, ezért – tapasztalataink szerint – az érintett témában dolgozó kutatócsoport számára elegendő egy példányban beszerezni azt. Ez nagymértékben csökkenti a könyvtár tárolási gondjait,
- ugyanezt a gondot enyhíti az utóbbi években egyre jobban elterjedő új információhordozó-közeg, a microfilm és a microfiche,
- a kutatási jelentések többsége efemer jellegű, információtartalma nagyrészt átmeneti értéket képvisel, különösen a természettudományok terén. Ez szinte magától értetődő módon predesztinálja a rendszeres selejtezés kérdésének megoldását, a ballasztanyag tárolásának megszüntetését,
- sajátos bibliográfiai adattal rendelkezik; ez a reportjelzet, amely a bibliográfiák elsődleges azonosító eleme. A referáló folyóiratok is kiemelten kezelik ezt a mnemonikus kódot, amely általában a közreadó intézmény nevének rövidítése, év- és/vagy sorszámmal kiegészítve, pl. KFKI–79–102.

Nemzetközi kiadványcsere-kapcsolataink kialakítása

A kutatási jelentés – a felsorolt jellemző tulajdonságai alapján – a nemzetközi tudományos-információs kiadványcsere-kapcsolatok nélkülözhetetlen bázisdokumentumává fejlődött. Rendkívüli jelentősége abban rejlik, hogy az új információkat igen gyorsan közli, és a kiadványcserére alkalmas publikációkkal rendelkező intézmények számára ingyen szerezhető be. Tekintettel a könyvtárak viszonylag szűkös, és a kiadványok folyamatos áremelkedése miatt egyre szűkebbé váló beszerzési kereteire, nem hanyagolható el a kiadványcsere-kapcsolatok létrehozása, illetve állandó figyelemmel kísérése.

Ennek tudatában került sor a KFKI könyvtárában 1977 végén a kiadványcsere-kapcsolatok felújítására, amelyet a kutatási témákban bekövetkezett változások tettek szükségessé.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A meglévő cserepartnerekről jegyzéket készítettünk, és a könyvtárban található címtárak, valamint az egyes kutatókkal történt személyes megbeszélések alapján kiegészítettük néhány jelentős intézettel. A sokszorosítás után szétküldött jegyzék alapján az olvasók véleményét kértük: az általuk már szükségtelennek tartott kapcsolataink megszüntetését, az új kutatóhelyek jóváhagyását, illetve további javaslataikat vártuk. A csaknem 90 %-ban visszaérkezett felmérő jegyzék alapján – a könyvtári bizottsággal egyetértésben – 35 ország 235 intézményének küldtünk levelet. Ebben ismertettük főbb kutatási területeinket, felajánlottuk a jelentéseket, a publikációs listáinkat, valamint az angol és az orosz nyelvű évkönyveinket. Egyúttal kértük, hogy a mellékelt válasz-nyomtatványon jelöljék meg azokat a kutatási témáinkat, amelyek jelentéseire igényt tartanak. Ez a jelölés egy későbbi, jelentős output igény megvalósítását teszi lehetővé.

A válaszok feldolgozásának eredménye: 35 ország 207 intézete, laboratóriuma, egyeteme tartja számára is jelentősnek a kiadványcsere-kapcsolatok folytatását, illetve létrehozását.

A nemzetközi kiadványcsere-kapcsolatok kialakítása azonban ma már nem biztosítja teljes egészében a kutatók reportigényeinek kielégítését. Világszerte növekvő tendenciát mutat a kutatási jelentések terjesztésével szervezetten foglalkozó, kereskedelmi elveken működő intézmények száma. Ezért figyelembe kellett vennünk ezeket is, mivel bizonyos jelentések kizárólagos beszerzési forrásai.

Kutatóink számára igen fontos dokumentumtípus a disszertáció is, amely szűkebb témakör részletes kidolgozását tartalmazza. Tekintettel az igényekre, a KFKI könyvtárának report gyűjteménye tehát – megkülönböztető jelzéssel ellátva – disszertációkat is tartalmaz.

A kiadványcsere-kapcsolatok jelentőségét bizonyítja, hogy a KFKI számottevő reportgyűjteményének állománygyarapítása mintegy 90 %-ban cserekapcsolatok alapján történik. Ennek eredményeként egyúttal olyan jelentésekhez is hozzájutunk, amelyek vételára mások számára 10–15 dollár kiadást jelent.

Számítógép alkalmazási lehetőségeink

A KFKI könyvtára abban a szerencsés helyzetben volt, hogy rendszerének bevezetése nem igényelt meglévőkön felüli erőforrásokat. A könyvtárnak is rendelkezésére állt az a – KFKI-ban kialakított – hálózat, amelyben az OS/MVT rendszerben működő ESz 1040 központi számítógép a host computer, a hozzá illesztett KFKI gyártmányú TPA 70 miniszámítógép a front-end processor, a 10 db Videoton 340 display pedig a terminál szerepét tölti be. A könyvtár számára lényeges, hogy a terminálokról interaktív üzemmódban, input/output műveletek kezdeményezhetők a központi gép file-jai és a display-ek között. Lehetőségünk van a direkt adatbevitel megvalósítására, valamint a könyvtári file-ok terminálról történő kezelésére, tehát kiiktatható az időigényes és hibalehetőségeket rejtő másodlagos adathordozó.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A hardware feltételek mellett a rendszer software oldalát is a KFKI számítóközpontja biztosította, szoros együttműködésben a könyvtárral. A feldolgozás és az adatvisszanyerés a FORTRAN magasszintű programnyelv alkalmazásával történik.

Kiadványcsere-kapcsolataink számítógépes nyilvántartása

Az ESz 1040 könyvtári alkalmazására készített rendszerterv a megnövekedett és differenciálódott felhasználói és könyvtári igényeket, valamint a számítástechnikai lehetőségeket vette figyelembe. Ennek alapján két feladat végrehajtására készült: első lépésben a cserekapcsolatok számítógépes nyilvántartására, mert ennek output adatai eredményesen használhatók fel a második fázisként tervezett reportfeldolgozáshoz (1. ábra).

A gyakorlatban azonban megváltozott a megvalósítás sorrendje, mivel a felhasználói igények – a cserekapcsolatok felújítása következtében is – rendkívül megnőttek a reportok iránt. A kiadványcsere-kapcsolataink jelenlegi nyilvántartása korántsem biztosítja mindazon lehetőségeket, amelyeket a több célra alkalmas számítógépes rendszer tervezett. A „tervezet" stádiumában létező rendszer rövid ismertetése tehát gyakorlati tapasztalatokat még nem tartalmaz.

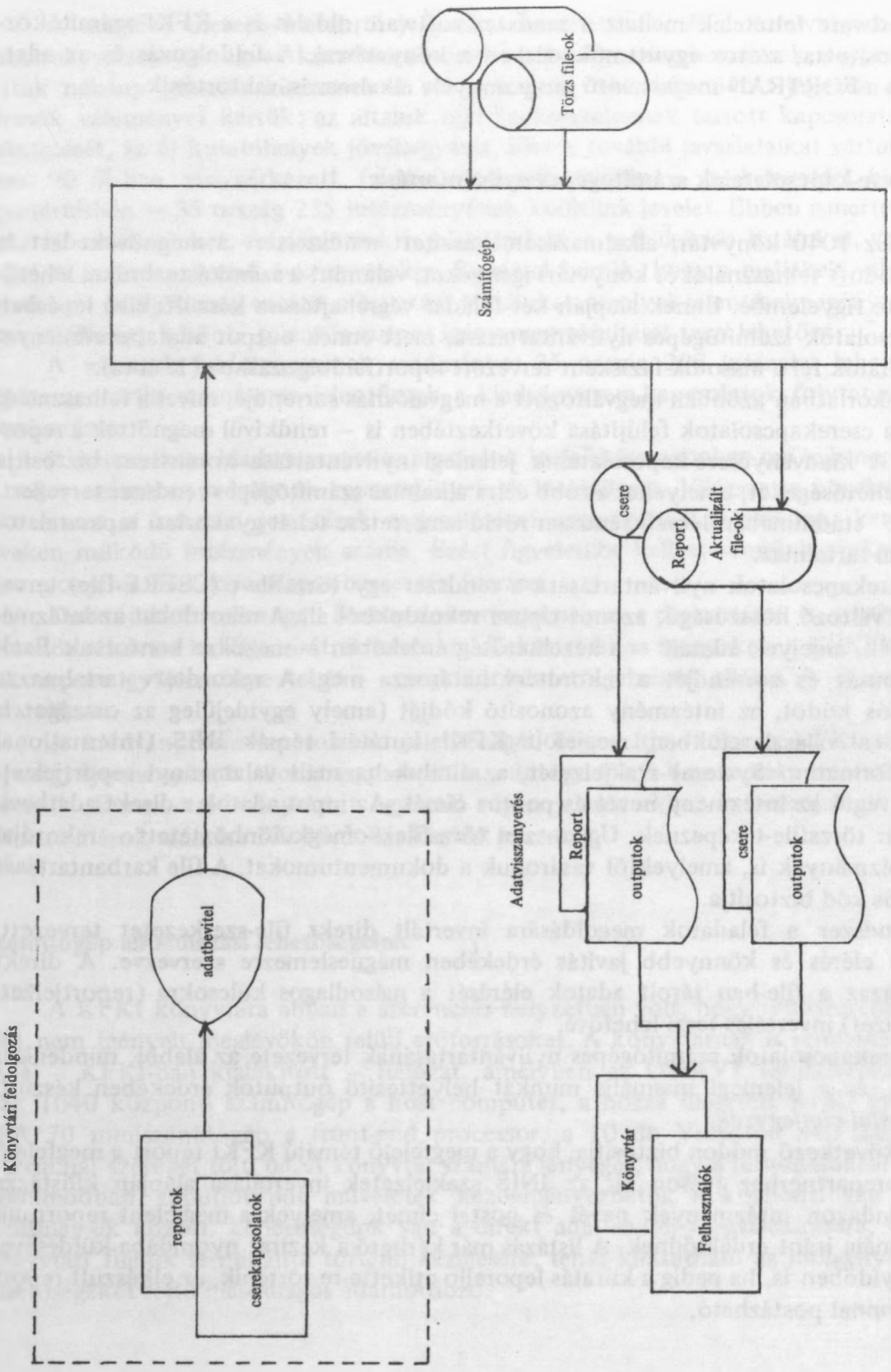
A cserekapcsolatok nyilvántartására a rendszer egy törzsfile-t (CSERE-file) tervezett, amely változó hosszúságú, azonos típusú rekordokból áll. A rekordokat az intézmények alkotják, amelyek adatait – a kezelhetőség érdekében – mezőkre bontottuk. Ezek hosszát, típusát és sorrendjét a rekordterv határozza meg. A rekordterv tartalmazza a tranzakciós kódot, az intézmény azonosító kódját (amely egyidejűleg az országot is azonosítja), a válaszlevelükben megjelölt KFKI kutatási témák INIS (International Nuclear Information System) szakjelzetét, az általuk használt valamennyi reportjelzetváltozatot, végül az intézmény nevét és pontos címét. Az input adatok a direkt adatbevitel után már törzsfile-t képeznek. Ugyanezen törzsfile – megkülönböztetett – rekordjai azok az intézmények is, amelyektől vásároljuk a dokumentumokat. A file karbantartását a tranzakciós kód biztosítja.

A rendszer a feladatok megoldására invertált direkt file-szerkezetet tervezett, a gyorsabb elérés és könnyebb javítás érdekében mágneslemezre szervezve. A direkt leképzést, azaz a file-ban tárolt adatok elérését a másodlagos kulcsokra (reportjelzet, INIS szakjelzet) invertálás teszi lehetővé.

A cserekapcsolatok számítógépes nyilvántartásának tervezete az alábbi, mindenkor megbízható, és a jelenlegi manuális munkát helyettesítő outputok érdekében készült:

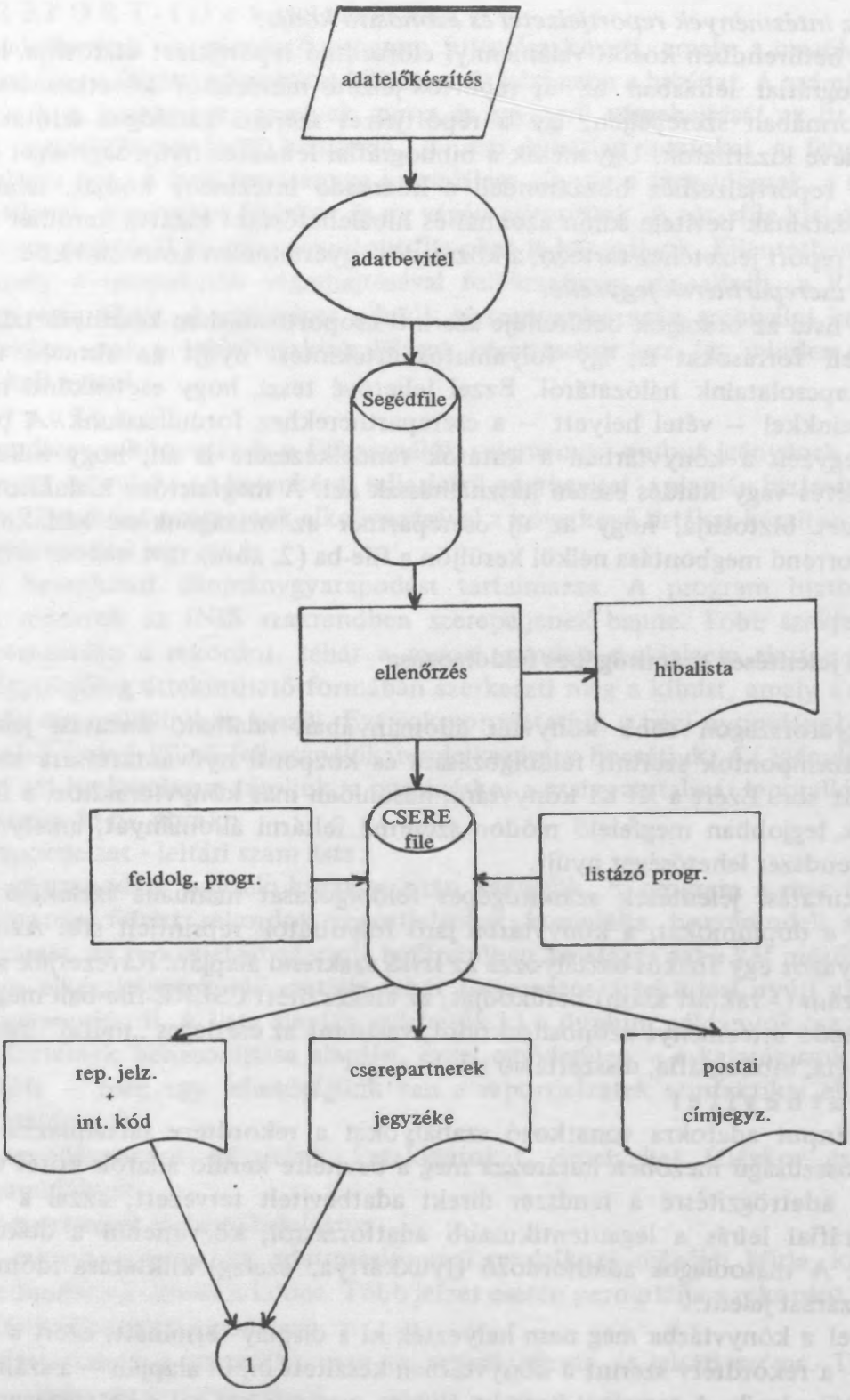
– *postai címjegyzék:*
  a következő módon biztosítja, hogy a megfelelő témájú KFKI report a megfelelő cserepartnerhez jusson el: az INIS szakjelzetek invertálása alapján kilistázza mindazon intézmények nevét és postai címét, amelyek a megjelent reportunk témája iránt érdeklődnek. A listázás már kérhető a kézirat nyomdába küldésével egyidőben is, ha pedig a kiiratás leporello etikette-re történik, az elkészült report azonnal postázható,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1. ábra
A rendszerterv vázlata

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. ábra
A CSERE-file létrehozása és outputjai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– *az intézmények reportjelzetei és azonosító kódja:*
a betűrendben közölt valamennyi előforduló reportjelzet biztosítja, hogy a bibliográfiai leírásban az új reportok jelzete mindenkor következetesen azonos formában szerepeljen, így a reportjelzet szerinti katalógus szintaktikai hibái eleve kizárhatók. Ugyancsak a bibliográfiai leíráshoz nyújt segítséget azzal, hogy a reportjelzethez hozzárendeli a közreadó intézmény kódját, tehát a report adatainak bevitele során azonnal és hibalehetőséget kizárva kerülhet a rekordba a report jelzetéhez tartozó, a közreadót egyértelműen azonosító kód,
– *a cserepartnerek jegyzéke:*
a lista az országok betűrendje szerinti csoportosításban készül, tartalmazza a vételi forrásokat is, így folyamatos áttekintést nyújt az aktuális nemzetközi kapcsolataink hálózatáról. Ezzel lehetővé teszi, hogy esetenkénti megrendeléseinkkel – vétel helyett – a cserepartnerekhez fordulhassunk. A pontos címjegyzék a könyvtárban a kutatók rendelkezésére is áll, hogy különlenyomat kérés vagy küldés esetén használhassák azt. A megfelelően kialakított kódrendszer biztosítja, hogy az új cserepartner az országonként kialakított logikai sorrend megbontása nélkül kerüljön a file-ba (2. ábra).

A kutatási jelentések számítógépes feldolgozása

Magyarországon több könyvtár állományában található kutatási jelentés, ezek egységes szempontok szerinti feldolgozására és központi nyilvántartására azonban még nem került sor. Ezért a KFKI könyvtára, hasonlóan más könyvtárakhoz, a felhasználók igényeinek legjobban megfelelő módon szeretné feltárni állományát, amelyre a jelenleg működő rendszer lehetőséget nyújt.

A kutatási jelentések számítógépes feldolgozását manuális szelekció előzi meg: kiemeljük a duplumokat, a könyvtárba járó folyóiratok reprintjeit stb. Az állományba kerülő anyagot egy fizikus osztályozza az INIS szakrend alapján. Rávezetjük a reportokra a leltári szám (= raktári szám) betűkódját, az előkészített CSERE-file-ban meghatározott, és a közreadó intézményt azonosító kódot, valamint az esetleges „műfaj" megjelöléseket (konferencia, bibliográfia, disszertáció stb.).

A d a t b e v i t e l

Az input adatokra vonatkozó szabályokat a rekordterv tartalmazza, amely 23, változó hosszúságú mezőben határozza meg a bevitelre kerülő adatok körét és specifikációit. Az adatrögzítésre a rendszer direkt adatbevitelt tervezett, azzal a céllal, hogy a bibliográfiai leírás a legautentikusabb adatforrásról, közvetlenül a dokumentumról történjék. A másodlagos adathordozó (lyukkártya, -szalag) kiiktatása időmegtakarítást és hiba kizárást jelent.

Mivel a könyvtárba még nem helyezték ki a display terminált, ezért a direkt adatbevitelt – a rekordterv szerint a könyvtárban készített input alapján – a számítóközpont adatrögzítői végzik. A terminál üzembe állítása megszünteti ezt a kettősséget, a könyvtáros maga végezheti el az adatbevitelt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A REPORT-file kialakítása

Az adatbevitelt az ellenőrző program futtatása követi, amely a mezők hosszát és típusát vizsgálja, a felvitt rekordokat kilistázza és jelzi azon a hibákat. A számítóközpontban végezzük a javításokat, amelyek gyors és egyszerű végrehajtását az itt kialakított CÉDRUS interaktív rendszer biztosítja. A már hibátlan adatokat a felvivőprogram mágnesszalagra írja. A heti forrásanyag kumulálása alkotja a tárgyidőszak, a negyedévek REPORT-file-ját, amelyeket félévkor és év végén egyesítünk. A törzsfile kialakítása során természetesen átmeneti munka- és output-file-okat is használunk. Ellentétben a CSERE-file-lal, amely a tranzakciók végrehajtásával folyamatosan aktualizált, a REPORT-file csupán egy évig aktív. A szükséges adatok visszanyerése után archiválni kell. Szerepe a későbbiekben csak a többéves kumulálások készítésekor lesz. Így minden év elején új törzsfile-t kell nyitni.

Outputok

A rendszer a könyvtár és a felhasználók valamennyi output igényének kielégítését egyszeri input művelet – a hetenkénti teljeskörű adatbevitel – alapján biztosítja. A tárolt adatokból, különböző programok alkalmazásával a következő listákat készítjük el:

– gyarapodási jegyzék:
a hetenkénti állománygyarapodást tartalmazza. A program biztosítja, hogy a reportok az INIS szakrendben szerepeljenek benne. Több szakjelzet esetén permutálja a rekordot, tehát a report minden szakjelzete alatt megtalálható. Egyidejűleg áttekinthető formában szerkeszti meg a kiírást, amely a sornyomtatón egy példányban készül. Ezt sokszorosíttatjuk a házi nyomdánkban és mind belső, mind külső felhasználók rendelkezésére bocsátjuk. Az igénylők nevét és címét lyukszalagon tároljuk, a postázáskor a szalag tartalmát leporelló etikette-re iratjuk ki (3. ábra),

– reportjelzet + leltári szám lista:
a gyarapodási jegyzék kiiratása után készítjük. A program a már tárolt és az újonnan felvitt rekordok reportjelzeteit kumulálja, hozzárendeli azok leltári számát, és reportjelzet szerinti betűrendben kilistázza ezt a két mezőt. A katalógus elkészítésének időpontjáig tehát folyamatos áttekintést nyújt az állománygyarapodásról. A lista alapján szűrhetők ki a duplum példányok, az új reportok jelzeteinek behasonlítása alapján, ezzel egyidejűleg – a katalógusok elkészítése előtt – még egy lehetőségünk van a reportjelzetek szintaktikai ellenőrzésére,

– katalógusok:
negyedévenként készítünk katalógusokat, amelyeket félévkor és év végén kumulálunk.
Reportjelzet szerinti katalógus:
a rekord valamennyi, adattartalommal rendelkező mezőjét kiírja, kivéve az itt redundáns közreadói kódot. Több jelzet esetén permutálja a rekordot.
Szerzők szerinti katalógus:
adattartalma a szerző(k) neve, a report jelzete és leltári száma. Több szerző esetében permutálva készül.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

```
A26 KOZMIKUS SUGARZAS

        TK 64.412                       IPPJ-389
        K
        HAYAKAWA,S.
        ORIGIN OF DIFFUSE GALACTIC GAMMA-RAYS
        COSPAR SYMPOSIUM ON GAMMA-RAYS
        BANGALORE, INDIA
        30 MAY-1 JUNE, 1979
        1979   15 P, 9 T    40656


        TK 64.413                       KFKI-79-046
        K
        KOTA,J.
        DRIFT-THE ESSENTIAL PROCESS IN LOSING ENERGY
        16TH INTERNATIONAL COSMIC RAY CONFERENCE
        KYOTO, JAPAN
        6-18 AUGUST, 1979
        1979   9 P          40657


A30 NEUTRON- ES ATOMMAGFIZIKA

        MC 0.969                        CEA-R-4967
        D
        FOUQUE,A.
        APPLICATION DE LA DUALITE A UN PROBLEME INSTABLE EN
        SPECTROMETRIE ET DOSIMETRIE DES NEUTRONS
        1979   134 P        40658

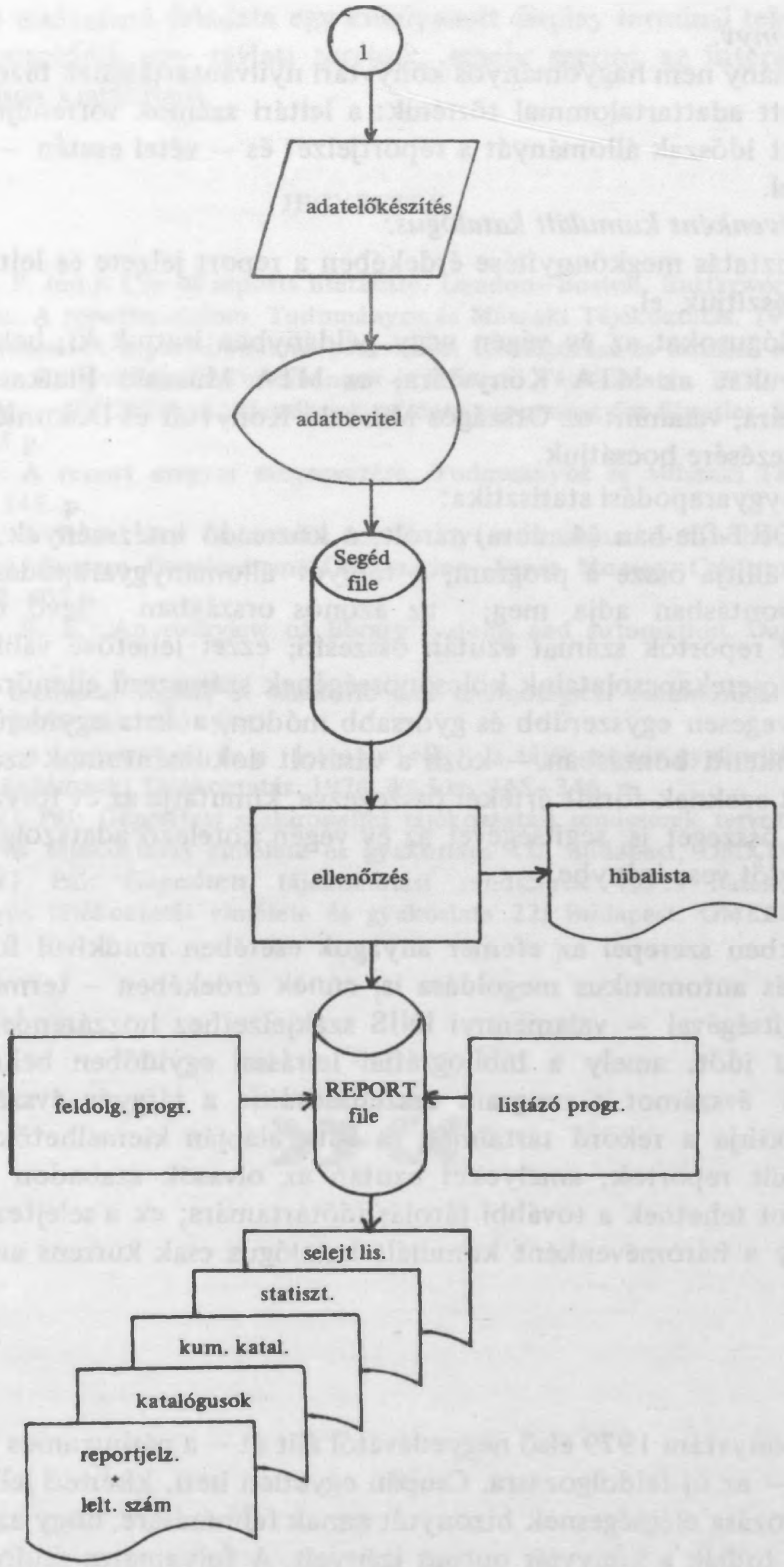

        ETK 4.276                       DUBNA-12296
        AZHGIREY,L.S. + IGNATENKO,M.A. + IVANOV,V.V.
        NUCLEAR SCATTERING OF DEUTERONS AT 4.3, 6.3 AND 8.9
        GEV/C
        1979   22 P         40659
```

3. ábra
Gyarapodási jegyzék

Szakkatalógus:
a gyarapodási jegyzékhez hasonlóan INIS szakrendben készül, a szakjelzetek feloldása dekód táblázat alapján történik. Több szakjelzet esetén a program permutációt hajt végre.

Műfaj szerinti katalógus:
a rekordtervben szerepel két mező, tartalmuk egy-egy alfabetikus karakter lehet, amely a szakjelzeten túl egyéb információt is nyújthat a reportról, pl. B=bibliográfia, D=disszertáció, T=táblázatok spektrumokról, mérési eredmények összefoglalásáról. Ha mindkét mezőnek van tartalma, permutálja a rekordot.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

4. ábra
A REPORT-file létrehozása és outputjai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Leltárkönyv:
az állomány nem hagyományos könyvtári nyilvántartásának bizonylata; Kiiratása rövidített adattartalommal történik: a leltári számok sorrendjében tartalmazza az adott időszak állományát a reportjelzet és – vétel esetén – a vételár feltüntetésével.
Háromévenként kumulált katalógus:
a tájékoztatás megkönnyítése érdekében a report jelzete és leltári száma kiiratásával készítjük el.
A katalógusokat az év végén négy példányban iratjuk ki, beköttetjük és 1–1 példányukat az MTA Könyvtára, az MTA Műszaki Fizikai Kutató Intézet Könyvtára, valamint az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ rendelkezésére bocsátjuk.
állománygyarapodási statisztika:
a REPORT-file-ban (4. ábra) tárolt, a közreadó intézmények azonosító kódja alapján állítja össze a program; a tárgyév állománygyarapodását intézményenkénti bontásban adja meg; az azonos országban lévő cserepartnerektől érkezett reportok számát ezután összesíti; ezzel lehetővé válik a szocialista és a tőkés cserekapcsolataink kölcsönösségének számszerű ellenőrzése, az eddigieknél lényegesen egyszerűbb és gyorsabb módon; a lista egyidejűleg – beszerzési forrásonkénti bontásban – közli a vásárolt dokumentumok számát és vételárát is, majd ezeknek forint értékét összegezve, kimutatja az év folyamán beszerzésre költött összeget is; segítségével az év végén kötelező adatszolgáltatás minimális munkaidőt vesz igénybe.
selejtlista:
terveinkben szerepel az efemer anyagok esetében rendkívül fontos folyamatos selejtezés automatikus megoldása is; ennek érdekében – természetesen a kutatók segítségével – valamennyi INIS szakjelzethez hozzárendelünk egy átlagos elévülési időt, amely a bibliográfiai leírással egyidőben bekerül a rekordba; a tárolt évszámot a program összehasonlítja a tárgyév évszámával és találat esetén kiírja a rekord tartalmát; a lista alapján kiemelhetők az állományból az elavult reportok, amelyeket ezután az olvasók szabadon elvihetnek, vagy javaslatot tehetnek a további tárolás időtartamára; ez a selejtezési mód biztosítja, hogy a háromévenként kumulált katalógus csak kurrens anyagot tartalmaz.

Összefoglalás

A KFKI könyvtára 1979 első negyedévétől állt át – a párhuzamos feldolgozás módszerét kiiktatva – az új feldolgozásra. Csupán egyetlen heti, kísérleti jellegű adatmennyiség próbafeldolgozása elégségesnek bizonyult annak felmérésére, hogy az alapvető programok biztosítani tudják a könyvtár output igényeit. A folyamatos feldolgozás ideje alatt elkészültek a katalógusszerkesztés programjai is, amelyek a napokban állítják elő az 1979. évi gyarapodás fent ismertetett, öt szempont szerinti katalógusát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A közeljövő elsőszámú feladata egy kihelyezett display terminál telepítése a könyvtárba. Ehhez kapcsolódik egy távlati tervünk, amely szerint az interaktív lekérdezés lehetőségét próbáljuk kialakítani.

JEGYZETEK

1. AUGER, Ch. P. (ed.): Use of reports literature. London–Boston, Butterworths, 1975. 266 p.
2. DÁCZER Éva: A reportirodalom. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1974. 4–5, 6, 7. sz.
3. FARKAS Istvánné: A report-irodalom beszerzése, feldolgozása és tárolása a Központi Fizikai Kutató Intézet Könyvtárában. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1970. 2.sz. 121–129 p.
4. HAYES, R. M. – BECKER, J.: Handbook of data processing for libraries. Becker and Hayes, Inc. 1970. 885 p.
5. LADÓ János: A report magyar megnevezése. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1974. 4–5.sz. 343–345. p.
6. MARCUSON, B. E. (et al.): Guidelines for library automation. A handbook for federal and other libraries. System Development Corporation, Santa Monica, California, Falls Church, Virginia, 1972. 401 p.
7. MARCUSON, B. E.: An overview of library systems and automation. Datamation. 16..vol. 1970. 2.no.
8. The role of technical report in scientific and technological communications. Washington, COSATI Dec. 1968. PF–180–944
9. VAJDA Erik: A „report"-ról és a „jelentés"-ről – a tájékoztatás gyakorlata szempontjából. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 1974. 4–5.sz. 345–346. p.
10. VÁSÁRHELYI Pál: Gépesített szakirodalmi tájékoztatási rendszerek tervezése és szervezése. /A tudományos tájékoztatás elmélete és gyakorlata 21/ Budapest, OMKDK, 1976. 106 p.
11. VÁSÁRHELYI Pál: Gépesített tájékoztatási rendszerek egyes hatékonysági kérdései. /A tudományos tájékoztatás elmélete és gyakorlata 22/ Budapest, OMKDK, 1977. 158 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÁSI SZOLGÁLTATÁSOK FEJLŐDÉSÉNEK EGYES PROBLÉMÁI

SZEPESVÁRY TAMÁS

Az elmúlt évtizedekben kialakult és egyre bonyolultabbá váló szakirodalmi szolgáltatások alapvető feladatai

– a dokumentumokról nyújtott tájékoztatás,

– a dokumentumokban található ismeretekről, adatokról (információkról) nyújtott tájékoztatás,

– a dokumentumok szolgáltatása eredeti-, másolat-, vagy fordítás formájában.

A dokumentációs tevékenység hazai elméleti szakírói (1, 2, 3, 4) a hatvanas években a szakirodalmi szolgáltatások funkcióinak specifikációjánál – igen helyesen – kiemelték a folyamatos és eseti tájékoztatás feladatait, s e feladatokhoz rendelték a kialakított tájékoztatási kiadványokat.

Így például a felhasználó ismereteinek naprakész szinten tartását egy tudományág újdonságairól, újabb irodalmáról a kurrens bibliográfiai jegyzékek típusai, vagy a referáló folyóiratok segítik elő, míg egyedi kutatási-fejlesztési problémáihoz a retrospektív irodalomkutatások adnak támogatást.

A tájékoztatás folyamatos vagy eseti formái szinte első rendezési elvként kategorizálták a szakirodalmi szolgáltatások típusait. E rendszerezést az 1. táblázat mutatja be.

Az utolsó két évtizedben elsősorban a tudományos és műszaki területen kialakult felhasználói információs igények és szükségletek – megőrizve és továbbfejlesztve a folyamatos és eseti tájékoztatás elvét és gyakorlatát – tovább bővítették a tájékoztatási szolgáltatások feladatait és funkcióit. E fejlődést általában 1) a felhasználók, a felhasználói kategóriák differenciálódása, azaz az információs igények árnyaltabb megfogalmazása; 2) a felhasználó információ-szükségletét kielégítő, ehhez igazodó, egyre differenciálódó szakirodalmi információs rendszer-típusok növekedése; 3) e rendszerekben létrehozott újabb tájékoztatási kiadványok és szolgáltatások jellemzik.

A fejlődési trendet a 2. táblázat kísérli bemutatni. Talán érzékelhető, hogy az egyes periódusok magukba foglalják és tovább gondozzák az előző korszakokban kialakított könyvtári és dokumentációs információs rendszereket, amelyek éppen a tájékoztatási célok és funkciók szerint differenciálódnak, de e célok összessége egyszersmind a felhasználói igények összességét kívánják kielégíteni. Ugyancsak jól érzékelhető az is, hogy az egyes korokban létrehozott elsődleges szakirodalmi dokumentumok, tájékoztatási kiadványok és szolgáltatások tovább élnek a következő periódusban, legfeljebb az arányok és hangsúlyok módosulnak az egyes primér (például a levél jellegű) dokumentumok vagy szolgáltatások (annotált jegyzékek stb.) esetében. Az esetek többségében azonban inkább

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a komplexitás elve érvényesül, mint a szűkítés. Ez azzal jár, hogy a jelen tájékoztatási tevékenységének folyamatosan az elsődleges és másodlagos dokumentumtípusok bővülő körével kell számolnia.

A következőkben röviden ismertetni kívánjuk a fejlődés egyes további jellemzőit a szolgáltatások szempontjából.

A. A 60–70-es években megoldódott a bibliográfiai adatok, referátumok (szövegek, adatok) feldolgozása, tárolása, kurrens és retrospektív szolgáltatása a számítógéppel kezelt adattárak, illetve számítógéppel támogatott szakirodalmi információs rendszerek segítségével. Gyakran felvetődik az a kérdés, hogy a számítógépes rendszerek nem tudnak többet, mint a nyomtatott szolgáltatások, bibliográfiai jegyzékek, listák.

Lényegi különbség a hagyományos módon és a számítógéppel előállított jegyzékek, bibliográfiák, referáló szolgáltatások között – hacsak nem formájukban – alig található: mindkét típus valamely szempontok szerint rendszerezett, valamely tájékoztatási szükséglet kielégítését szolgálja. Mégis érzékelhetők bizonyos eltérések – ha nem is a végproduktum formáját illetően – az előállítás folyamatában. Egy-egy számítógépes rendszer – példaként említhetjük a Chemical Abstracts Service (CAS) által feldolgozott információbázist – eléri a 450 000 bibliográfiai tételt/év; s ezek kezelése már manuálisan alig képzelhető el. Az információbázisban történő információkeresés variálhatósága, az egyes indextípusok kompatibilitása, az adatbázisokban kezelt részrendszerek adatbázisaiban, sőt a különböző típusú és orientáltságú információs rendszerekben való keresés lehetősége teszi a formában azonos tájékoztatási produktumokat mégis más „jellegű" listává, bibliográfiává; a multi-, vagy interdiszciplináris információs rendszerek információs bázisából előállított produktumot felhasználóra (problémára) orientált szolgáltatássá. Ugyanakkor mégegyszer hangsúlyozzuk: a 80-as években is „együtt élnek" a helyi információs szervek által készített irodalomkutatások, jegyzékek stb. a nagy információs rendszerek tájékoztatási szolgáltatásaival.

B. Az analítikus-szintetikus dokumentációs tanulmányok, szolgáltatások iránti információs igény növekedése.

Különösen a vezetők, irányítók és a kormányzati szervek szintjén, valamint a kutatás-fejlesztés területén is egyre növekedik a felhasználói igény az eredeti dokumentumok és más források tartalmát összegező szemletanulmányok, szemlefolyóirat jellegű szolgáltatások iránt.

Ezt az igényt fogalmazták meg a hazai szakirodalmi információs rendszer fejlesztésével kapcsolatos elképzelések (5) amikor a számítógépes szakirodalmi szolgáltatások fejlesztése mellett a döntéselőkészítő, prognosztizáló világszinttanulmányok stb. előállítását és fejlesztését szorgalmazták. A szemle jellegű folyóiratcikkek, tanulmányok növekvő fontosságát jelzi, hogy az Institute for Scientific Information (ISI, USA) rendszere az Index to scientific reviews (A tudományos szemlék mutatója) regisztrálja a világon megjelenő ilyen jellegű irodalmat. A Szovjetunió tudományos és műszaki információs rendszerének tökéletesítésére vonatkozó határozatok is figyelmet fordítanak a szakirodalmi szemlék minőségének és hatékonyságának fokozására (6).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1. táblázat

A dokumentációs tartalmi feltárás műfajai és az azokból készíthető kiadványok, szolgáltatások

Tartalmi feltáró műfajok (módszerek)	Tájékoztató kiadványok		Tájékoztatási szolgáltatások	
	eseti	folyamatos	eseti	folyamatos
Bibliográfiai adat	-szakbibliográfia -retrospektív bibliográfia -kötetkatalógus stb.	-kurrens bibliográfia -jegyzékek (új beszerzések, fordítások stb. jegyzékei)	-irodalomkutatás -számítógépes retrospektív keresés	-kartonszolgáltatás -témafigyelés -számítógépes SDI
Annotáció	-annotált bibliográfia -annotált kötetkatalógus	-annotált kurrens bibliográfia -annotált jegyzék	-annotált irodalomkutatás	-annotált kartonszolgáltatás -témafigyelés
Indexelés	-indexkötet -indexmű	-gyorsindex-sorozat -indexfolyóirat		
Referátum jeladó tájékoztató stb.	-referátumgyűjtemény	-referáló folyóirat	-referátumos irodalomkutatás	-referátumos kartonszolgálat -témafigyelés referátummal -számítógépes referátumszolgáltatás, SDI
Tömörítvény	-témadokumentációs kiadvány -tömörítvény-gyűjtemény	-tömörítvényeket közlő folyóirat		-szabadlapos tömörítvényszolgáltatás
Szemle	-szemle-, elemző tanulmány, prognózis, világszint-összeállítás, döntés-előkészítő tanulmány	-szemlefolyóirat	-eseti igényre készített szemletanulmány	

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. táblázat

A szakirodalmi tájékoztatási szolgáltatások fejlődése

Korszak	Kialakult tájékoztatási, információs rendszerek	Felhasználók	Primér dokumentumok és tájékoztatási szolgáltatások
XIX. sz. – 1960	– tudományágakra, szakterületekre (ágazatokra) orientált rendszerek; – dokumentumtípusra orientált rendszerek	egyéni tudósok, kutatók, oktatók, felső-, középszintű gyakorlati szakemberek, felhasználók, egyéni olvasók	könyvek, folyóiratok, disszertációk, jelentések, szabványok, szabadalmi leírások, egyéb szakirodalmi dokumentumok (kézirat, levél stb.), bibliográfiák, jegyzékek, referáló folyóiratok, témadokumentáció, irodalomkutatás stb.
1960–1970	– regionális és szakterületi nemzeti és nemzetközi információs rendszerek; – multidiszciplináris és interdiszciplináris rendszerek	a nemzeti (országos) és nemzetközi információs együttműködés szervei (könyvtárak, dokumentációs központok, adatbázisok stb.) és azok felhasználói	az ún. non-book dokumentumok, témafigyelés, SDI-szolgáltatások, retrospektív szolgáltatások, permutált indexek, mágnesszalagos és on-line keresés, másolatszolgáltatás stb.
1970–1980	– problémára (funkcióra) orientált rendszerek; – irányítási információs rendszerek	állami irányítók, kormányzati szervek, nagyvállalatok, trösztök vezetői, a társadalom- és term. tudományi és alkalmazott területek kutatói team-jei stb.	state of art report, döntéselőkészítő tanulmányok, prognózisok, szemletanulmányok, szemlefolyóiratok, kritikai összeállítások, faktografikus információk stb.

Könyvtári Figyelő 26(1980)4

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A 60-as években kialakult módszertani elvek szerint a szakirodalmi szemlék összeállításának egyik fő szempontja az, hogy az elemzésnek objektívnek, az eredeti dokumentumok tartalmát visszatükrözőnek kell lennie. A szemle készítője elfogadja az elsődleges források szerzőinek állításait és értékeléseit; feladata az elsődleges irodalom fontosabb információinak, adatainak csoportosítása, egybe szerkesztése – egy általa kialakított szerkezet – például elmélet, módszer, technika, alkalmazás, gyakorlat stb.– szerint.

Napjainkban egyre inkább – megőrízve és továbbfejlesztve a dokumentációs szolgáltatások objektivitásának elvét – elsősorban a problémára (funkcióra) orientált információs rendszerektől és szolgáltatásoktól kérik számon a kritikai elemzést, kritikus értékelést.

Világos, hogy a dokumentáció kritikai funkciói nem alapvetően a jeladó jellegű szolgáltatásoknál, a referálásnál, indexelésnél stb. jelentkeznek, hanem a szintéziseknél, s ezek közül is az újabb típusoknál – a döntéselőkészítő, világszint összehasonlító, prognosztizáló feladatokat kielégítő információs szolgáltatásoknál – nevezetesen a kritikai szemletanulmányoknál, fejlődési áttekintéseknél, faktografikus adatösszeállításoknál (7, 8).

Módszertani szempontból a kritikai szemletanulmány (critical reviews) típusok ugyanúgy az eredeti irodalom elemzésén alapulnak, mint a korábbi típusok. Az elemzés azonban kiterjed az adatok, ismeretek, kísérleti eredmények, alkalmazások stb. megbízhatóságának vizsgálatára, amelyet a más forrásokkal való összehasonlítás során nyert a tanulmány készítője. A kritikai összehasonlítás eredményei alapján levonható következtetések, javaslatok és ajánlások fontos részei e szemléknek.

A döntéselőkészítő és prognosztizáló szintézisek, tanulmányok már nem kizárólag szakirodalmi források alapján készülnek. E típusok általában kollektív munka eredményei: munkacsoportok, szakértők, bizottságok közös alkotásai. E kollektívában azonban részt vesznek az információs szakemberek, bibliográfusok, irodalomelemző szakemberek is. Szerepük tulajdonképpen kettős: egyfelől a tanulmány kiindulásához a helyzetképet, a „state of art report"-ot ők készítik a nemzetközi szakirodalom alapján, másfelől a többi bizottság eredményeit, véleményeit, adatait stb. szintetizálják s végső tanulmányba fogalmazzák. Ez a tudományos munkával felérő, alkotó jellegű feladat természetesen az információs szakemberekkel, könyvtárosokkal szemben is magasabb követelményeket támaszt. A szakirodalmi dokumentáció e magasszintű produktumai a felhasználó részére 1) szakbibliográfia, irodalomkutatás, adatgyűjtemény, referensz mű; 2) „szövegkönyv", áttekintés a probléma helyzetéről, fejlődési irányairól; 3) kiindulópont a további munkájához, – inspiráló, kreatív mű.

C. A tudományági-, szakterületi-, dokumentumtípusra, illetve problémára orientált nemzeti vagy nemzetközi tájékoztatási rendszerek létrehozásánál törekedni kell, hogy az egymásra épülő tájékoztatási szolgáltatások „egyszerű" típusaitól (jegyzék, kötetkatalógus stb.) a „bonyolult" típusokig (témadokumentáció, kritikai szemle stb.) egységes, integrált szolgáltatási rendszert hozzanak létre. Ennek oka eléggé nyilvánvaló: egyetlen, kizárólagos szolgáltatással, még ha olyan jó minőségű és korszerű is – például egy referáló szolgáltatással – az összes felmerülő felhasználói igényt kielégíteni nem lehet. Egy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szakterületi bibliográfiai számbavétel más jellegű, módszerű, technikai előállítású szolgáltatást kíván, mint egy témadokumentációs kiadvány. Egy-egy szakirodalmi információs rendszer kialakításánál ezért figyelni kell az egyes szolgáltatástípusok funkcióit kiegészítő fokozatokra.

Az egymásra épülő szolgáltatási fokozatok illusztrálására példának bemutatjuk a VINITI rendszerét.

A VINITI információs bázisa kb. 1 millió bibliográfiai adatot tartalmaz évente. Adatbázisából a következő szolgáltatási típusokat alakították ki:

– jeladó (permutált) indexsorozatok (Signal'naja Informacija Index);
– informatív jellegű referáló folyóirat sorozatok (Referativnüj Zsurnal gyűjteményes, önálló és részkötetei a hozzátartozó kumulált indexekkel);
– tömörítéseket tartalmazó sorozatok (Ekszpressz Informacija);
– szemletanulmányok, műszaki fejlődési áttekintések (Itogi Nauki i Tehniki);
– bibliográfiai kartonszolgálat, témafigyelés;
– reprográfiai szolgálat.

A fokozatosság és az egymásra épülés azonban nemcsak egy-egy nagyobb tájékoztatási rendszerrel (VINITI, CAS, INSPEC stb.) kapcsolatos követelmény, hanem a kialakult különböző típusú és rendeltetésű nemzeti és nemzetközi információs rendszerek közötti követelmény is. Ez egyelőre esetenként csak a bibliográfiai, indexelő és a referáló szolgáltatásoknál valósul meg, mivel ezek outputjai további információs – végső soron felhasználói – rendszerek inputjaivá válnak.

A 2. táblázatban bemutatott fejlődési tendencia nemcsak a bővülő információs igényeket, gyarapodó felhasználói kategóriákat és a kialakult információs rendszereket és szolgáltatásokat kívánja érzékeltetni, hanem ezek szükségszerű kapcsolatait s kívánatos együttműködését is.

Idehaza egyelőre nem beszélhetünk olyan kialakult, integrált szakirodalmi szolgáltatási rendszerről (9, 10, 11), amelyben valamennyi felhasználói kategória hozzájuthatna a számára szükséges összes és differenciált szakirodalmi szolgáltatáshoz.

A fejlődési trendek elemzése azonban hozzájárulhat a hazai szolgáltatási rendszer továbbfejlesztéséhez.

IRODALOMJEGYZÉK

1. POLZOVICS Iván: Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok területén. Bp. OMKDK. 1962. 450 p.
2. LÁZÁR Péter: A korszerű szakirodalmi dokumentáció. Bp. Felsőokt. Jegyzetellátó, 1962. 190 p. (Mérnöki Továbbképző Intézet 4046.)
3. SZENTMIHÁLYI János: Szakirodalmi tájékoztatás. Dokumentáció. (Egyetemi jegyzet). Bp. Tankönyvkiadó, 1974. 100 p.
4. VINCE Pálné: Szakirodalmi forrásismeret a természettudományok és a technika területén. Bp. OMKDK. 1974. 80 p.
5. SÁRDY Péter: A szakirodalmi szolgáltatások koordinált fejlesztése. Munkaanyag. Bp. Kézirat. 1978. 20 p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

6. ZDOROV, I. G. – GRECSIHIN, A. A.: Oszobennoszti podgotovki informacionnüh obzorov. = Naucsno-Tehnicseszkaja Informacija. Szer.1. 1977. 9.sz. 1–10.p.
7. FÖLDI TAMÁS: Az analítikus-szintetikus szemletanulmányok.=Bibliográfiai tanulmányok. Bp. OSzK. 1978. 151–172. p.
8. In to the information age. Chicago, ALA. 1978. 134 p.
9. KOVÁTS Zoltán: A tudományos-műszaki tájékoztatás országos rendszere. Szervezeti vázlat és az alrendszerek munkamegosztása. = Könyvtári Figyelő. 24.évf. 1978. 1.sz. 19–31. p.
10. ZSIDAI József: Gondolatok az Országos Szakmai Információs Rendszer tervezésének időszakában. = Könyvtári Figyelő. 24.évf. 1978. 2.sz. 138–148. p.
11. DÚZS János: Az Országos Szakmai Információs Rendszer kidolgozásának első szakaszáról. = Könyvtári Figyelő. 24.évf. 1978. 3.sz. 221–227. p.

NAPHOSSZAT A KÉPERNYŐ ELŐTT ülni – a könyvtárosnak is megárt. A Deutsche Bibliothek (Frankfurt/Main) üzemi tanácsa kivívta az igazgatóságtól, hogy 1) az adatfeldolgozó berendezés terminájának, illetve a mikrofilmolvasónak a képernyőjénél dolgozó könyvtárosok munkahelyét, eszközeit a korszerű munkaegészségügyi követelményeknek megfelelően alakítsák ki, 2) küldjék az illetőket évente szemészeti (s a most folyó kísérletek alapján esetleg idegorvosi) vizsgálatra, 3) naponta legföljebb 3–4 óráig foglalkoztassák őket ilyen munkahelyen, egyfolytában pedig csak 1,5–2 óráig.

(Buch und Bibliothek, 1979. 10.no.)

A BIBLIOBUSZ kiegészítő szolgáltatásai egy amerikai körzetben: vérnyomás- és vércukormérés (a körzeti ápolónő közreműködésével), bőrápolási és növényápolási tanácsadás, filmvetítés, bábjáték stb.

(Library Journal, 1979. nov. 15.)

SÍPOT KAPNAK a nőolvasók a kölcsönzőpultnál a Wisconsin Egyetem könyvtárában, hogy szükség esetén vészjelet adhassanak. A könyvtár azután vezette be ezt a biztonsági intézkedést, hogy egy hallgatónőre, aki a késő esti órákban a szabadpolcok labirintusában könyveket keresgélt, kisbaltával támadt rá egy férfi. Némelyik könyvtáros is magával viszi a sípot, ha a polcok közé indul.

(American Libraries, 1979. szept.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

EURÓPAI KULTURÁLIS ADATBANK

DIENES GEDEON

Az utóbbi évtizedekben, de főleg a hetvenes években az egymás kölcsönös megismerésének, megértésének óhaja és a kulturális együttműködés szükségességének felismerése számos kutatási projektet, konferenciát, tanulmányt stb. eredményezett nemzetközi síkon, amelyeket természetes keretként az Unesco fogott és fog össze. Ilyen projektek – hogy csak a kultúra környékén maradjunk – a Kulturális Fejlődés Tezaurusza, a korábbi Oktatási Tezaurusz, a Kulturális Statisztikai Keret kialakítása, a Felnőttoktatási Intézmények Regisztrálása stb. és persze az Európai Kulturális Adatbank is.

Előzmények

Egy európai kulturális adatbanknak e tőről fakadó gondolata végeredményben a Nemzetközi Kulturális Kooperáció Elveinek Deklarációjáig vezethető vissza, amelyet 1966-ban fogadtak el az Unesco tagállamai és amely máig is a nemzetközi kulturális kapcsolatok, egyezmények, munkatervek elvi alapját képezi. Az egymás kultúrájának megismerésére irányuló törekvések később mind világosabban és egyértelműbben fogalmazódtak meg különféle nemzetközi tanácskozásokon, amelyeknek kiemelkedő állomásai a világ kulturális minisztereinek 1970. évi velencei konferenciája, az európai kulturális miniszterek 1972. évi helsinkii megbeszélései, majd az 1975. évi Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia (ugyancsak Helsinki), amelynek záróokmánya már konkrétan fogalmazza meg a kulturális információ és adatszolgáltatás szükségességét egymás jobb megismerése céljából.

Az európai államok kulturális minisztereinek 1972. évi helsinkii konferenciája a korábbi velencei megbeszélések szellemében – ismét hangsúlyozta, hogy „van az európai államokban egy mélyen gyökerező kulturális közösség és a problémáknak sok tekintetben közös megközelítése" (Zárójelentés I. rész, 47. pont), amely alapja lehet a kölcsönös megértésnek. És az Unesco akkori főigazgatója, dr. René Maheu, beszédében kijelentette, hogy az Unesco „alkalmas keret lehetne a kulturális fejlődésre vonatkozó adatok és információk gyűjtésére és elemzésére, kulturális gondolkodás és kutatások előmozdítására és többoldalú európai struktúrák felállítására" (uo. 51. pont).

Ugyanez a gondolat van meg a konferencia 3. sz. ajánlásának 8. pontjában, amely szerint az európai államok „rendszeresen lássák el az Unesco Kliring Intézetét és Kulturális Fejlesztési Kutatási Központját művelődéspolitikai információkkal, hogy az európai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

országok között ilyen téren kölcsönös információcserét lehessen megszervezni, amelynek alapján az államok hatékonyabban tudják a kulturális felvilágosítás terén meglévő kötelezettségeiket teljesíteni". Ugyanebben az ajánlásban (I. 1a pont) fejeződik ki az a szándék is, hogy a népesség szabadon és egyenlő feltételek mellett juthasson hozzá a kultúrához.

Az 1972. évi helsinki konferencia munkacsoportja világosan fogalmazta meg, hogy az információcserének nemzetközi összehasonlíthatóságon kell nyugodnia, hogy „egy információs rendszert kell a kulturális tudományok számára is felállítani, mint amilyen az UNISIST a természettudományok számára (IV. rész, 26. pont), és különböző nyelvű tezauruszok között kell megfeleléseket kialakítani" (uo. 27. pont). Végül arra a következtetésre jutottak, hogy „a dokumentáció központosítása és a művelődés-politikai információk terjesztése az Unesco-nak, mint kormányközi kulturális szervezetnek természetes feladata" (uo. 29. pont).

Ilyen előzmények után állapította meg az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferencia (Helsinki, 1975), hogy a kulturális információk cseréje az európai kulturális együttműködés egyik alapvető feltétele. A záróokmány „Kooperáció és csere a kultúra területén" című 3. fejezete „Kölcsönös csere" című szakaszában ez a gondolat ilyen megfogalmazást kapott: „A részt vevő államok... illetőségükön belül... megfelelő két- és többoldalú intézkedéseket tesznek, hogy népeiknek kölcsönösen átfogóbb és teljesebb ismereteket nyújtsanak a kultúra különböző területein elért eredményekről, így:

– közösen vizsgálják meg, ha szükséges a megfelelő nemzetközi szervezetek segítségével, egy kulturális adatbank létesítésének lehetőségét és szerkezetét Európában, amely a részt vevő országoktól információkat gyűjtene be és ezeket... használóik számára hozzáférhetővé tenné, továbbá összehívnának egy szakértői tanácskozást az érdekelt országok részvételével...

– közösen vizsgálják meg az információcsere kiszélesítésének és megjavításának kérdéseit különböző kulturális területen... (Helsinki, 1975. Záróokmány, 121–122. p. angolul).

Még az előzményekhez tartozik az, hogy az Unesco magyar szakértőt bízott meg egy bevezető tanulmány megírásával, amely a fentiek értelmében összegezte egy európai adatbank célkitűzéseit (amit az első tanácskozáson jegyzőkönyvileg el is fogadtak):

– a kulturális együttműködés és csere elősegítése, egymás kulturális értékeinek jobb megismerése és az emberek és népek közötti jobb megértés érdekében;

– a lehető legszélesebb tömegek számára országuk és más országok kulturális javaihoz való hozzájutás biztosítása, hogy részt vehessenek a kulturális életben;

– a nemzetközi kulturális információ elősegítése, amely ma már elismerten elengedhetetlen tényező minden ország külpolitikájában (tervezésben, vezetésben stb.);

– a kulturális információ-áramlás előmozdításával a népek közötti barátság kifejlesztése és fenntartása, ami a béke egyik biztosítéka.

A bukaresti tanácskozás

Egy európai kulturális adatbank problematikájának első fóruma a bukaresti szakértői konferencia volt 1977 március 2–4. között, amelyre a bevezető tanulmány mellett

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hat ország (Belgium, Franicaország, Jugoszlávia, Magyarország, Norvégia és Románia) készített esettenulmányokat. A 13 ország (a fentieken kívül Ausztria, az Egyesült Királyság, Finnország, Lengyelország, az NDK, a Szovjetunió, és megfigyelőként Görögország) 19 szakértőjének az alábbi kérdésekre kellett választ keresniük:

a) Melyik legyen az a terület, amelyet közös megegyezéssel kultúrának tekintenek az adatbank szempontjából, illetve ennek mely területén kezdődjék meg először az adatgyűjtés;

b) Mit értenek „adat"-on, illetve milyen típusú adatok kerüljenek felvételre és továbbításra;

c) Kik lesznek az adatbank valószínű használói és ezek igényei milyen visszakeresési szinteket kívánnak meg;

d) Milyen legyen a bank felépítése (szervezete, személyzete, módszerei stb.) és viszonya az egyes nemzeti központokhoz, ahonnan az információkat kapni fogja.

A szakértők, mielőtt a fenti kérdésekre megkíséreltek volna válaszolni, az alábbi teendőket javasolták:

a) Jegyzéket kellene készíteni mindazokról a nemzetközi szervezetekről, amelyek kulturális téren működnek és feladataik közé tartozik adatok gyűjtése, információk továbbítása, és amelyek így a kulturális adatbank munkájához hozzá tudnának járulni (pl. ITI, Mediacult stb.). A jegyzék összeállítására az Unesco Kulturális Fejlesztési Főosztályát kérték fel.

b) Ugyancsak jegyzékben kellene feltárni – nemzeti szinten – mindazon intézményeket, amelyek kulturális téren adatok gyűjtésével és információk továbbításával foglalkoznak. Egy ilyen tájékozódó felmérés országonként sokat segítene az előkészítő munkákban. Ezt egy az Unesco által készítendő és szétküldendő kérdőív segítségével lehetne elérni, amelyet minden ország kitöltve visszajuttatna az Unesco központba a következő tanácskozásig.

c) Alakítsanak ki minden tagországban egy nemzeti központot akár új intézmény szervezésével, akár egy meglévő intézménynek ilyen feladattal történő megbízásával, amely az előkészítő munkák folyamán folyamatosan tartaná fenn a kapcsolatot az Unesco központja és az illető ország között. Egy így kialakuló hálózat működése előfeltételeként a szakértők a következőket jelölték meg: közösen kialakított és elfogadott terminológia, több nyelvű kulturális tezaurusz készítése, az adatok begyűjtése, tárolása és feldolgozása terén használt módszerek szabványosítása a kompatibilitás biztosítása céljából.

Ezek után került a sor a feladott négy alapkérdés megvitatására. A leghosszabb és leghevesebb vita a kultúra területének behatárolása körül folyt. Abban megegyezés született (a vitaindító tanulmány alapján), hogy a kultúrát itt nem kell meghatározni (hiszen ezt már több százan megtették), hanem meg kell jelölni azokat a területeket, amelyeket minden európai ország a kultúrához tartozónak tekint. Ugyancsak egyetértés volt abban, hogy első lépésként a kultúra szemantikai tartalmát limitálni kell, nem tévesztve szem elől későbbi kiterjesztésének szükségességét.

A kultúra közös területeinek kiválasztása valamiféle brain storming formájában történt és így teljesen heterogén egységek kerültek lineáris egymásutániságba, mint pl. a kultúra finanszírozása, építészet, szabadidő, kiadványok, turisztika, kulturális együtt-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

működés, szépirodalom stb. A bevezető tanulmányban volt olyan javaslat, hogy a kultúra művészeti ágazatait tekintsük az első menetben közös területnek, hiszen ezen a téren nincsenek és nem is voltak viták, de mindenki nagyobbat akart markolni, és így kerültek össze ötletszerűen a fenti „kategóriák". A szovjet szakértővel (O. K. Kraszulinával) együtt javasoltuk, hogy valamilyen rendezési elv alapján osztályozzuk ezeket a kategóriákat, esetleg egy mátrixba, s így sikerült elérni, hogy három „aspektust" különböztettek meg: a *„művészi alkotás"*, a *„kulturális fejlődés"* és a *„kulturális politika"* aspektusait. Persze ezek is egymást erősen átfedő fogalmak és nem lehet azt mondani, hogy közös osztályozási alapon nyugszanak, de idő híján ennyiben maradtunk és abban, hogy a legközelebbi szakértői értekezleten a kérdést részletesebben elemezzük.

Az adatbank lehetséges használói körül folyt a legkevesebb vita, mert itt szinte minden lehetséges érdeklődőt felsorolásszerűen felvettünk: politikusok, adminisztratív alkalmazottak, tudományos kutatók, szakemberek (hivatásosak, alkotók...), újságírók, egyetemi hallgatók, a nagyközönség stb. Megjegyzés: miután e felhasználók igényei és elvárásai különbözők, így az adatok feldolgozásának természete és a válaszok részletessége is különböző lesz.

Ami az adatok típusait illeti a szakértők hangsúlyozták, hogy a mennyiségi szempontok mellett igen fontos a minőségi jelleg feltárása, hogy statisztikai adatok mellett bibliográfiai és dokumentációs adatokra, valamint leíró jellegű információra is szükség van.

A bank szervezeti felépítésére vonatkozóan két megoldás merült fel, de nem történt választás, illetve döntés. Az egyik elképzelés szerint nemzeti központok gyűjtenék össze a kulturális adatokat (minden ágazatban), és kérésre az európai központnak vagy egy másik nemzeti központnak továbbítanák; a másik szerint a kultúra ágazatai szerint külön szakmai központok létesülnének minden országban, amelyek nem egyesülnének egy-egy nemzeti központban, hanem egy európai szakmai központban, ami persze nemzeti szinten úgy nézne ki, hogy több szakmai adatbank működne. Minden esetre az előbbi elképzelésnek több híve volt, de a döntés ebben a fázisban még korainak tűnt, mint ahogy több más vonatkozásban is.

A bukaresti tanácskozás után az Unesco elkészítette és szétküldte a kérdőíveket arra vonatkozóan, hogy az egyes nemzeti intézmények milyen kulturális dokumentációs és információs munkában vesznek részt. Ebbe a jegyzékbe természetszerűen főleg a nagyobb könyvtárakat, de részben egyes kulturális-művészeti ágazati intézményeket is felvettünk, megjelölve, hogy milyen kulturális információs szolgáltatásaik (kiadványok stb.) vannak.

A brüsszeli tanácskozás

Az 1978. július 4–7. között lezajlott tanácskozáson már 23 ország 27 szakértője vett részt, amelyek közül 20 ország (Ausztria, Belgium, Bulgária, Finnország, Franciaország, Görögország, Izland, Jugoszlávia, Kanada, Lengyelország, Magyarország, Málta, az NSZK, Norvégia, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, a Szovjetunió és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Törökország) készített a kérdőívek alapján tájékoztató jelentést. Ezen kívül Bulgária, Kanada és a Szovjetunió adott esettanulmányt.

A tanácskozáson az alábbi kérdésekről volt szó:

1. Miután a kultúra tartalmának közös körülírása itt sem sikerült, ismét előjött a bukaresti jegyzék, amelynek egyes tételeit szavazásra bocsátottuk, és az így kapott elsőbbségi, illetve fontossági sorrend alapján az alábbi tételek kerültek az élre aszerint, hogy hány ország tekintette az illető tételt elsőrendű fontosságúnak:

Részvétel a kulturális életben (17 ország)
Előadó (színpadi) művészetek (13)
Művelődéspolitika (11)
Levéltárak és könyvtárak (11)
Zene (10)
Kulturális tervezés és közigazgatás (10)
(a többi 9 vagy kevesebb országot érdekelt).

Ezzel végeredményben ismét nyitva maradt a legfontosabb kérdés, nevezetesen, hogy az adatbank szempontjából mit tekintsünk kulturális területnek, legalább az első fázisban.

2. A brüsszeli tanácskozás egyik legfontosabb mozzanata, hogy felmerült a kulturális adatnak és a már meglévő Unesco-statisztikák összekapcsolásának igénye, amihez az Unesco Statisztikai Főosztálya részéről a messzemenő jóindulat mutatkozott meg. Ez a kérdés az adattípusok kialakításának vitájában merült fel, amelynek eredményeképpen az alábbi három alapvető adattípust különböztettük meg:

a) Primér adatok, vagyis a statisztikák, amelyeket az Unesco Statisztikai Hivatala enged át a leendő bank számára,

b) Szekundér adatok, vagyis a bibliográfiák, amelyeket az elfogadott nemzetközi normák alapján kell kezelni. Itt felmerült a gondolat, hogy bibliográfiai referenciáknak egy központba való megküldésével valamiféle „kliringintézetet" lehetne gazdaságilag leghatékonyabban létesíteni és működtetni,

c) Tercier adatok, vagyis olyan nemzeti és nemzetközi intézmények adatai, amelyek kulturális dokumentációval és információval foglalkoznak. Itt ajánlás történt arra, hogy tercier adatok gyűjtésével kellene a bank adatállományának összeállítását megindítani.

3. Miután a bukaresti tanácskozáson elhangzott javaslatok nem mind valósultak meg, a konferencia a) ismét felkérte az Unesco-t, hogy készítsen jegyzéket a kulturális dokumentációval és információval máris foglalkozó nemzetközi szervekről, b) felkérte a tagállamokat, hogy jelöljenek ki egy nemzeti központi szervet, amely az adott országban a vonatkozó munkák koordinálásáért felelős. (Itt jegyezzük meg, hogy Magyarországon miniszterhelyettesi döntés alapján az Országos Széchényi Könyvtár és a Népművelési Intézet képviselőiből megalakult egy kulturális információs bizottság.)

4. Szervezetileg, jobban mondva a munka gördülékenyebbé tételére a tanácskozásnak talán legfontosabb javaslata egy nemzetközi koordinációs bizottság felállítása volt, amely a konferenciák között végezné a munkát a következő feladatokkal:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a) együttműködés a leendő nemzeti központokkal,
b) az adatgyűjtés, -kezelés, -tárolás és visszakeresés normatíváinak kidolgozása,
c) egy európai információs hálózat létrehozása,
d) a tagállamok vonatkozó munkáinak koordinálása,
e) a dokumentumok hozzáférhetőségének előmozdítása,
f) munkacsoportok létrehozása szükség szerint.

A Koordinációs Bizottság munkájában való részvétel iránt az alábbi országok küldöttei jelentették be érdeklődésüket (kormányaik utólagos jóváhagyása esetén): Belgium, Finnország, Franciaország, Magyarország, Norvégia, Románia, Spanyolország és a Szovjetunió.

A konferencia a Koordinációs Bizottság elnökéül egyhangúlag a házigazda Belgium képviselőjét választotta meg, majd felkérte az Unesco-t, hogy anyagi támogatása mellett jelöljön ki egy központi koordinátort. Ez később Philippe Laurent belga egyetemi tanár szakértői kinevezésével meg is történt, aki annál is alkalmasabbnak mutatkozott erre a posztra, mert ő készítette a brüsszeli konferencia egyik legjobb tanulmányát.

A koordinációs munka

A munkát Ph. Laurent azzal kezdte, hogy 1979-ben végiglátogatta a Koordinációs Bizottságban részt vevő országokat (így természetesen Magyarországot is), ahol a nagyobb könyvtárak vezetőivel tárgyalt. Tényfelmérő körútjáról tanulmányban számolt be, megerősítve azt a véleményt, hogy az Európai Kulturális Adatbank első lépéseként a tercier (vagyis az intézményekre vonatkozó) adatokat kellene összegyűjteni.

A Koordinációs Bizottság első ülését 1979. december 11–12-én tartotta Liège-ben, ahol végeredményben három munkabizottság létesítésére tettek javaslatot, amelyek a primér, a szekundér és a tercier adatok problémáival foglalkoznának.

A primér (vagyis *statisztikai*) adatok bizottságának összetételére vonatkozóan az ülés elfogadta, hogy az Unesco egy másik projektje (Kulturális Statisztikai Keret) 1979. decemberi bécsi ülésén létesített általános bizottság vele azonos legyen. Igy szervezetileg is megteremtődött az első kapcsolat a két projekt szorosabb együttműködésének előmozdítására. A szekundér *(bibliográfiai)* adatok bizottságának vezetését az ülés Romániára bízta, kívánatosnak tartva többek között Magyarország részvételét is. A tercier *(intézményi)* adatok bizottsága vezetésére az Unesco Norvégiát vagy Finnországot kívánja felkérni.

Az ülésen Mme G. de la Rochefoucauld, a Kulturális Fejlesztés Főosztálya Dokumentációs és Információs Központjának vezetője, aki elejétől kezdve magáévá tette az Európai Kulturális Adatbank létesítésének gondolatát, és aki erélyes és diplomatikus tevékenységével oroszlánrészt vállalt az eddigi munkálatokból, felvetette a gondolatot, hogy 1980 végén az összes érdekelt ország képviselőinek részvételével szocialista országban kellene a szakértői konferenciát megtartani. Tekintettel arra, hogy az első ilyen értekezletre Bukarestben, a másodikra Brüsszelben került sor, ésszerűnek tűnik, hogy a sorban ismét szocialista ország következzék, mégpedig olyan, amely eddig is aktívan vett

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

részt az Európai Kulturális Adatbank fejlesztésének előkészítésében. Egy esetleges budapesti összejövetel lehetőségét jelenleg az illetékes hatóságok vizsgálják.

Az Európai Kulturális Adatbank több más Unesco-projekttel is összefügg. A statisztikai vonatkozásokon kívül, amelyekről már szót ejtettünk, egyik legfontosabb kérdés az információs nyelv(ek) kialakítása. Ilyen irányú Unesco-projektben is részt veszünk; jelenleg a Kulturális Fejlődés Tezaurusza című (angol és francia) deszkriptorjegyzéknek az egyes országok kulturális életéhez való adaptálása (lefordítása, kiegészítése, módosítása, pontosítása) tárgyában készül tanulmánytervezet.

Az adatbank munkálatai ma még igencsak kezdeti stádiumban vannak. A bukaresti megbeszéléseken egyes szakértők a munkát egy vagy két évtizedre becsülték, bár mások (finn vélemény) szerint koncentrált munka (és „függetlenített" munkaerők bevonása) esetén az adatbank elméleti és legfontosabb gyakorlati összetevői egy-két éven belül kidolgozhatók lennének. Mindez persze még nem jelentené az Európai Kulturális Adatbank működését, mert ehhez még sok feltételnek meg kellene valósulnia, nevezetesen: komoly anyagi fedezet, nemzetközi egyetértés a szervezet és az információs nyelv vonatkozásában, az adatok nemzetközi kompatibilitásának biztosítása és nem utolsó sorban az információáramlás jogi és politikai hátterének egyezmények útján történő tisztázása.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

INFORMATIKA ÉS ESZPERANTÓ

ZOLTÁN IMRE

Lapunk 1966/4. számában „Az eszperantó mint a nemzetközi együttműködésen alapuló számítógépes dokumentáció eszköze" címmel figyelemre méltó, mégis hosszú ideig visszhangtalan kísérletről számolt be. Jelen írás a napjainkban újra aktuálissá vált témát tekinti át.

JÖVŐKÉP HELYETT JELEN

Közeledik a századforduló, ami ezúttal egyszersmind az új évezred kezdetét is jelenti. A közelgő évforduló elé generációnk fokozott várakozással tekint. Lépten-nyomon látnak napvilágot a jövőnkre vonatkozó prognózisok, érthető hát, hogy az alapvető fontosságú tájékoztatási tevékenység is az érdeklődés homlokterébe került. Ezek az előrelátások azonban, bármennyire tudományosan megalapozottak is, természetüknél fogva telítettek bizonytalanságokkal, s valamely előre nem látható folyamat az elképzeléseket gyökeresen módosítani képes.

Soron következő fejtegetéseink nem prognózisok. Céljuk ennél szerényebb, de talán több is. Rámutatni, felhívni a figyelmet olyan újabb jelenségekre, amelyek ismerete a tájékoztatásügy számára elsőrendű fontosságú, s amelyek, jelen írás keretein túlmutatva, a fejlődés irányát is sejtethetik.

Irásunkban tárgyilagos képet kívánunk adni a kommunikációt fékező soknyelvűség valódi áráról, a tudomány felelősségéről, a hiányzó nyelvi közös nevezőről, valamint azokról a bíztató akciókról, amelyek az ifjúság, a számítástechnika és az eszperantó találkozása nyomán az információválság megfékezéséhez segíthetnek.

„Minden nyelv egyenlő rangú mint a kommunikáció eszköze, akkor is, ha vannak különbségek elterjedtségében. Igy korunkban, mikor megvan minden technikai lehetőségünk az emberek közti dialógus kiszélesítésére, figyelembe kell venni azokat az akadályokat is, amelyeket a soknyelvűség okoz, és meg kell találnunk az eszközöket ezeknek az akadályoknak az elhárítására." (Részlet Amadou-Mahtar M'Bow, az UNESCO főigazgatójának 1977-ben Reykjavikban, a 62. Eszperantó Világkongresszuson elhangzott beszédéből.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A soknyelvűség terhe

Korunk technikai vívmányai – rádió, televízió, műholdak, számítógépek – ezer és ezer szállal kötik össze Földünk országait, népeit, embereit. Amíg ezek a teret és időt legyőző eszközök nem léteztek, vagy nem terjedtek el, a nyelvi elzártságok még nem képezhettek leküzdhetetlan akadályokat, ma azonban már nemcsak a tudományos információcserék, de a széles néptömegek is szenvedő alanyai lettek a nemzetközi „analfabétizmusnak". Évről-évre százmilliók lépik át a nyelvi sorompót is jelentő országhatárokat, hogy megismerkedjenek közeli és távolabbi szomszédaik életével. Tapasztalniok kell azonban, hogy a mai nemzetközi érintkezés kommunikációs rendszere és gyakorlata korunkhoz méltatlanul antidemokratikus, hiszen a népek túlnyomó többségét eleve kizárja a más nyelvűekkel való szóértés lehetőségétől.

Fontosságában az információt szokás az energiához hasonlítani. Míg azonban a sajtó, a szakirodalom az energiahelyzet tárgyalásakor számszerű adatokkal döbbenti meg a közvéleményt, addig az információ helyzetének vizsgálatánál sokkal kevésbé meri feltárni a válság tényezőit.

Fenti idézetünk is a soknyelvűség akadályainak leküzdésére szólít fel. Mindenekelőtt azt kell látnunk, hogy mit is jelent, mibe is kerül az emberiségnek a soknyelvűség megoldatlansága a kommunikációban. Igen plasztikus képet kapunk a kérdésről dr. Haszpra Ottó műegyetemi tanár tudományos becslése alapján.

Számításánál abból indul ki, hogy az ENSZ évi 100 millió dollárt költ a fordítói és tolmácsszolgálatra. A közölt adat kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy érdemes is, kötelező is a mai helyzet gazdasági vonatkozásait sokrétűbben és mélyebben feltárnunk. Idézzük: „A soknyelvűség költségét egészen máshol kell keresni. Mégpedig a tanulás miatti termeléskiesésben, amelynek nagyságát minden statisztikai búvárkodás nélkül fel lehet becsülni. Közismert tapasztalat, hogy az idegen országban tanuló diákok... egy évi intenzív tanulással jutnak arra a szintre,hogy szakmai tanulmányaikat megkezdhetik. Akik pedig hazájukban tanulnak meg egy idegen nyelvet – azok ugyan több éven át birkóznak feladatukkal, de sűrítve ezt is egy-egy teljes esztendei intenzív tanulásra fordított időnek tekinthetjük... Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a társadalmilag produktív éveik száma eggyel csökken. – Idegen nyelvtudással bíró emberről feltételezhetjük, hogy átlag évi 10 000 dollárral járul hozzá a nemzeti jövedelem megtermeléséhez. Életproduktuma tehát 10 000 dollárral lesz kisebb. Ha a Föld lakosságának csak egy százaléka tud használható színvonalon idegen nyelvet, ez 40 millió embert jelent. Minthogy a tudást átlagosan 40 évig hasznosíthatják, évente 1 millió embernek kell nyelvismeretet szereznie... Tehát az egész világon minden esztendőben 1 000 000 x 10 000 = 10 000 000 000, azaz tízmilliárd dollár termeléskiesést „produkálunk". Tízmilliárd dollár pedig az említett évi ENSZ-kiadások százszorosa."

Eddig a számítás, amihez felesleges kommentárt fűzni. De talán nem felesleges folytatni a becslés perspektivikus részét. Ime: „A társadalom fejlődése során – legalábbis a szocialista társadalomban – arra kell törekednünk, hogy az idegen nemzetek fiaival való közvetlen kapcsolattól senki se legyen elzárva. Ez azonban csak egy nemzetközi egyezménnyel elfogadott közös nyelv általánosan kötelező tanítása esetén volna lehetséges.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ha a világ egyezményes közös nyelve valamelyik nemzeti nyelv lenne, akkor – ennek szellemi gazdáit kivéve – egy évi produktum mindenkinél kiesnék. Ez pedig – 40 évi aktív élettartamot tekintve – az emberiség produktumának 2,5%-a. Minthogy a távoli jövőben a középiskolai végzettséget általánosnak vehetjük, az előbbi 10 000 dolláros produktivitással számolva évi ezer milliárd, azaz egy billió (1 000 000 000 000) dollár termeléskiesés lenne, ami az USA jelenlegi nemzeti jövedelmével egyenlő." Vonjuk le a kézenfekvő végkövetkeztetést. Ha a delegátusok, tisztviselők már ismernék a nemzetközi nyelvet (eszperantót), az ENSZ 100 milliós tolmácsfordító kiadása teljesen megszünnék, és minden tárgyalás és kiadvány nyelve is az eszperantó lehetne. Ami pedig a termeléskiesést illeti, az tizedére csökkenne, arányosan az eszperantóra fordítandó tizedakkora tanulási idővel.

A soknyelvűség – adottság, s bár színesebbé, gazdagabbá teszi világunkat, egyben az egymást megértés, a kommunikáció legmakacsabb akadálya is. Pillantsunk be két tájékoztatási területbe: a kongresszusokba, ahol az élő beszéd, valamint a könyvtárakba, ahol az írott szó a leküzdendő akadály.

Évente ezernél több *nemzetközi rendezvényt* bonyolítanak le világszerte. Legtöbbjükön két munkanyelvet használnak, de nem ritka 5–6 hivatalos nyelv sem. A kisebbeknél hagyományos fordítással, a nagyobbaknál szinkrontolmácsolással próbálják áthidalni a nyelvi válaszfalakat. A nemzetközi kongresszusok, konferenciák, szimpoziumok eredeti rendeltetése, hogy a szakemberek megismerhessék a tudomány és technika legújabb eredményeit. A nyelvi korlátok miatt azonban sokak számára az információk zöme elvész, hiszen természetes, hogy a részvétel előfeltétele a tárgyalás nyelvének ismerete. Gát ez, amely sok esetben kizárja a szakmailag legilletékesebbek kiküldését. A költséges tolmácsberendezések aligha képesek bátorítani a részvevőket a vitára, a felszólalásra, még kevésbé a kötetlen beszélgetésekre. A nyelvi diszkrimináció a szakemberek zömének leküzdhetetlen hátrány, s a jelenlegi gyakorlat a nemzetközi találkozók jövőjét is veszélyezteti.

Az írott dokumentumok világában, a *könyvtárakban* több vonatkozásban hasonló a helyzet. Statisztikák, felmérések sokszor meghökkentő adatainak felsorakoztatása helyett inkább azt volna érdemes kideríteni, miért porosodnak „holt tőkeként" a drága külföldi dokumentumok, miért a kiáltó ellentét a szolgáltatások lehetősége és azok kihasználtsága között. Ez a kihasználatlanság mindenesetre figyelmeztető jelzés. A technika leveheti az időrabló rutinmunka egy részét a könyvtáros válláról, segíthet az információk mechanikus szűrésében, de a tudományos tájékoztatás alapvető feladatát nem végezheti el: a bármely nyelvű információnak a bármely nyelvű felhasználóhoz annak anyanyelvén való eljuttatását.

A címünkben jelzett „informatika és eszperantó" összekapcsolást az tette időszerűvé, hogy a legutóbbi néhány évben világszerte fokozódott az aktivitás a tájékoztatás mechanizmusából hiányzó közös nyelv felkutatására.

Mielőtt e pár esztendő néhány konkrét kutatási eredményét bemutatnánk, mindenekelőtt magának az információnak és az informatikának nyelvi vonatkozásairól kell szót ejtenünk.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Információ és informatika

Az információ fogalma olyan univerzális, hogy az csak az energiával hasonlítható össze. Ha ugyanis végigtekintünk a tudomány és kultúra nagy felfedezésein, úgy azok jelentős részét két világosan elkülöníthető csoportba sorolhatjuk. Az egyikbe az energiának, a másikba az információnak átalakításával, tárolásával, továbbításával kapcsolatos felfedezések tartoznak. Ilyenek voltak az energia csoportban a tűz-, víz-, szél-, gőz-, elektromosság-, atomenergia felszabadítása, az információ csoportjában pedig a beszéd, az írás, a könyvnyomtatás, a távíró, a fényképezés, a telefon, a rádió, a gramofon, a film, a televízió, a matematikai gépek feltalálása. Nekünk ez utóbbi csoportba tartozó forradalmasító találmányokat-felfedezéseket érdemes közelebbről is szemügyre venni.

Ahogyan a történelmi materializmus feltárta a társadalmi forradalmak logikáját az ősközösségen, a rabszolgaságon, a hűbériségen, a kapitalizmuson keresztül a szocializmus korszaka felé, hasonlóképpen osztható korszakokra a történelem az információközlő eszközök fejlődése alapján. E szemlélet szerint az emberiség öt nagy korszaka és az információs forradalmak korszakai között világos összefüggések figyelhetők meg. A *beszéd* tette lehetővé az információk cseréjét, *az írás* valósította meg az információk rögzítését, a *könyvnyomtatás* sokszorozta meg az információk elterjedésének lehetőségét, a *távközlés* tette világméretekben szétsugározhatóvá az információt, s végül az *elektronikus adatfeldolgozás* nyitott új távlatokat az információk tárolása, feldolgozása és szétsugárzása előtt, egyszersmind legyőzve időt és teret, s megteremtve az ember-gép párbeszéd lehetőségét.

Az új tudományág, az informatika szerepét, feladatát, felelősségét konkrétabban érzékeltetendő, idézünk meghatározásából: „Az informatika a tudományos információk keletkezésének, gyűjtésének, tárolásának, keresésének, terjesztésének, s a forrástól a felhasználóhoz való eljuttatásának törvényszerűségeit, az információs folyamatok ellátásához szükséges módszereket, eszközöket, szervezeteket, az információk optimális, dinamikus, társadalmi hasznosításának feltételeit vizsgálja..." Mi itt éppen arra szeretnénk nyomatékosan felhívni a figyelmet, – amit egyébként a szakirodalom nem szokott megfelelően hangsúlyozni – hogy a nyelv szerepe a tájékoztatási mechanizmus és az információs folyamatok valamennyi fázisánál kulcsfontosságú.

A hatvanas évek óta kibontakozott tudományos-technikai forradalom a szakirodalom megállíthatatlan áradatát indította el. Ez a megfékezhetetlenség lett az oly sokat hangoztatott információválság fő oka, s mi ezen belül emeljük ki a nyelvek szerepét, amelyek mindinkább elszigetelik az információ felhasználóját az információ forrásától.

> „Ahelyett, hogy az információt válságként, lavinaként kezeljük, kivezető útnak kell tekintenünk. Csak így alakulhat ki olyan információs stratégia, amely értékelt, válogatott, megfelelően alkalmazott információk révén biztosítja a jelen és az eljövendő generációk számára az emberhez méltó túlélés eszközeit." (ARNTZ, H. FID főigazgató, 1977.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az információválság és a nyelv

Technikai haladásunk legfényesebb lapjait a válságjelzések állandósulása árnyékolja be. A mindennapi szóhasználatban az információ viszonylatában szinte polgárjogot nyert kifejezések — krízis, lavina, robbanás, áradat — sajnos nem is túlzások, hiszen a szakkönyvek, szakfolyóiratok és egyéb dokumentumok csillagászati számú mennyiségén alapulnak. Ha mégis megemlítjük a fékét vesztett információ néhány adatát — mint pl. a napi 1000 millió oldalnyi világtermést, a percenként megjelenő új könyvet, az évi 3 millió szakcikket, vagy a napi 60 könyvfordítást —, tesszük ezt azért, hogy rávilágíthassunk egy minden tájékoztatási területet átható válságelemre: a nyelvi közös nevező hiányára.

A közvetítő nyelv iránti parancsoló szükséglet természetesen nem mai keletű. Azonban az adott társadalom fejlettségi fokán és keretei között minden korban meg tudták találni az áthidaló megoldást, s valamelyik nyelv elfogadtatásával időlegesen csökkentek az információcsere akadályai. A helyzet azonban korunkban váratlanul és gyökeresen megváltozott. Az információk feltartóztathatatlan túltermelésének fogadására, kivédésére az ember nem készült fel. Sőt, még a tudomány is csak megkésve döbbent rá a történelem folyamán eddig ismeretlen méretű gátszakadásokra, olyanokra, mint pl. az emberiség néhány évtized alatt kétszeresére, 4,5 milliárdnyi felszaporodására, vagy a kutatók hirtelen sok milliónyira nőtt hadseregére, s főleg ez utóbbiak által termelt szakirodalom ma már 5—10 évenkénti csillapíthatatlan megduplázódására.

Az ember ellenőrzése alól kiszabadult információ megfékezése eddig kevés eredménnyel járt, sőt, a kilátások sem jobbak. Hiszen a nemzetközi porondon további nyelvek sürgetik bebocsáttatásukat, s bizonyára nem sok idő múlva kopogtat nyelveivel a harmadik világ is. Az egyik oldalon a megannyi forrású és nyelvű információ-túltermelés, a másik oldalon pedig az informálatlanság fokozódása. De talán még figyelmeztetőbb válságtényező az a széles körben tapasztalható magatartás, amellyel az információra éhes szakember, feladva a reménytelen küzdelmet, elfásultan beletörődik informálatlanságába.

> „Nagy szerencse volna, ha létezne egy olyan nyelv, amelyet minden nemzet használhatna. A latin el fog tünni, s akkor nagy zavar lesz minden tudományban, és a népek elszigetelődnek egymástól." (VIVES, J. L. látnoki szavai az 1532-ben megjelent „De disciplinis" c. művéből.)

A MODERN BÁBEL ZSÁKUTCÁJA

A bábeli nyelvzavar ma érezhető csak igazán. Nem nagy dicsőségére korunknak, a legilletékesebb nemzetközi fórumok az egyre mélyülő nyelvi válság megelőzésére mind ez ideig még elfogadható javaslatot sem tudtak kidolgozni. Századunk első felében a nemzetközi szervezetek, a nyelvészek fantáziája általában nem terjedt túl a nemzeti nyelveken, csakis ezek egyikétől-másikától remélték a „megváltást". Ilyen „elvek" szellemében erőltették a *„bilingvizmust"*, majd később

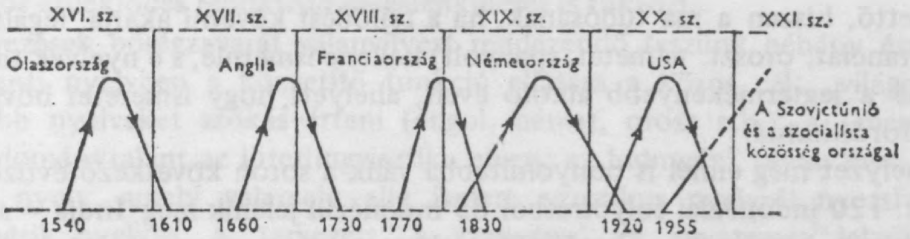
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a *„trilingvizmust”*, amely tehát az angol és francia, illetve az angol-francia-német kötelezővé tételével e nyelveknek adott volna kizárólagos jogokat. Álljon itt végül – inkább jellemzőként és elrettentő példaként! – még egy elgondolás. Szó szerint idézzük: „A legérdekesebb javaslatot A. Dauzat terjesztette a nyelvészek II. kongresszusa elé. Az egyes nyelveket szakma szerint osztaná el: az angol legyen a kereskedelem, a francia a diplomácia nyelve. A tudományos világban az angol legyen a politikai gazdaságtan, a francia a matematika, a német a kémia, az olasz a zenetudomány nyelve. Földrajzilag is elosztaná a nyelveket, az angol nagy területet kapna: Észak- és Közép-Amerika, Kelet- és Közép-Ázsia, Dél-Afrika, a Csendes- és Indiai Óceán térségét. A francia lenne Észak- és Nyugat-Afrika, a Mediterrán térség és Dél-Amerika nyelve, a német Közép-Európa nyelve, míg az orosz Kelet-Európa és Észak-Ázsia nyelve.”

Csak látszólagos demokratizmus a másik véglet is, amikor egyre több nyelvet ismernek el hivatalosnak, illetve munkanyelvnek. Ilyen irányzat tapasztalható a tudományos szervezetek által összehívott nemzetközi találkozókon, amelyeken sokszor már 5–6 munkanyelvet is kijelölnek. Hasonló „fejlődést” figyelhetünk meg egyéb fórumokon is. Így például a Népszövetség annak idején a franciát és az angolt választotta hivatalos nyelvként. 1945-ben, az ENSZ megalakulásakor, már öt nyelvet fogadott el a világszervezet: a franciát, az angolt, az oroszt, a spanyolt és a kínait. Amikor pedig az arabot is felvették az ENSZ hivatalos nyelvei közé, jelentkezett Feket -Afrika, s delegátusai erélyesen követelték a szuahéli nyelv hivatalos nyelvként való elis.nerését is. Ugyanekkor kezdte Japán is bizonygatni, hogy országa nyelve igényt tart a hivatalos nyelvi státusra. – De a nyelvsokasodásnak hasonló folyamata zajlik le az UNESCO-ban is. Kezdetben két hivatalos nyelve volt: a francia és az angol. Nemsokára munkanyelvként ezekhez csatlakozott a spanyol és az orosz. Ma már ott tartunk, hogy az UNESCO közgyűlése nyolc hivatalos nyelvet fogadott el, sőt, az UNESCO Courier kilenc nyelven jelenik meg.

A trónfosztott latin

Már említettük, hogy a soknyelvűség problémája és problémamegoldása végigkíséri társadalmunk ismert történetét. Ahol és amikor a másnyelvűekkel való szóértés azt megkövetelte, mindig kialakultak nagy területeken, rövidebb-hosszabb időn át, békésen vagy erőszakos eszközökkel a közvetítő segédnyelv szerepét betöltő etnikus nyelvek. Ide kívánkozik egy elgondolkodtató ábra Dobrov: A tudomány tudománya c. művéből, megjegyezve, hogy a centrumok vándorlásával természetesen az egyes nyelvek jelentősége is változik.

A tudományos aktivitás központjainak áthelyeződésében megfigyelhető történeti tendenciák (XVI–XX. század)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A középkorban és az újkor hajnalán a latin lett a tudomány nyelve. A latin olyan hosszú ideig bizonyára azért tudott „holtan" is a tudomány közvetítő eszközeként fennmaradni, mert nem állt mögötte ország, nem képviselt nyelvi imperializmust, tehát valóban semleges volt.

A nemzeti reformmozgalmak fellendülése idején, a 18. és 19. században szünt meg a latin a tudomány egységes nyelvének lenni, azóta a tudományos munkák többsége a nemzeti nyelveken lát napvilágot. A nemzeti-állami gondolkodás befolyása alatt anyanyelvüket használó tudósok lebontották a tudomány és a laikusok közötti válaszfalakat, ugyanakkor új válaszfalak emelkedtek a különböző országok tudósai között.

Az etnikus nyelvek újjászületése

Szokás írni, beszélni, vitázni, érvelni a „természetes" és „mesterséges" nyelv szerepéről. A nyelvtudomány, az interlingvisztika mai álláspontja ezt az egymással szembeállítást tudománytalannak ítéli, ugyanis megállapítása szerint „természetes" nyelv nem létezik.

A nyelv – mint legfőbb kommunikációs eszköz – emberi találmány, s akkor jön létre, amikor ennek meghatározott feltételei kialakulnak. A különbség az ún. „természetes" és „mesterséges" nyelvek között csak annyi, hogy létrejöttükben a tudatos tevékenység elemei különböző mértékűek. A tapasztalati úton formálódott nyelvek ezért vannak tele szeszélyes szabálytalanságokkal, következetlenségekkel, s természetesen hiányzik belőlük a matematikai formanyelvek logikája is. Akkor azonban, amikor egy nyelv íráshoz jut, lefékeződik a pontatlanságokat szülő csapongás, s a nyelv fokozottabban „mesterségessé" válik.

Bennünket azonban most az foglalkoztat, miként tölti be valamely etnikus nyelv a tudományos tájékoztatásban kommunikációs szerepét.

A tudomány területén a latin megszünte óta tart a nyelvek közötti vetélkedés. Még századunk elején is három nyelvvel (angol, német, francia) áttekinthető volt a szakirodalom. Ma az angol (53%) után az orosz (10%) foglalta el a második helyet, s ezt követi a német, a francia, a spanyol, a japán stb. Az angol domináló szerepe vitathatatlan, de semmiképp sem arra utal, hogy a tudományban és a technikában kizárólagos funkciót vívhat ki magának. Így például gyakran jelentetnek meg tudományos munkákat az angolon kívül franciául a nem francia nyelvű országok is, többek közt Algéria, Guayana, Zaire, Marokko, Tunézia, Madagaszkár stb. Vagyis nemcsak egy „fő" nyelv van, sőt még csak nem is kettő, hiszen a ma tudósának, ha a fejlődést követni akarja, legalább öt nyelvet (angolt, franciát, oroszt, németet, spanyolt) kellene ismernie, s e nyelvek tanulása közben elveszítené a legtermékenyebb alkotó éveit, ahelyett, hogy ismeretei bővítésére, alkotó munkára fordíthatná.

A helyzet még ennél is bonyolultabbá válik a soron következő évtizedekben. Csak példaként: 120 indonéziai folyóiratból 85 indonézül jelenik meg; India – ahol egyébként 1652! nyelven beszélnek – határidőt szabott meg az angolnak mint állami nyelvnek

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a kiküszöbölésére és helyette a hindire való áttérésre. De a szocialista országokban is hazai nyelveken lát napvilágot a teljes irodalom.

A nemzeti kultúrák és nyelvek felvirágzása haladó jelenség, de az információcsere szempontjából rendkívüli gát is. A szakirodalom egyre több és több nemzeti nyelven készül, s nincs messze az idő – hiszen századunkban beteljesedik a gyarmatok felszabadulása – amikor pl. az afrikai népeknél is megszaporodnak a saját nyelvükön publikált dokumentumok.

A múltból leszürhető tapasztalatok és a jelen helyzet alapján a jövőre levonható következtetések arra figyelmeztetnek, hogy élő, etnikus, nemzeti nyelv nem válhat a tudomány kizárólagos közvetítő nyelvévé.

„... hiába valljuk a tudomány egyetemes voltát, rá kell ébrednünk, hogy az elkülönített nyelvi közösségek miatt csak kevés tudós képes egy vagy két közösséggel kommunikálni, ... bár az angol abszolut számban nő világszerte; ebbe sok állam nem egyezhet bele; sok kis nép most kap írást; kis valószínűségű, hogy az angolt a tudomány szabvány nyelvének elfogadják." (UNISIST, 1971, Párizs.)

A közvetítő nyelv igénye

Elméletben és gyakorlatban, tudományban és mindennapunkban az egymást megértés nélkülözhetetlen feltétele a megfelelő közös nevező. A különböző területeken se szeri se száma a sikerrel bevezetett „közös nyelveknek". Kiragadott példaként elég talán említenünk a zene egységes hangjegyírását, a közlekedési jelzéseket, a matematikai számokatjeleket, vagy az új mértékrendszer közmegegyezéses elfogadását.

A közvetítő nyelv mindig csak valamely területre, kereskedelemre, politikára, tudományra, egyházra, kultúrára stb. vonatkozott. A tájékoztatás közös nyelvének kialakítása társadalmi szükséglet: kivezető út a kommunikáció gördülékenységét fékező soknyelvűség káoszából. A nyelvészek, természettudósok, kibernetikusok sokoldalúan vizsgálják a kérdést és tárnak fel új összefüggéseket. A keresett nyelv révén elérendő célnak megfelelően, annak más-más aspektusát hangsúlyozandó, a szakirodalom a jelzők, elnevezések bő választékát használja. Ime, mutatóul az elnevezésekből: világnyelv, egyetemes nyelv, közvetítő nyelv, segédnyelv, második nyelv, tervezett nyelv, műnyelv, mesterséges nyelv, szabvány nyelv, nemzetközi nyelv stb. – mindez nemcsak a még kiforratlan terminológiát, de a tudományos érdeklődés rendkívüli megélénkülését is tükrözi.

Az elnevezések bőségzavarát valamelyest rendezendő, teszünk néhány észrevételt. Valamennyi fenti nyelvben a közvetítő funkció ellátása a közös cél; „világnyelv"-en a legelterjedtebb nyelveket szokás érteni (angol, német, orosz stb.); a „mesterséges" jelzőt mint tudománytalant az interlingvisztika elveti; a „hídnyelv" olyan eseti alkalmazásra használt nyelv, amely valamely alig ismert egzotikus nyelvről nyersfordítással közvetít egy másik nyelvre. A „tervezett", a „szabvány", az „egyetemes" jelzők tesznek eleget a nemzetköziség követelményének azáltal, hogy mint nem etnikus nyelvek, egyet-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

len nemzetnek sem a sajátjuk, tehát „semlegesek", s ezért alkalmasak az országok, nemzetek, nyelvek közötti közvetlen információcserére, a tudományos tájékoztatásra. Az ilyen követelményeket kielégítő nyelvet fogjuk „Nemzetközi Nyelvnek" – a továbbiakban NNY-nek – nevezni.

„Az istenek akkor tennének igazán jót az emberiségnek, ha közös nyelvvel ajándékoznák meg." (Platón)

A NEMZETKÖZI NYELV

A tudomány és technika nyelvi problémáinak megoldására három módszer kínálkozik:

1) A tájékoztatás módszerének oly fokú tökéletesítése, hogy a világ-szakirodalom bármely termékét gyorsan, anyanyelvére fordítottan kapja kézhez a szakember,
2) A nyelvtanítás módszerének oly fokú tökéletesítése, hogy minden szakember olvashassa és jól megérthesse a neki szükséges szakirodalmat eredetiben,
3) Egy egyetemes nyelv elfogadása kölcsönös megegyezéssel, s a jövőben a teljes tudományos szakirodalom ezen való publikálása.

Nem nehéz felismerni, hogy az első két út az ismert, a szokásos, az általános. Az egyik inkább a technikai berendezésekben reménykedik, a másik a még több idegen nyelv tanításától várja a megváltást. Célravezető alternatíva csak a harmadik módszer lehet, azaz a NNY.

Nincs többé véleménykülönbség abban, hogy a közvetítő nyelv szükséges. Elérkeztünk az információ áramlása szempontjából meghatározó kérdéshez: vajon nemzeti nyelv – pl. az angol –, vagy tervezett nyelv – pl. az eszperantó – alkalmasabb-e a Nemzetközi Nyelv szerepére?

A NNY-vel szemben támasztandó követelményeket a nyugat-németországi Padernborban működő Pedagógiai Kutatóintézet igazgatója így fogalmazta meg:

1) A közös nyelvnek *semlegesnek* kell lennie, – hogy elkerüljünk minden igazságtalan (sértő), jogtalan kiváltságot,
2) Lehetőleg világszerte *elterjedt* legyen, hogy mindenki könnyen hozzáférhessen,
3) Alkalmasnak kell lennie mind az *írásbeli*, mind a *szóbeli* gondolatközlésre. Vagyis ne csak nyelvtana és szótára legyen, hanem különféle irodalma is; továbbá, hogy *különböző nemzeti konferenciákon használják*,
4) Elég *gazdag szókincse* legyen, hogy képessé váljék a civilizált-kultúrált világ sokféle viszonylatait pontosan kifejezni,
5) Nyelvtanilag *mentes* legyen minden olyan szabálytól, amely a kommunikációs szerep betöltése szempontjából *felesleges* (rendhagyó ragozási formák, tőhangváltozások, nem fonetikus helyesírás stb.), hogy bárki könnyen megtanulhassa,
6) Alkalmas legyen *számítógép* programozására.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ez utóbbi (6.) és a 3. pontra már itt felhívjuk a figyelmet, mert – úgy tűnik – éppen a számítástechnika jelzi az utat, sőt töri át a frontot a modern kor igényeit minden szemponból kielégítő NNY kiválasztása felé. A bevezetendő NNY-től azt is várják, hogy ne csak a tudományos információcserékre legyen alkalmas, hanem egyszersmind a néptömegek egymás közti érintkezését elősegítő közvetlen párbeszéd eszközének szerepét is betölthesse.

„Igen nagy lehetőséget látok a nemzetközi nyelvben. Ez a nyelv ugyanis minden más nyelvnél könnyebben elsajátítható; és minthogy élő nemzeti nyelvek szintéziseként jött létre, olyan internacionális nyelvvé vált, amely a nemzetközi érintkezés legdemokratikusabb eszköze lehetne." (Polinszky Károly oktatási miniszter nyilatkozata.)

A „felfedezett" eszperantóról

Az első fejezetben látszólag nyitva hagyott kérdést – tehát hogy mi lehet a nyelvi válság megoldásának kulcsa: egy nemzeti nyelv vagy egy tervezett nyelv, még konkrétabban, az elterjedt angol-e, vagy az elterjeszthető eszperantó? – az élet, legalábbis elvben, már eldöntötte. Az irányzat egyértelműen nyomon követhető: az egyik oldalon szaporodnak a világnyelv rangjára pályázó nyelvek, sőt egyéb újonnan jelentkező nyelvek száma is emelkedik, addig a másik oldalon a tervezett, semleges nyelvek száma az eddigi többszázból lecsökkent olyannyira, hogy napjainkra már csak egy maradt életben, az eszperantó, az ún. Nemzetközi Nyelv.

Ami a nyelv hívői és hívei számára közel egy évszázad óta természetes volt, az az utóbbi 3–5 évben felgyorsult ütemben „kívülről" is megerősítést nyert. A kívülállók vizsgálódásuk eredményeképpen érkeztek el az eszperantóhoz, s – mivel a nyelv kezdeményezője a jó ügy érdekében már annak idején minden jogfenntartásról lemondott –, az új felfedezők teljes joggal birtokukba vehették a nyelvet.

Az eszperantó mozgalomé mindenesetre a történelmi érdem, hogy megőrizte, fejlesztette, a tudományok és a mindennapi élet szinte minden területén kipróbálta a nyelvet, tehát kész eszközt tud a társadalomnak felajánlani.

Ha e helyütt néhány adatot magáról az eszperantó mozgalomról is felvillantunk, csak azért tesszük, hogy érzékeltessük azt a hátteret, amire a mozgalmon kívüliek is támaszkodhatnak. Íme: a nyelvet világszerte mintegy 20 milliónyian beszélik; az Eszperantó Világszervezetnek 92 országban van tagszervezete, delegátusa; évente más-más országban rendezi meg világkongresszusát; 20 ország 25 rádióállomása sugároz rendszeresen eszperantó műsort; a szakszótárak száma meghaladja a 200-at; eddig több mint 40 000 könyv jelent meg eszperantó nyelven; nagyobb folyóiratainak száma 125; világszerte 103 nagyobb kiadó működik; az eszperantó sajtótermékeket 90 országban olvassák.

És mégis, amit e széles mozgalomnak sok évtizedes munkával nem sikerült elérnie, az most van megvalósulóban a „kívülről" ostromló kutatók jóvoltából. Megállapítható,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hogy a néhány utóbbi esztendőben értek meg a külső körülmények, amelyek a már közel 100 éve „feltalált" eszperantó új „felfedezését" eredményezték.

Vajon miért került ilyen váratlanul az eszperantó az érdeklődés kereszttüzébe? Véleményünk szerint itt több körülmény egyidőben való összetalálkozásáról van szó, amelyek végül is azt eredményezték, hogy ma már a Nemzetközi Nyelv és az Eszperantó fogalma közé általában egyenlőségjelet tesznek.

A megújulás okai között bizonyára számottevő a „kívülálló" tudósok, kutatók, szervezetek állásfoglalása a nyelv mellett, s ugyanakkor magának a mozgalomnak határozott fordulata a műszaki tudományok irányába. Továbbá: a hagyományos iskolai nyelvoktatás sikertelensége: az eszperantó iskolai tanításának eredményessége; a nyelv behatolása a legifjabbak soraiba; az egyetemi tanárképzés; a tolmács nélküli kongresszusok és szakmai találkozók; a sajtó, a rádió, a televízió sűrűsödő hírei... – mind-mind egy-egy érv a maradi közöny szétoszlatására. S végül, de nem utolsósorban: valamennyi felsoroltnál előremutatóbb az a kölcsönhatás, ami napjainkban *a számítástechnika és az eszperantó egymásra találása* folytán tapasztalható.

Tények és trendek

A kommunikáció, az információ történetében vitathatatlanul nagy horderejű, új távlatokat nyitó kulcslépés megtételére – az eszperantónak világszerte, minden iskolában, második nyelvként való bevezetésére – kétségtelenül az ENSZ a legilletékesebb fórum. Józan realitással azonban azoknak kell igazat adnunk, akik a „menetrendet" megfordítva, előbb a NNY alkalmasságát, sőt nélkülözhetetlenségét kívánják bizonyítani a tájékoztatás minden területén. Ezért érdemes jobban odafigyelni azóta elhunyt nagy tudósunk, Korach Mór akadémikus 1966-ból származó, de még ma is időszerű tanácsára: „Addig is, amíg az erre tett javaslat sorsa az Egyesült Nemzetek Szervezetében eldől, ... mi magyarok a többi között a következőket tehetnénk a kis országok számára különösen súlyos szakmai információkrízis megoldása érdekében: hazai tudományos intézményeink, az MTA, az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ, a MTESZ és az OMFB javaslattal fordulhatnának a mienkhez hasonló méretű más európai országok – például Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Románia, illetve Ausztria, Dánia, Norvégia, Svájc, Svédország stb. – megfelelő intézményeihez. A javaslat lényege az lenne, hogy *közösen kezdeményezzék az eszperantó egyezményes nemzetközi nyelvként való elismerését és jól előkészített fokozatos bevezetését* a nemzetközi tudományos, műszaki kapcsolatokba és a szakirodalomba."

De térjünk vissza a jelenhez, a mai, lényegesen kedvezőbb körülményekhez. Mondanivalónk magvához érkeztünk. Az alábbiakban a már többször jelzett néhány utóbbi évet, a változás időszakát tekintjük át, s – válogatva a bőséges anyagból – elsősorban a témánkat közelebbről érintő eseményekre irányítjuk a figyelmet.

A döntő lépés: az eszperantó kötelező oktatása világszerte az iskolákban – még messze van. A kezdeti lépések azonban már megtörténtek, s külföldön is számos iskolában folyik a kísérleti tanítás. Tényadatok hazánkból az 1978/79 tanévről: 1807 tanuló

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

részesült *eszperantó oktatásban.* Közülük 663-an 6–10 évesek, 812-en 11–14 évesek, 181-en 15–18 évesek, és 125-en 18 évesnél idősebbek (főiskolai és egyetemi hallgatók). Óvodákban 26 gyermek (3–6 éves korú) tanult eszperantóul. A tapasztalatok alapján, az illetékes tárcák bevonásával, nemrégiben az Országgyűlés Kulturális Bizottsága foglalkozott az eszperantótanítás eddigi eredményeivel, s döntött a további lépésekről.

Az eszperantó térhódítása a *tudományban* viszonylag új jelenség. 1978-ban a nyelvtudomány, pontosabban annak új hajtásai, az interlingvisztika és az eszperantológia művelői három nagy *összejövetelen* vettek részt. Áprilisban az NDK Kultúrszövetsége rendezett Ahrenshoopban egyhetes szemináriumot; júliusban Budapesten az ELTE és az olaszországi Velencei Egyetem közösen rendezte meg interlingvisztikai szimpoziumát; végül a várnai eszperantó világkongresszus keretében ugyancsak többnapos interlingvisztikai konferencia zajlott le.

Tanúi lehetünk a NNY egyre több tudományterületére való behatolásának. A budapesti Konkordo Klub Tudományos Estjein főként *természettudományi és műszaki tudományágakban* hangzanak el előadások. Igy az ünnepi, 100. esten, 1978 júniusában írástörténeti, biológiai, számítástechnikai és vízépítési témákat ismertettek magyar és csehszlovák előadók.

A tájékoztatástudomány művelői számára rendkívüli jelentőségű a Szlovák Eszperantó Szövetség 1978 októberében rendezett zsolnai tudományos és technikai szemináriuma, amelyen a geológia, a molekulári biológia, az energetika, az anyagtechnológia, a szennyvíztisztítás, az automatizálás és a számítástechnika tárgyköreiben tartott előadások mellett a nyelvészeti kérdések kapták a legnagyobb teret. Az elhangzott előadássorozat, illetve a szeminárium – melynek anyagát nyomtatásban is kiadták – tudományosan kidolgozott, realitásokon nyugvó ütemtervet is tartalmaz az eszperantónak a tájékoztatási, a *dokumentációs* tevékenység területére több fokozatban történő bevezetéséhez.

Az 1978-as krakkói *orvoskonferenciát* 1979-ben a Hódmezővásárhelyen rendezett nemzetközi orvos-egészségügyi konferencia követte, majd 1979 áprilisában Brazília adott helyt az első ízben megtartott latin-amerikai eszperantó tudományos konferenciának.

Az eszperantót évtizedeken keresztül a mozgalom belügyének tekintették. A „kívüllállók" sem a szakmai fórumokon, sem a szakirodalomban nem igen vettek tudomást létezéséről. Annál figyelemre méltóbb az utóbbi években fokozódó érdeklődés, majd sűrűsödő állásfoglalás a NNY mellett. Tallózzunk ezek közül:

– 1976 óta a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvészeti Intézetében alakult interlingvisztikai csoport az eszperantó mellett foglal állást;

– 1977-ben az Információs Rendszerek és Hálózatok Harmadik Európai Kongresszusán, Luxemburgban, többen az eszperantó bevezetését szorgalmazták. (Ennek háttere az, hogy a részt vevő tagországok egyikük nyelvét sem hajlandók egyetlen közös nyelvként elfogadni.)

– 1977-ben az amerikai Water Resources Bulletin c. folyóirat a vízkészletek hasznosítását gátló nyelvi nehézségek áthidalásaként...,

– 1978-ban a delfti műegyetem a Thd niews c. lapjában a kommunikáció akadályai leküzdéseként...,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– 1978-ban a világszerte elangolosodott számítástechnika Computer Weekly c. ismert folyóiratában az elérhető előnyök érdekében...,
– 1978-ban a Naucsno-tehnicseszkaja revoljucija i funkcirovanie jazükov mira c. tanulmánykötet több cikkében...,
– 1978-ban az angol Information Processing and Management c. folyóirat az információ nyelvi problémáinak megoldásaként egyértelműen az eszperantót javasolja.

Azt hisszük a kivonatos tallózásunkkal sikerült érzékeltetnünk a pár éve kezdődött és folyamatosan növekvő megélénkülést, s eltekinthetünk az új szakkönyvek, szakszótárak és szakfolyóiratok további felsorolásától.

Említsünk még meg egy érdekességet. Hazánkban igen sokan ismerik, olvasták a több kiadásban is megjelent Aisberg: Most már értem a rádiót! c. népszerű-tudományos, illetve Szatmári Sándor: Gulliver utazása Kazohiniában c. tudományos-fantasztikus könyvét. Azt viszont kevesebben tudják, hogy ezeket a műveket szerzőik eredetileg eszperantóul írták, s abból fordították le számos nyelvre.

Végül megemlítjük, hogy idén, 1980-ban 15 nagyobb, tolmács nélküli nemzetközi találkozót rendeznek hazánkban, éspedig Pécsett, Tatán, Balatonszemesen, Mezőtúron, Szentendrén, Budapesten, Zánkán, Szombathelyen, Abaligeten, Egerben, illetve Kaposvárott. Érdemes felfigyelni az ezek egyharmadát kitevő gyermek-, úttörő- és ifjúsági összejövetelekre, beszédes bizonyságául a fiatalság térhódításának.

Szaktájékoztatás egyetlen áttétellel

Az előző fejezetben már említett zsolnai, nemzetközi tudományos konferencián Uzunov mérnök (Bulgária) előadásában részletes ütemtervet ismertetett a NNY-nek a tudományos-műszaki tájékoztatásba való bevezetéséről.

A *dokumentáció* folyamata: Minden könyvről, illetve cikkről a szerző tartalmi összefoglalót készít eredeti és NNY-en; ez utóbbi külön lapon, a könyv vagy a cikk végén helyezendő el, könyvtári címleírással és nemzetközi index-szel ellátva; a hazai könyvtárak katalógusainak nyújtandó segítség céljából a tartalmi összefoglalók a lapok hátoldalán eredeti nyelven is szerepeljenek; az összefoglalókat tartalmazó lapok különnyomatban is kiadandók, s előfizethetők; ezáltal leegyszerűsödik a dokumentációs intézetek munkája, hiszen csak kivágják vagy mikrofilmezik a kész összefoglalókat, kiegészítik azokat, majd témafigyelő bulletinjüket elküldik előfizetőiknek.

A második szakaszban a tudományos-technikai irodalmat csak NNY-en, vagy eredeti nyelven és NNY-en nyomják. Kivételt csak helyi jelentőségű kiadványok (népszerű ismeretterjesztő írások, brosúrák stb.) képeznek, viszont minden, a műszaki tájékoztatáshoz fontos hozzájárulást jelentő dokumentum (könyv, cikk, szabadalom stb.) nemzetköziesítve lesz. Ily módon kis országok olyan művei is zöld úthoz jutnak, amelyek jelentős értékűek, de szűk profilt képviselnek, s ezért egy országban addig kiadatásuk nem volt rentábilis. A későbbiekben külön foglalkozni fogunk a gépi fordítással. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a NNY bevezetésével – bár fordításra ritkán lesz szükség – a más

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

nyelvre való átültetést a logikus nyelvtan (változatlan szógyökök, megkülönböztető végződések) könnyíti meg.

Hasonlóan leegyszerűsödik a kongresszusok szervezése. Az első szakaszban még megengedhető a felolvasás eredeti nyelven, azonban a szinkrontolmácsolás csak NNY-en fog folyni. A második szakaszban viszont – amikor már nemcsak passzív, de aktív nyelvtudással rendelkeznek a résztvevők – minden előadás és vita NNY-en zajlik. Ezen adják ki a kongresszus anyagát is. A hatékonyság lényegesen nagyobb lesz, mivel a NNY minden összejövetelen, ülésen, vitán, kiránduláson stb. a tolmács nélküli közvetlen kapcsolatot teszi lehetővé.

A lehetőség és a valóság még távol vannak egymástól. De már nem kezelhető utópiának a koncepció, hiszen egyes nemzetközi szakmai találkozóknál már megvalósult a közös nyelv használata, s egyes szakfolyóiratoknál is találkozunk a tartalmi összefoglalók eszperantó nyelvű változatával is. Említsünk néhány hazai folyóiratot, amelyek közöltek vagy közölnek jelenleg eszperantó nyelven is tartalmi kivonatokat: „Vonategészségügy", „Korróziós Figyelő", „Gyógyszerészet", „Karszt és Barlang", „Föld és Ég". – Ezúttal jelen cikkünk is követi a példát (ld. 387.p.).

Ember – gép párbeszéd

A bevezetőben említést tettünk arról a számítógépes kísérletről, amelyet a Budapesten rendezett Eszperantó Világkongresszuson ismertettek, s amelyről 1966. évi 4. számában „Az eszperantó mint a nemzetközi együttműködésen alapuló számítógépes dokumentáció eszköze" c. írásban lapunk is beszámolt. Idézünk egy üzemi lap egykori számából:

„...A gyors, kis befektetéssel járó megoldást az Intézet az alább vázolt, két országra egyszerűsített kísérletével mutatta meg:
1) Az NDK-ban a szakfolyóiratokban az elektronikai ipart érintő legfrissebb cikkek címeit és lelőhelyeit *német* nyelven lyukszalagos irógépen leírták;
2) A német lyukszalagos szöveget a számítógép – az előzőleg memóriájába táplált *német-eszperantó* szótár segítségével – tőszavakban eszperantóra tette át;
3) Az eszperantó nyelvű szöveg *telex* útján hazánkba érkezett;
4) A budapesti számítógép az eszperantó szöveget – a memóriájába táplált *eszperantó-magyar* szótár segítségével – magyarra ültette át; s íly módon a kísérlet szerinti két ország között – egyébként természetesen tetszés szerinti számú országok között – lehetővé vált a gyors értesültség a mindenkori szakirodalomról. Mint érdemes volt megfigyelni, a kísérlet külön érdekessége, hogy az eszperantó nyelvet csak a gépnek kellett ismernie, míg arra sem a gépírásnál, sem a felhasználónál nem volt szükség."

Akkoriban tehát a kezdeményező lépést a számítógép felé az eszperantó oldaláról tették meg, – a visszhang azonban akkor elmaradt.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Hasznos lesz most megvizsgálni, hogy az ismertetett kísérlet mit is jelenthetne a gyakorlatban, tehát információellátottságban, idő- és költségmegtakarításban soknyelvű világunk néhány, pl. KGST tagországok vagy több pl. ENSZ tagállamok között megindítandó számítógépes fordításos figyelőszolgálatnál.

Ismeretes, hogy egyik nyelvről (A) a másikra (B) készített fordítási program homlokegyenest eltér a B nyelvről az A nyelvre készíthetőtől. Ha tehát *n* számú nyelv között akarunk fordító programokat létesíteni, úgy *n x (n–1)* programot kell kidolgozni és üzemeltetni. Egy közbenső, közvetítő nyelv beállítása esetén ez a szám *2n*-re csökken. (Itt megjegyezzük, hogy ilyen közbenső nyelvnek a nemzeti nyelvek nem alkalmasak, mert a kétszeres fordítás általában súlyos torzulásokat von maga után.) – Nézzük most meg ugyanezt számszerűen: *10* részt vevő ország *10* nyelve esetén az első esetben *n x (n–1)*, azaz *10 x 9 = 90* fordítóprogram készítendő, ha viszont közbenső nyelvként az eszperantó áll rendelkezésre, úgy *2n*, azaz *2 x 10 = 20* program készítendő az előbbi *90*-nel szemben. Ha pedig a részt vevő országokat és nyelveket *100*-ra emeljük, úgy *100 x 99 = 9900*-zal szemben az eszperantó közbeiktatásával *200* lesz a programok száma.

A tudományos műszaki forradalmon belül tanúi lehetünk az annál is gyorsabb ütemű *számítástechnikai forradalomnak.* Bár a számítógép elsődlegesen nem kommunikációs eszköz, hanem adatokat tároló s azokkal logikai műveleteket végző berendezés, a rohamos fejlődés során hamarosan alkalmassá tették a gépet információ tárolására és visszakeresésére, indexek összeállítására, referátumok és tájékoztató kiadványok készítésére. A korábbi lelkesedés, a túlzott várakozás akkor higgadt le, amikor a „mindenható" gépi technikától remélték a nyelvi káosz feloldását is, a fordítások robotmunkájának elvégzését. Hamarosan kiderült, hogy a fordítás korántsem csak szótár kérdése, a nyelvtanok mélyreható ismerete is elengedhetetlen. A fő gondot a fordításnál, illetve az ember – gép párbeszéd kialakításánál tehát az etnikus nyelvek „tökéletlensége" okozza. Az információval, a kommunikációval foglalkozó különböző tudományágak már eddig is komoly összefüggéseket tártak fel e tekintetben, s ezek közül a témánkat legközelebbről érintőket megkíséreljük összefoglalni:

1) A különböző nyelvekről különböző nyelvekre való gépi fordítás optimálisan csakis két fázisban végezhető: a forrásnyelvről az egyezményes NNY-re, majd a NNY-ről a célnyelvre.

2) Mivel a nyelv alkotórészei rendszerint fonetikusan vagy grafikusan jelennek meg, az automatikus bevitelre irányuló erőfeszítések is e két irányban haladnak, az automatikus beszéd-felismerés és az automatikus írásjel-felismerés felé. Ilyen komplex követelményt csak olyan NNY képes kielégíteni, amelynél az írás és kiejtés között szigorú következetesség áll fenn.

3) Az ember – gép valóban közvetlen – programozó nélküli – párbeszéde a gép és ember számára egyaránt érthető, logikus mondatokon alapuló programnyelvvel valósítható meg.

Ma még zömmel képzett programozók állnak a gép és a felhasználó között, de erősödik a kívánság, hogy a *számítógép váljék szöveges feladatok megoldására is alkalmassá* és a felhasználók is tudjanak vele közvetlen kapcsolatot tartani. Az angol nyelv márcsak az írás és kiejtés különbözősége miatt is, ilyen párbeszéd létesítésére teljességgel alkalmatlan.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Érthető, hogy az utóbbi időben mind több kutató mélyedt el a problémába, hogy az ember és gép számára egyaránt könnyen érthető, logikai programnyelvet dolgozzon ki. A nemzetközi porondon a feladat más-más aspektusán munkálkodó angol, szovjet, nyugatnémet és keletnémet tudósok mellett magyar számítástechnikusok is mutattak be eszperantó szókincsen alapuló programnyelvet.

A számítógép és az eszperantó kölcsönhatását plasztikusan példázza a Magyar Nemzet vitafórumán szereplő, „Nemzetközi nyelv és a számítógépek" c. írásában Münnich Antal programtervező:

„...Világszerte gyorsan növekszik a szövegek feldolgozására fordított számítógépi munkaórák száma. Ez a világjelenség a 80-as években Magyarországra is el fog érni. 1990-re az orvosnak, a jogásznak, a pedagógusnak, a könyvtárosnak, sőt az újságírónak is ugyanolyan fontos eszköze lesz a számítógép, mint ma a mérnöknek, a közgazdásznak, a fizikusnak... Az elmúlt 20 évben a világ számítógépeinek 80%-a angol nyelvterületen készült. Természetes, hogy a szakirodalom nagy része angol nyelvű. Ez azonban már változik: Japán és Kína, mindkét Németország, Franciaország és a Szovjetunió nagy erőfeszítéseket tesz, hogy számítógépgyártásuk elérje az ország ipari fejlettségének megfelelő szintet. És ebben az angol nyelv szakmai monopóliuma egyre károsabb kerékkötő. Az angol elsajátítása kb. 2000 munkaórát kíván. Kevesen tudnak ennyi időt elvonni munkájuktól, szakmai továbbképzésüktől... Mi hát a kiút? A saarbrückeni és a delfti egyetemen, a svéd hadsereg kutatóintézetében, sőt urambocsá', a British Computer Society gépi fordítási szakcsoportjában és a Columbia egyetemen is ugyanarra a megoldásra jutottak. A nemzetközi nyelv (eszperantó) olvasókészsége 10–20 óra alatt, beszédkészsége pedig 100–200 óra alatt sajátítható el. Munkaigénye tehát kb. 1/10-e az angolnak. Ugyanilyen arányban könnyebb a számítógéppel fordítani a nemzetközi, mint az angol nyelvű szöveget. Az említett delfti kutatócsoport idén készül befejezni, s a kilencnyelvű Közös Piacnak felajánlani azt a kilenc programcsomagot, amely a nemzetközi nyelvű dokumentációt a Közös Piac nyelveire fordítja majd. Az elérhető megtakarítás évente több százmillió nyugatnémet márkát tesz ki. – A KGST-ben is csak ez a megoldás lehetséges... A haladás nem állítható meg. A számítógép gondolata az 1840-es években, a nemzetközi nyelvé (az eszperantóé) 1880-as években jelent meg. Mindkettő körülbelül 100 évvel előzte meg kora lehetőségeit. Ma már mindkettő megérett a használatra."

A számítástechnika művelői zömmel *fiatalok*. Egyik csoportjuk, egyrészt a szakmájuk követelményeit felismerve, másrészt a rájuk kényszerített nyelvtanulásba való rokkanás ellen is tiltakozva, komoly úttörő tudományos missziót vállalt. Ennek első akciójaként, megjelentették az „E + K" (Esperanto + Komputiko) c. bulletint, eljuttatták az eddig felkutatott mintegy 100, eszperantót is ismerő külföldi számítástechnikushoz, megalapozva íly módon az egymást tájékoztatás bázisát. Az akció folytatása a tervek szerint, az igényesebb szakfolyóiratnak az „X"-nek (Internacia Komputa Scienco = IKS = Nemzetközi Számítástudomány) megjelentetése lesz.

Bizonyos, hogy ilyen nagy horderejű vállalkozást, mint az eszperantó bekapcsolása a számítástechnikába, máról-holnapra nem lehet megvalósítani. De a jelekre, jelzésekre fel kell figyelni: A nyugatnémetországi Kibernetikai Pedagógiai Intézet 1979 nov. 21–26-ig

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Padernbornban rendezett nemzetközi konferenciáján 13 országból 100 résztvevő volt jelen, és a konferencia két *munkanyelve* a német és az eszperantó volt. Szinte folytatásaként e sikernek a Kibernetikusok Nemzetközi Szövetsége 1980 szept. 9–13-ig a belgiumi Namurban szervezi a 9. konferenciáját, és ott is az angol és francia mellett az eszperantó lesz a munkanyelv.

A HARMADIK ÉVEZRED LATINJA?

A túlnyomó többséget kitevő és nyelvileg hátrányos helyzetben lévő népek értelmisége és vezető rétege feltétlenül felelős a kialakult állapotokért, azért, hogy mind ez ideig nem tiltakozott kellő határozottsággal a nyelvi diszkrimináció, a nagyhatalmak nyelvi imperializmusa ellen. Magától értetődő, hogy a nyelvi kérdésekben közvetlenül érdekelt informatikára a jövőben még komolyabb felelősség hárul, s további útmutatásai elé nagy várakozással tekintenek.

A helyzetet felmértük, a tudomásunkra jutott tényeket bemutattuk. Tudjuk azt is, hogy a világnak vannak, s bizonyára mindig lesznek is sürgősebb megoldásra váró problémái, s ezért ez idő szerint hiányzanak még a feltételek az eszperantó nemzetközi megegyezésen alapuló bevezetéséhez, azaz a közös nyelv „felülről" történő elrendeléséhez.

Bevezetőnkben óvakodtunk a jövőre vonatkozó jóslásoktól, mivel a prognózisoknál mindig fennáll a veszély, hogy „valamely előre nem látható folyamat az elképzeléseket gyökeresen megváltoztatni képes". Nos, talán nincs kizárva, hogy éppen ezt az „előre nem látható folyamatot" – a harmadik évezred „latinjának" újraébredését – sikerült „in statu nascendi" tetten érnünk.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. ARNTZ, H.: Az információ mint stratégia és a jövő sokkhatása. = Könyvtári Figyelő. 23.évf. 1977. 5–6. sz. 429–458. p.
2. Apliko de Esperanto en Scienco kaj Tekniko. AE SSR, Zilina, 1978. okt. 7–8.
3. DOBROV, G.M.: A tudomány tudománya. Gondolat és Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1973.
4. Esperanto en Perspektivo. Centro de esploro kaj dokumentado pri la monda lingvo-problemo. London–Rotterdam. 1974.
5. GERGELY M.: Az információ és a kommunikáció válsága. = Világ és Nyelv Évkönyve 1978. 63-72. p.
6. HASZPRA O.: Az eszperantó új térhódítása a tudományban. = Világ és Nyelv Évkönyve 1980.
7. HRŜEL, Z.: Apliko de Esperanto en la laboro de informocentroj. AE SSR, Zilina. Előadásgyűjtemény. 18–24. p.
8. LÁZÁR P.: A műszaki információ napjainkban. = Tudományos Műszaki Tájékoztatás. 26.évf. 1979. 12. sz. 505–512. p.
9. MÜNNICH A.: A common language for man-machine interactiv systems. Bp. Akadémiai Kiadó, 1977.
10. PEJEVSZKI, V.: Tudósok és turisták nyelve. = Interpress Magazin 1978. 3. sz. 4–8. p.
11. SAPIR, E.: Az ember és a nyelv. Bp. Gondolat, 1971.
12. SZERDAHELYI I.: Bábeltől a világnyelvig. Bp. Gondolat, 1977.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

13. UNISIST Study Report of a World Science Information System. Unesco, Paris, 1971. 42–44. p.
14. UZUNOV, N.: Scienc-teknika progreso kaj la estonto de internacia lingvo. = AE SSR, Zilina. Előadásgyűjtemény.
15. VÁSÁRHELYI P.: Az eszperantó mint a nemzetközi együttműködésen alapuló számítógépes dokumentáció eszköze. = Könyvtári Figyelő. 12. évf. 1966. 4. sz. 195–203. p.
16. PETŐ Gábor P.: A számítástechnika forradalma. = Népszabadság. 1979. dec. 2.
17. VÁMOS I.: Nemzetközi segédnyelv. = Magyar Nemzet. 1979. júl. 27.
18. ZOLTÁN I.: Kelkaj problemoj pri informado kaj informadiko. = Sciencaj Komunikaĵoj. 1977. júl. 73–74. p.

RESUMO

Unu el la krizoj de nia epoko estas la informokrizo. Inter ties kaŭzoj estas eble la plej granda la manko de la komuna lingva denominatoro, la nesolvita problemo de la multlingveco. La ne legata trezoro de teknikaj valoroj en la bibliotekoj, la malbona efikograd o de spertointerŝanĝo en la internaciaj kunvenoj, la multekostaj interpret-aranĝoj, kaj la aro de fakinterpretaĵoj – ĉiuj urĝas la kreon de neŭtrala comuna lingvo.

El inter la planlingvoj la lingvistoj trovis taŭga nur Esperanton por esti la komuna lingva denominatoro de la teknika dokumentado.

Dum la lastaj jaroj la komputoristoj laboris teorie kaj praktike por solvi la problemon de multlingveco per ellaboro de la Esperanto-baza programlingvo.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KRÓNIKA

AZ EGYETEMI KÖNYVTÁRIGAZGATÓK TANÁCSÁNAK 1978–1979. ÉVI TEVÉKENYSÉGÉRŐL

FÉNYES MIKLÓS

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának 1976–1977. évi tevékenységéről a Könyvtári Figyelő 1978. évi 4-es számában adtunk számot. A jelzett cikk utalt a Tanács kialakulására és Működési Szabályzatára, valamint részletesen foglalkozott a tárgyalt időszak legjelentősebb eseményeivel.

A Tanács 1978–1979. évi tevékenysége az előző időszak szerves folytatása. Jelentős, hogy az elmúlt két évben megkezdődött a Tanács szélesebb bázisra való kiterjesztése. Mindenekelőtt a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia Tudományos Könyvtára csatlakozott a Tanácshoz, de 1979. év végére megkezdődtek azok a szervező munkálatok, amelyek az egyetemi jellegű főiskolák könyvtárait is bevonják a Tanács munkájába. 1980 elejére tehát minden egyetemi könyvtár és minden egyetemi jellegű főiskola könyvtárának vezetője az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának tagja lett.

Kétségtelen, hogy *az eredetileg homogén jellegű testület* ezáltal eléggé *heterogén jellegűvé vált,* a tagkönyvtárak is különböző tárcákhoz tartoznak. Ennek ellenére a Tanács tagjainak növelése mindenképpen előrelépést jelent: a tagkönyvtárak nagyságától, személyi létszámától és hovatartozásától függetlenül megalakult az a könyvtári fórum, amelynek feladata a magyar egyetemi könyvtári hálózatban az egységesség alapjainak biztosítása: a párthatározatok és a könyvtári jogszabályok alapján a közös elvi alapok kidolgozása és a közös gyakorlat kialakítása mellett e könyvtártípus egészében az eddiginél konkrétabb és eredményesebb együttműködés kialakítása. Különösen fontos ez azért, mert e könyvtártípusban *igen sok az azonos probléma* és számos lehetőség van arra, hogy az érdekelt könyvtárak leküzdésük módjára – a Tanács irányításával – megfelelő, konkrét – és lehetőleg azonos, vagy hasonló – intézkedéseket tehessenek. A könyvtárügyre vonatkozó új és legújabb jogszabályok, utasítások is számos olyan problémát vetettek fel, amelyeknek megoldásában részben az egyetemi könyvtárak egységes eljárására van szükség.

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsában megtárgyalt számos elaborátum és javaslat segítette eddig is a könyvtári munkát és jónéhány esetben a közvetlen felügyeleti

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hatóság, az egyetem, valamint az illetékes főhatóság figyelmét is felkeltette. A Tanács 1978–1979. évi működésének áttekintése a fenti alapelvek valóraváltásának szükségességét és realitását igazolja.

Az elmúlt két évben az egyik legjelentősebb téma, amellyel a Tanács foglalkozott, a *könyvtárosképzés és a továbbképzés* kérdése volt. A Tanács 1979. március 7-i ülése még csak felvetette a kérdés időszerűségét, április 20-i ülésén pedig már két napirendi pontban is tárgyalta e problémakört. Ez utóbbi ülésén a KMK-nak az egyetemi szintű könyvtárosképzés korszerűsítésére vonatkozó javaslata, valamint a „középfokú" könyvtárosképzés problémáinak átmeneti megoldására tett javaslat került napirendre.

A Tanács a KMK javaslatával lényegileg egyetértett, néhány kiegészítő megjegyzés után úgy határozott, hogy a KMK javaslatát és az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának állásfoglalását a Tanács elnöke terjessze fel az Oktatási Minisztérium Tudományegyetemi és Személyzeti Főosztályához, valamint a Kulturális Minisztérium Könyvtárügyi Osztályához.

A „középfokú" könyvtárosképzés kérdése komoly vitát váltott ki; végül a Tanács megállapította, hogy a „középfokú" (könyvtártechnikusi) képzés nélkülözhetetlen. Megállapította továbbá, hogy a tanfolyamok szervezése a koordinációs és regionális könyvtári központok feladata. Jelenleg azonban erre vonatkozó hatályos jogszabályi utasítás nincs, ezért kérte a Tanács a minisztérium hozzájárulását és a kérdés rendezését.

Véleményünk szerint az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának a könyvtárosképzés ügyében tett tárgyalásai hozzájárultak ahhoz, hogy a könyvtárostársadalom és az illetékesek e kérdésre felfigyeljenek. Ennek egyik legfontosabb igazolása, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács 1979–1980. évi munkatervében az első pontban szerepel a könyvtárak káderhelyezte, a könyvtárosképzés és továbbképzés problematikája.

Hasonló fontosságú az a második kérdés is, amellyel a Tanács, illetve annak egy munkabizottsága az elmúlt években foglalkozott. Már az előző beszámoló ismertette, hogy az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa és a KMK közös munkabizottságot hozott létre, amelynek feladata *az egyetemi könyvtári normatívák kidolgozása.* A munkabizottság az elmúlt két évben is folytatta munkáját, e munka képezi az alapját annak az OKT tagozati feladatnak, amely szakmai irányelvek kidolgozását tűzte ki célul az egyetemi könyvtárak számára.

A harmadik témakör, amely szintén szerepel az OKT munkatervében, *a kötelespéldány szolgáltatással kapcsolatos problémák* kérdése. Ez ugyan közvetlenül csak néhány egyetemi könyvtárat érint, mégis a téma szegedi megtárgyalása – a Bezerédy Istvánné dr. szóbeli előterjesztése alapján kialakult vita – azt igazolta, hogy még e vonatkozásban is vannak közös tennivalóik az egyetemi könyvtáraknak.

Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa tehát az elmúlt két évben számos olyan kérdéssel foglalkozott, amely fontosságára való tekintettel további tárgyalásokat, sőt elvi és gyakorlati tennivalókat igényel, ezért az OKT üléseinek a napirendjén is szerepel.

Néhány kérdés nem került az OKT üléseinek napirendjére, az egyetemi könyvtárak működésével kapcsolatoban azonban igen fontos és jelentős. Ilyen például *az egyetemi könyvtárak közművelődési feladatainak ellátása,* amelynek megtárgyalására szintén Szegeden, dr. Szentirmay László vitaindító előadásával került sor.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Tanács munkája az elmúlt időszakban sem a csupán írásos dokumentumok előterjesztésére és megtárgyalására korlátozódott. A Tanács minden ülésén vetődtek fel olyan napirenden kívüli témák, amelyeknek megtárgyalása egyrészt a kölcsönös tájékoztatást biztosította, másrészt éppen ennek alapján tanulságokat vonhattak le a résztvevők, sőt igen sokszor néhány lényeges probléma azonos vagy hasonló megoldására késztette a könyvtárak vezetőit. De nemcsak a felmerülő témák, hanem az egyes könyvtárigazgatók tapasztalatainak és állásfoglalásának kölcsönös megbeszélése is jelentős eredményként értékelhető.

Egyébként a Tanács üléseit – gyakorlatának megfelelően – igyekezett mindig más könyvtárban megtartani. Igy került sor a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárában, az Országos Széchényi Könyvtárban, és Szegeden a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárában megtartott ülésre.

A Tanács munkája nem merül ki a hivatalos ülések előkészítésében és megtartásában. Az elmúlt időszakban sor került például egy nem hivatalos ülésre is, ahol a műszaki jellegű egyetemi könyvtárak vezetői jöttek össze, és a csupán őket érdeklő kérdéseket, tapasztalatokat vitatták meg.

A könyvtárigazgatók szóban és levélben élénk kapcsolatot tartottak egymással. Problémáikkal több ízben megkeresték a Tanács elnökét, részben véleményét, részben közbenjárását kérve a szakmai felügyeleti szerveknél. Olyan esetre is sor került, amikor a Tanács elnöke valamelyik egyetem rektorát kereste meg, illetve az érdekelt könyvtár felkérésére adott az egyetem rektorának szakvéleményt.

Az elmúlt két évi működés során természetesen olyan ügyek is adódtak, amelyeknek megoldására mind ez ideig nem kerülhetett sor. Például *még mindig méltánytalannak tartja a Tanács, hogy az egyetemi könyvtárigazgatók nem szavazati joggal rendelkező tagjai az egyetemi tanácsoknak.* E téren vannak már kivételek, de a hivatalos intézkedés, felterjesztésünk ellenére, még mindig várat magára.

Véleményünk szerint most már reálisabb eshetőségekkel számolhat a Tanács. Az OKT megalakulása és eddigi működése, illetve munkaterve azt a lehetőséget rejti magában, hogy az Egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsának javaslatai az errehivatott legmagasabb fórumon is megtárgyalásra kerülnek és ezáltal számos probléma megoldására nyílik lehetőség.

Az egyetemi Könyvtárigazgatók Tanácsa két évi működésének ismertetése nem értékelő jellegű. Inkább csak tájékoztatást kívántunk adni a Tanács munkájáról, kiemelve azonban azokat a pontokat, amelyek a magyar könyvtárügyben általában jelentkeznek és ezáltal kívántuk hangsúlyozni, hogy egyetemi könyvtáraink mennyire szerves, élő és hatékony elemei annak a magyar könyvtárügynek, amely a maga egységességében kívánja segíteni hazánkban a szocializmus építését.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A FŐISKOLAI KÖNYVTÁRVEZETŐK TANÁCSÁNAK MUNKÁJÁRÓL 1978–1979.

BILINCSI LAJOS

Ez alkalommal másodszor nyílik lehetőség arra, hogy a Könyvtári Figyelőben tájékoztatást adhatunk a Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsának tevékenységéről. Az előző alkalommal a Tanács működésének első két évéről számoltunk be, kitérve néhány, a magyar főiskolai könyvtárügy szempontjából fontosnak ítélt kérdésre is.

A Tanács 1978–1979. évi munkáját a már korábban kialakított keretek között végezte. Míg az 1978-as évben különböző okok miatt némi megtorpanás volt tapasztalható a munkában, az elmúlt évben a Kulturális Minisztérium Könyvtárügyi Osztályának irányító és segítő munkája fokozottabban érvényesült, s ez kihatott a Tanács tevékenységére is.

A Kulturális Miniszter 5/1978./XII.12./KM számú rendelete több szempontból is érinti a főiskolai könyvtárakat. Éppen ebből kiindulva tűztük az 1979. ápr. 27-i plenáris ülés napirendjére a rendelet megtárgyalását, s ennek alapján állítottuk össze az éves munkaprogramot is. SÁRDY Péter elvtárs, a Könyvtárügyi Osztály helyettes vezetője előadást tartott a magyar könyvtári rendszer sajátosságairól, s ezen belül a főiskolai könyvtárak helyéről, szerepéről. Ez idő szerint – nem számítva az egyetemi jellegű főiskolák könyvtárait – csupán a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskola könyvtára működik országos feladatkörű szakkönyvtárként. A többi főiskolai könyvtár a szakterületi együttműködési körök munkájába kapcsolódhat be, a vidéki főiskolák könyvtárai pedig a területi (regionális) együttműködési körökben érdekeltek.

Több vidéki főiskolai könyvtár részesül a szakterületének megfelelő kötelespéldányokban, így pl. a Pécsi Tanárképző Főiskola, a pécsi Pollack Mihály Műszaki Főiskola, a kaposvári Mezőgazdasági Főiskola, a győri Közlekedési és Távközlési Műszaki Főiskola, az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola, a NME Kohó- és Fémipari Főiskolai Kar könyvtárai. A kötelespéldányok megkapása a vidéki főiskolák könyvtárai számára igen előnyös, s állománygyarapítási és szolgáltatási szempontból számottevő segítséget jelent. Az első két év tapasztalatai alapján több érdekelt főiskolai könyvtár szóvá tette a kötelespéldányok beérkezésének rendszertelenségét, esetenkénti bizonytalanságát, a könyvtári feldolgozás és raktározás gondjait.

Az előadás jó alkalmat kínált, hogy a plenáris ülés résztvevői kifejtsék véleményüket a főiskolai könyvtárügy aktuális kérdéseiről. Néhányat mintegy illusztrálásként kiragadva a problémákból:

– Több főiskolai könyvtárat érint a koordinációs központok tevékenységének megszervezése, megindulása. A mezőgazdasági, a műszaki és az egészségügyi főiskolai könyv-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tárak szervezeti kapcsolatai tisztázottak. (AGROINFORM, OMKDK, OOKDK.) Ez idő szerint – a rendeletben foglaltakat figyelembe véve – megoldatlan az Államigazgatási Főiskola könyvtárának, továbbá a pedagógusképző intézmények könyvtárainak koordinációs központokhoz való tartozása.

– Összejöveteleinken gyakran szóba kerül a főiskolai könyvtárak és hálózatuk problémája. Ismeretes, hogy a főiskolai könyvtárak, hasonlóan az egyetemi könyvtárakhoz az MT 17/1976./VI./7/ sz. rendeletében foglaltak szerint a fenntartó intézmény keretein belül hálózatban működnek. Ezek szerint a főiskolai könyvtári hálózatot a főiskolai központi könyvtár és a főiskolán működő tagozatok, intézetek, szakrészlegek, tanszékek könyvtárai, könyvtári szolgáltató helyei alkotják. Ez a szervezeti lehetőség esetenként ellentmondani látszik annak a különben helyes, és a főiskolai könyvtárak fejlesztési irányelveiben is kinyilvánított álláspontnak, amely szerint a főiskolákban nem célszerű a központi könyvtár mellett párhuzamosan fejlesztett tanszéki, intézeti könyvtárakat létrehozni. Főiskolai könyvtáraink többségében – különösen az egy telephelyen működő intézményeknél – a könyvtári ellátás továbbra is központosított, s a létrehozott intézeti könyvtárak elsősorban kézikönyvtári letétekként működnek.

Természetesen másként vetődik fel a probléma a kihelyezett tagozatokkal rendelkező intézmények esetében. Igy pl. a Pénzügyi és Számviteli Főiskola zalaegerszegi és salgótarjáni kihelyezett intézeteiben, a Pollack Mihály Műszaki Főiskola bajai Vízgazdálkodási Intézetében, az Ybl Miklós Építőipari Műszaki Főiskola debreceni karán, a tanár- és tanítóképző főiskolák kihelyezett tagozatain az intézmény központjától távol működő könyvtárak önállósága egyértelműen indokolt. A jelenlegi körülmények között a központosított ellátás (beszerzés, feldolgozás stb.) nem valósítható meg. Ugyanez a helyzet az egyetemi szervezetben működő főiskolai karok könyvtárai esetében is. (Kazincbarcika, Dunaújváros, Gyöngyös, Kecskemét, Székesfehérvár, Hódmezővásárhely, Mezőtúr, Szarvas.)

A rendelet szelleméből következő ésszerű meggondolások és a tapasztalatok is amellett szólnak, hogy az ilyen esetekben a könyvtárak valóban hálózatként működhetnek, s megtalálhatók a hálózati tagkönyvtárak közötti együttműködés öncélúságtól mentes, az intézmény érdekeivel egybeeső tartalmas formái. Ezek közül célszerű kiemelni néhányat.

Elengedhetetlen, hogy a több karú,kihelyezett tagozatokkal, intézetekkel rendelkező intézményeknél egységes és összehangolt korszerű elvek érvényesüljenek a könyvtárak szervezésében, ellátásában és működésében. Ennek egyik feltétele, hogy az összintézményi könyvtárügyet a hálózati központ feladatkörét ellátó központi könyvtár jól képviselje.

Szorosan összefügg ezzel a könyvtári célokat szolgáló anyagi erőforrások átgondolt, az intézmény egészében folyó munkát megfelelően figyelembe vevő felosztása. A központi feladatokat ellátó könyvtáraknak törekedni kell a tagkönyvtárak szakmai munkájának segítésére, a jobb, színvonalasabb technikák, munkamódszerek elterjesztésére, s általában a hatékony módszertani munkára. A tagozati ülések jó alkalmat szolgáltattak az e téren kialakult módszerek, a szerzett tapasztalatok kicserélésére. Ez, a mindeddig

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

jórészt spontán tapasztalatcsere felhívta a Tanács figyelmét arra is, hogy a közeljövőben célszerű lesz ennek szervezett fórumot is teremteni.

A plenáris ülésen ismételten, immár a sürgető megvalósítás igényével merült fel a főiskolai könyvtárak szervezeti és működési szabályzatának elkészítése.

A Könyvtárügyi Osztály az időközben ismételten átdolgozott, kiegészített ún. minta-tervezetet átnézte, véleményezte, s ezt követően megküldtük felhasználás céljából az érdekelt könyvtárak vezetőinek.

Az elmúlt év munkaprogramjának kiemelt feladata volt tagozatonként egy-egy főiskolai könyvtár helyzetének, tevékenységének elemző vizsgálata, s a vizsgálat eredményének részint tagozati üléseken, részint pedig plenáris ülésen való megtárgyalása.

A könyvtárak kiválasztásánál az volt az elsődleges szempont, hogy a könyvtárban végzett munka, az elemzés során szerzett tapasztalatok a többi főiskolai könyvtár számára is szolgálhassanak szakmai tanulságokkal, s nem utolsó sorban alkalmasak lehessenek – mintegy az 1977-es felmérés folytatásaként – bizonyos általánosítható megállapítások levonására.

Ez azt is jelentette, hogy a tervbe vett szakmai elemzések céljául nem a kiválasztott könyvtárak munkájának, gondjainak „kivesézésé"-t tűztük ki, hanem elsősorban a kollégiális tanácsadást, a jó kezdeményezések, tapasztalatok átvételét, s nem utolsó sorban a közös problémák, azaz a mai magyar főiskolai könyvtárügy lényeges jelenségeinek összegyűjtését és feldolgozását tartottuk fontosnak. Miután a Tanács tagjai ezt elfogadták, nem okozott gondot az önként jelentkező könyvtárak közül kiválasztani az elemzések számára mindenben megfelelőket.

Ilyen előzmények után került sor az egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola könyvtárának, a kaposvári Mezőgazdasági Főiskola könyvtárának és a Külkereskedelmi Főiskola könyvtárának meglátogatására. A helyzetelemzések elkészítésére a Tanács és a Könyvtárügyi Osztály dr. Tóth Gyuláné Király Katalin, Takács Katalin, Gábor Iván főiskolai könyvtárvezetőket és Mastalir Ernőné tudományos munkatársat kérte fel.

A tagozati üléseken megnyilvánult érdeklődés, a főiskolai könyvtári tevékenység szinte egész skáláját érintő vita igazolta, hogy egy-egy konkrét könyvtár példáján keresztül is el lehet jutni a közös, lényeges problémákhoz.

Néhány általánosítható kérdés, ami a fenti három könyvtár vizsgálódásakor is felszínre került:

– Néhány helyen rendezetlen a könyvtár és a könyvtárvezető jogi-szervezeti helyzete. A könyvtárvezetők jelentős része nem vehet részt a főiskolai tanács munkájában.

– Tisztázatlan, hogy könyvtáraink milyen mértékben tudják, illetve meddig kötelesek vállalni a hallgatók tankönyvekkel, segédeszközökkel való ellátását.

– A legtöbb könyvtárban a kis létszámú könyvtárosi kollektívát nehéz feladat elé állítja az állomány karbantartása, a feleslegessé vált, elavult művek kivonása, a szükségessé váló újraleltározás és rekatalogizálás.

– A tagozati ülések résztvevői helyeselték, hogy ahol a főiskolák közelében megfelelő közművelődési könyvtár működik, ott a közművelődési funkciókat lássa el az a könyvtár, ahol azonban ilyen könyvtár a főiskola közelében nincs, s ahol a hallgatóság jelentős része a főiskola kollégiumában lakik, ott a főiskolai könyvtárnak kell vállalnia a közművelődést szolgáló irodalom beszerzését is.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– Követendőnek tartották a kaposvári Mezőgazdasági Főiskolának a használók képzésére tett kezdeményezését: a főiskola anyagi támogatásával könyvtár- és irodalomhasználatot ismertető filmet készítettek, amelyet a tagozati ülés résztvevői meg is tekintettek.

Ugyancsak túlmutat az egyedi eseten, hogy mind ez ideig nem alakult ki a fenntartó intézményeket valamelyest is orientáló irányelv, vagy éppen normatíva a könyvtárak műszaki-technikai ellátására. Főiskolai könyvtáraink jelentős része nem rendelkezik a korszerű és színvonalas munkát elősegítő gépekkel, felszerelésekkel.

A tagozati ülések felhívták a figyelmet arra is, hogy a főiskolák szervezetében végrehajtott változások, elsősorban az integrált oktatási egységek létrehozása az intézeti könyvtárak kiépítését és fejlesztését eredményezheti a központi könyvtárak rovására.

Összefoglalva: az elmúlt év munkáját illetően két dolgot célszerű kiemelni:

1) A Főiskolai Könyvtárvezetők Tanácsa fontosnak és hasznosnak ítéli az ágazati felügyeletet ellátó Kulturális Minisztérium mindjobban erősödő szakmai irányítását, s a lényeges kérdésekről adott és a jövőben is adandó érdemi tájékoztatását. A magyar főiskolai könyvtárak fejlődésének egyik kulcskérdése, hogy az egyes könyvtárak kezdeményezései, eredményei mennyiben, s milyen központi segítséggel válnak közkinccsé és általánossá.

2) Az elmúlt időszakban végzett elemző-felmérő munkák jó előtanulmányt jelentenek a mai magyar főiskolai könyvtárügy problémáinak feltárásához, szintetizálásához, s egyben a nyolcvanas évek reális fejlesztési terveinek elkészítéséhez.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KITEKINTÉS

A KÖNYVTÁRI ÉS TÁJÉKOZTATÁSI FELADATOK INTEGRÁCIÓJÁNAK LEHETŐSÉGEI AZ NDK FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEINÉL

A felsőoktatási intézmények információ- és irodalomellátásának javításával foglalkozó kutatás eredményei

GISELA HÜLPÜSCH

Kiindulás és célkitűzés

A „Könyvtári és tájékoztatási feladatok integrációjának lehetőségei egy tanszéki könyvtáron belül" című kutatás megindításakor a Methodisches Zentrum kutatókollektíváját az foglalkoztatta, hogy célszerű-e a tanszéki könyvtárak és a tájékoztató szervek egyesítése a felsőoktatási intézmények tanszékcsoportjai mellett.

A kiindulás az volt, hogy az NDK tudományos-műszaki ágazati információs rendszereiben a szakkönyvtárak és a tájékoztató szervek szervezeti egysége régóta bevált gyakorlat.

A hagyományokban gazdag egyetemeken és a nagy műszaki főiskolákon mindig is a könyvtárak játszották a domináns szerepet az oktatók-kutatók információ- és irodalomellátásában, ezen túlmenően azonban regionális és országos szerepkörük is van. Csupán az újabb főiskolákon, a műszaki főiskolákon és néhány más szakfőiskolán nem nyerték még el egyelőre igazi rangjukat.

A tudományos-műszaki információ, valamint a társadalomtudományi információ és dokumentáció területén a kialakuló teljesítőképes információs központok a felsőoktatás oktatóiban és kutatóiban is növelte a szolgáltatásokkal szembeni igényt. Elsősorban a számítógépre alapozott információkereső rendszerek előnyeiben kívántak részesülni.

Az egyetemi és főiskolai könyvtárak egyre nagyobb sikerrel fáradoznak a szakirodalmi igények kielégítése érdekében. Ámde miközben elkötelezték magukat a hagyományos könyvtári-bibliográfiai referensz és tájékoztató tevékenység mellett, elhanyagolták az információk aktív, gyors közvetítésének korszerű eljárásait.

Elsősorban a műszaki tudomány területein jelentkezett egyre több olyan információigény, melyeket csak az iparági tájékoztatási intézményekkel kooperálva tudtak kielégíteni. Következésképpen először itt jöttek létre – mégpedig a tanszékcsoportok vezetésének kezdeményezésére – tanszékcsoporti tájékoztatási szervek. Részben főhiva-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

tású szaktájékoztatókat foglalkoztattak, részben tudományos munkatársakat alkalmaztak az ilyesfajta feladatok ellátására.

Egész sor társadalomtudományi tanszék is javasolta tájékoztatási szerv létrehozását vagy néhány központi tájékoztatási szerv (pl. pedagógia, filozófia, jogtudomány stb.) szaktájékoztatóinak foglalkoztatását, s ki is eszközölték a tanszékcsoport vezetésénél kutatók közreműködését a szakirodalom diszciplinára orientált feltárásában és a tájékoztató szolgáltatások működtetésében. Bizonyára néhány természettudományi diszciplina információs rendszerének a hiányával magyarázható, hogy a tájékoztatási tevékenység gyengébben fejlett a természettudományi tanszékcsoportoknál.

Mindezek következtében olyan helyzet állt elő, melyben a felsőoktatási intézmények könyvtárai, noha ők voltak a felelősek az intézmény információval és dokumentációval való ellátásáért, nem voltak befolyással a tanszékcsoportok információs tevékenységének alakulására.

Ugyanakkor bizonytalan és szkeptikus nézetek kaptak lábra a tanszékcsoportoknál folyó tájékoztató tevékenység szükséges mértékéről, szervezetéről, tartalmáról és munkamódszereiről.

A Methodisches Zentrum kutatókollektívája elsősorban éppen azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy a tanszékcsoportok információs szerveit célszerű-e egyesíteni a tanszéki könyvtárakkal, vagy pedig a főiskolai központi könyvtár alá kellene-e őket rendelni. A téma kidolgozásához ennélfogva azzal az általános célkitűzéssel fogtak hozzá, hogy a könyvtárosok, szaktájékoztatók és kutatók-oktatók racionális együttműködését modellálják.

A kidolgozás módszeréről

A kutatócsoport hat különféle típusú és nagyságrendű felsőoktatási intézmény képviselőiből (a könyvtárigazgatóknak az információs munkáért felelős helyetteseiből) tevődött össze. Tevékenységét a Methodisches Zentrum irányította és koordinálta. A hat intézménynél összesen 21 természettudományi, műszaki és társadalomtudományi tanszékcsoportot vizsgáltak meg, és összesen 221 kutatót-oktatót kérdeztek meg.

A következő munkamódszereket alkalmazták:

A szakirodalom tanulmányozása témaegyüttesek szerinti munkamegosztásban.

A munkafolyamat tanulmányozása, amelynek során regisztrálták és elemezték a tanszéki könyvtárakban és a tanszékcsoport tájékoztatási szerveiben az információ- és irodalomellátás érdekében végzett tevékenységeket.

Az információ- és irodalomellátás érdekében kialakult *kooperációs formák és kapcsolatok elemzése.*

Statisztikai jelentések értékelése a hozzáférhető, valamint a máris igénybe vett kapacitások és szolgáltatások felmérése érdekében.

A tudományos munkatársak megkérdezése írásos interjú formájában. A vizsgált tanszékcsoportoknál az oktatók és kutatók 20%-át keresték meg, aspiránsokat, docenseket, kutatócsoport-vezetőket, tanszékcsoport-vezetőket. (A Karl-Marx-Stadt-i Műszaki

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Főiskola később ezt a felmérést 700 kutatóra és oktatóra terjesztette ki; az eredmények összehasonlítása igazolta a kiválasztott minta helyességét.)

A vizsgálat eredményének értékelése és elemzése megkívánta a különféle módszerekkel nyert adatok áttekinthető módon való összehasonlítását. Ezért a Methodisches Zentrum 5 sémavázlatot (mátrixot) fejlesztett ki az irodalom- és információellátás alábbi folyamatai számára:

– az információ- és irodalomszükséglet megállapítása;
– az elsődleges és másodlagos források (dokumentumok), valamint az információk beszerzése;
– az információforrások (dokumentumok) feltárása;
– az információállomány tárolása és rendelkezésre bocsátása;
– az információs szolgáltatások és a dokumentumok közvetítése.

Ily módon ábrázolhatóvá váltak a jelenleg általában szokásos szervezeti formák és munkamódszerek, a kooperációs kapcsolatok, valamint a teljesítmények; a kép egyaránt feltárta a gyenge pontokat és a pozitívumokat. A mátrixok egyúttal lehetővé tették annak a *modellnek a kidolgozását, amely magában foglalja a könyvtárosok, szaktájékoztatók és a tanszékcsoport kutatóinak-oktatóinak az információ- és irodalomellátás folyamatában való racionális, munkamegosztáson alapuló együttműködését,* valamint a központi főiskolai/egyetemi könyvtárak tudományos tájékoztatási részlegeinek feladatkataszterét.

A felmérési eredményeket a Methodisches Zentrum összesítette és értékelte. Az elemzés valamennyi eredménye e dolgozat keretében nem ismertethető. Egyértelműen igazolják azonban a felsőoktatásügyi információ és dokumentáció helyzetéről a bevezetőben tett megjegyzéseket és a Felső és Szakoktatásügyi Minisztérium (Ministerium für Hoch- und Fachschulwesen – MHF) fejlesztési koncepciójában[2] kijelölt feladatokat:

– Integrálni kell a tudományos-műszaki tájékoztatás, továbbá a társadalomtudományi információ és dokumentáció már működő ágazati és diszciplinára orientált rendszereit;
– A szakirodalmi ellátást az információk és a dokumentumok szolgáltatásának egységére való tekintettel a kooperációs kapcsolatok keretében kell javítani;
– A könyvtári és tájékoztatási munkához szükséges személyzeti és anyagi kapacitást a könyvtárosok, szaktájékoztatók, valamint a tájékoztatási megbízottként tevékenykedő oktatók-kutatók szorosan egyeztetett együttműködése révén kell kialakítani;
– Egyes tájékoztatási feladatok gondozására speciális témára szakosodott szakembereket kell megnyerni.

Eredmények

I. A modellek bemutatása

A kidolgozott modellek (1–5. sz. ábrák) megfelelnek a korábban említett mátrixoknak, egyidejűleg az alábbi általános követelményeket is figyelembe veszik:

– Biztosítani kell a központi főiskolai/egyetemi könyvtár koordinációs funkcióját (melyet tudományos tájékoztató részlege révén lát el) mint az egységes irányítás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

és tervezés, valamint a könyvtári és tájékoztatási munka összehangolt fejlesztésének előfeltételét;

– Ki kell küszöbölni a könyvtárosok és szaktájékoztatók párhuzamos munkáját, s egységes munkamódszereket kell alkalmazni;

– Együtt kell működni a tanszékcsoportok és a tanszéki könyvtárak meglevő műszaki berendezéseinek használatában;

– Az oktatók-kutatók részvételét csökkenteni kell a feltárás és beszerzés rutinfolyamataiban;

– Az oktatók-kutatók működjenek közre a szintetizáló és faktografikus információs termékek kidolgozásában;

– A szaktájékoztatók részesítsék módszertani támogatásban a kutatócsoportokat annak érdekében, hogy a tudományos munka folyamatát egyúttal az információk létrehozása folyamatának is tekintsék;

– Kedvező feltételeket kell teremteni más területek tájékoztatási szerveivel való kooperáció számára a saját információs szolgáltatások spektrumának bővítése és a főiskolai központi könyvtárak könyvtári tájékoztató apparátusának teljessé tétele révén, különös tekintettel a dokumentumok rendelkezésre bocsátásának meggyorsítására.

Az információ- és irodalomellátás folyamatában a könyvtáraknak következetesen kell vállalni a dokumentumállomány és információs forrásanyagok gyarapítását, beleértve a bibliográfiai és referáló szolgáltatásokat, valamint a könyvkereskedelmi forgalomban nem kapható dokumentumokat, továbbá ezeknek a dokumentumoknak eredetiben, másolatban vagy mikroformátumban való rendelkezésre bocsátását. Ugyancsak az ő kötelességük a katalógus-szintű és bibliográfiai feltárás, valamint a könyvtári-bibliográfiai tájékoztató apparátus gondozása és teljessé tétele.

A szaktájékoztatók feladata a kutatócsoportok és tudományterületek információs megbízottainak közreműködésével az információszükségletek megállapítása, a használói profilok elkészítése, a tanszékcsoport tudományos eredményeinek feltárása az információcsere vagy a szakmai információs rendszerekben való közreműködés érdekében, valamint az információk célzott közvetítése.

– A tanszéki könyvtárak és információs szervek személyzetét, állományát és felszereléseit, valamint a tanszékcsoportoknál működő szaktájékoztatókat lehetőség szerint szomszédos terekben kell elhelyezni a munkamegosztáson alapuló együttműködés elősegítése érdekében.

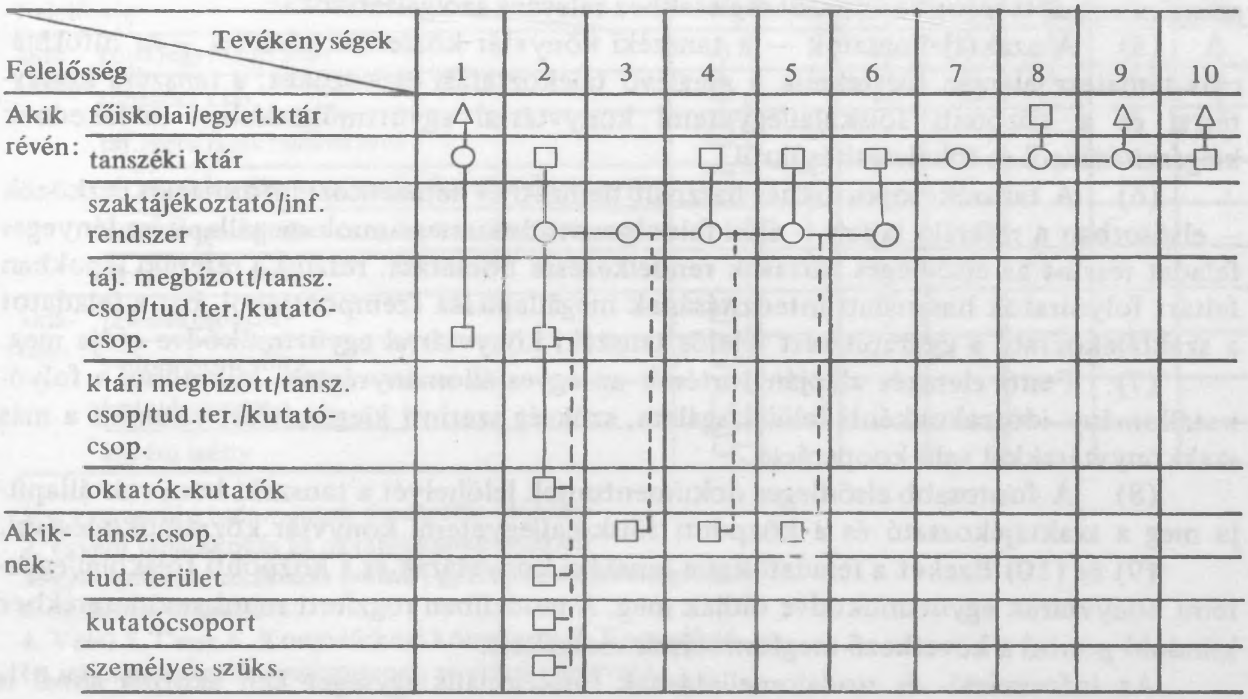
– Az oktatókat és kutatókat messzemenően mentesíteni kell a rutinfeladatok alól, hogy az információs folyamat tartalmi feladatainak szentelhessék idejüket. (Feladatkörükbe elsősorban a faktografikus visszakereső rendszerek kiépítésében való közreműködés, szintetizáló információk kidolgozása, a szakirodalom és saját eredményeik analítikus feltárása tartozik.) (1. ábra)

(1) A tanszékcsoport szakirodalmi és információszükségletének megállapítása – a tanszékcsoport vezetésével együttműködésben – a gyarapítási tevékenység alapelveinek rögzítése érdekében és a célzott információellátás súlypontjainak a megállapítása céljából. E feladatért a tanszéki könyvtár a felelős, – a tanszékcsoport könyvtári és irodalmi megbízottainak támogatásával.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

1. ábra

Az irodalom- és információszükséglet megállapítása

○ = felelősség a mindenkori feladatért
□ = a megfelelő részfeladatok megoldásában való aktív közreműködés, ill. felelősségben való részvétel
△ = felelősség a főiskola/egyetem keretében való koordinációért
— = munkakapcsolatok
--- = ágazati/célcsoportok

(2) A fenti munkálat jelenti a kiindulópontot ahhoz, hogy elsősorban a kutatócsoportok és az egyes kutatók-oktatók, valamint a tanszékcsoport vezetésének konkrét információszükségletét rögzíteni lehessen egy céltudatos, a kutató-oktató munkára orientált információ- és irodalomellátás érdekében.

Ezért a feladatért a szaktájékoztató a felelős, az egyes szakterületek és kutatócsoportok tájékoztatási megbízottainak támogatásával. A tájékoztatási megbízottaknak szükségszerűen szoros kapcsolatuk van a kutatókkal és oktatókkal.

(3) A szükségletvizsgálat eredményeit (kitöltött bizonylatok, ill. sémák) a szaktájékoztató az információs terv szerint összegzi. A bizonylatok tartalmazzák:

- a használó/kutatócsoport nevét,
- a megoldandó feladat végtermékének formáját (szakkönyv, disszertáció, tankönyv, előadás stb.),
- a munka témáját,
- a kidolgozás menetét (részfeladatokat) a tervév folyamán,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– a kívánt információ-szolgáltatás fajtáját és jellemző jegyeit,
– az információ-szolgáltatás rendelkezésre bocsátásának határidejét.

(4) A szolgáltatók dolga, hogy felkutassák a nemzeti és nemzetközi rendszerek számára az adott információs szükségletekhez releváns szolgáltatásokat.

(5) A szaktájékoztatók – a tanszéki könyvtár közreműködésével – az információs tématerv alapján kiértékelik a meglévő tájékoztatási eszközöket; a tanszéki könyvtárral és a központi főiskolai/egyetemi könyvtárral együttműködésben intézkednek kiegészítésükről és tökéletesítésükről.

(6) A tanszékcsoportoknál használt nemzeti és nemzetközi információs eszközök – elsősorban a referáló lapok – által feldolgozott dokumentumok megállapítása lényeges feladat részint az elsődleges források rendelkezésre bocsátása, részint a referáló lapokban feltárt folyóiratok használati intenzitásának megállapítása szempontjából. Ezt a feladatot a szaktájékoztató a gyarapításért felelős tanszéki könyvtárral együttműködve oldja meg.

(7) Fenti elemzés alapján történik az egyes állományrészek, különösen a folyóiratállomány időszakonkénti felülvizsgálata, szükség szerinti kiegészítése, valamint a más szakkönyvtárakkal való kooperáció.

(8) A fontosabb elsődleges dokumentumok lelőhelyét a tanszéki könyvtár állapítja meg a szaktájékoztató és a központi főiskolai/egyetemi könyvtár közreműködésével.

(9) és (10) Ezeket a feladatokat a tanszéki könyvtárak és a központi főiskolai/egyetemi könyvtárak együttműködve oldják meg. A modellben rögzített munkamódszerekhez kiinduló pontul a következő megfontolások szolgáltak:

Az információ- és irodalomellátásnak funkcionális egységet kell akotnia annál is inkább, mert a dokumentumok kielégítő és gyors rendelkezésre bocsátása mindenhol az ellátás neuralgikus pontja. A kielégítő dokumentumellátás előfeltétele a könyvtár tájékoztató apparátusának az elsődleges dokumentumok (információs források) hozzáférhetőség szerinti elemzése éppen úgy, ahogy az információszükséglet megállapítása (ld. 1–2–3. modelleket) a gyarapítási tevékenység tartalmi orientálásának. (2. ábra)

A gyarapítási munkát a központi könyvtár koordinálja. A tanszékcsoportok szaktájékoztatói és könyvtári megbízottai részt vesznek az előszerzeményezésben, a gyarapítási segédeszközök rendszeres átnézésében. Az oktatók-kutatók közreműködése a könyvtári megbízottakon keresztül érvényesül (1) (2).

A központi könyvtár szerzeményezési ülésein a tanszéki könyvtár vezetője, ill. a tanszéki könyvtárért felelős szakreferens képviseli az egyes tanszékcsoportok érdekeit (3).

Az információnak és az irodalomnak a kooperációs partnerek részére történő beszerzésénél közreműködnek a szaktájékoztatók, ill. a tájékoztató szervek is (7).

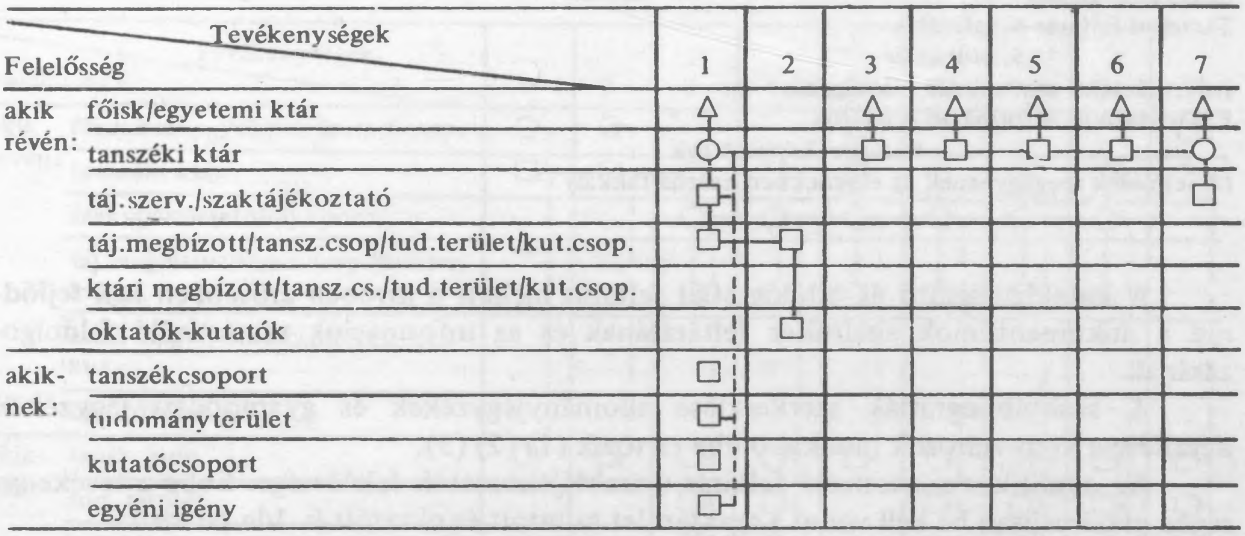
Ha a könyvtári és tájékoztatási szerv egy szervezetként működik, ennek vezetője felelős a kooperációért. Ha viszont külön egységenként, akkor az a racionális megoldás, ha a tanszéki könyvtár felelős a gyarapításért és beszerzésért (4).

A tanszékcsoport vezetése intézkedik afelől, hogy az oktatók és kutatók bocsássák a könyvtár rendelkezésére azokat a dokumentumokat és tájékoztató eszközöket, melyeket személyes kapcsolataik révén szereztek be. (3. ábra).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

2. ábra

Gyarapítás

1. a gyarapítási bizonylatok rendszeres átnézése
2. egyedi tanácskozás az oktatókkal-kutatókkal
3. gyarapítási tanácskozás (vételi-, gyarapítási bizottsági ülés)

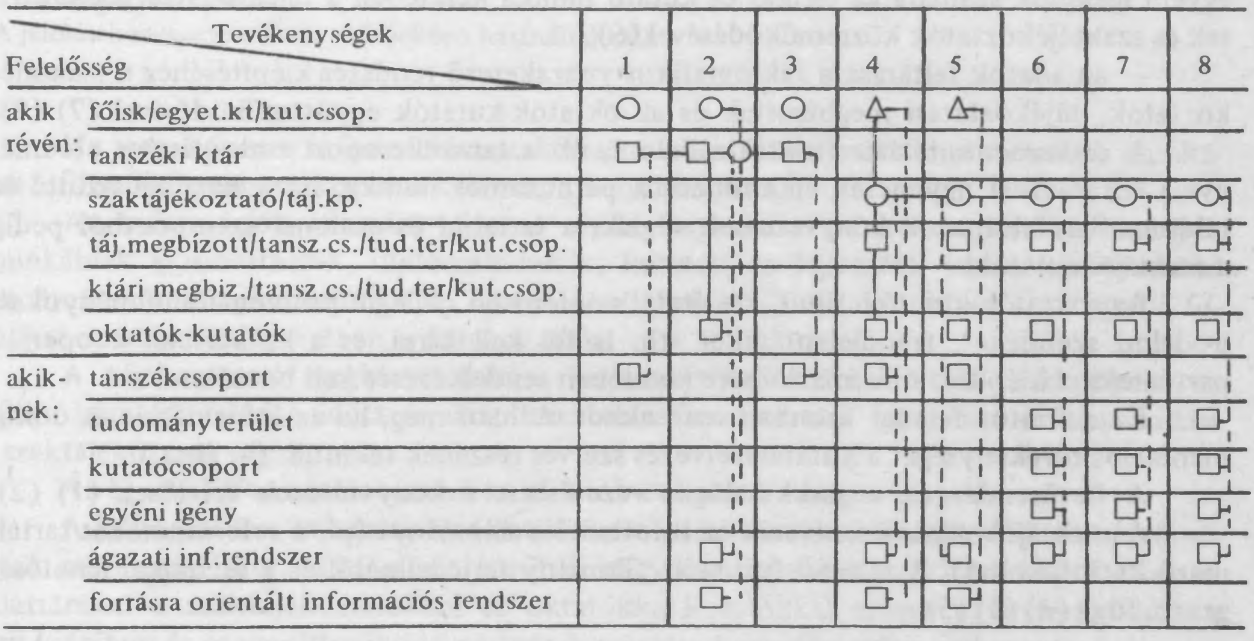
A beszerzés realizálása:

4. Vétel 5. Csere 6. Könyvtárközi kölcsönzés 7. Kooperáció

(A jelmagyarázatok megegyeznek az előző ábráéval.)

3. ábra

Feltárás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Bibliográfiai feltárás 1. betűrendes katalógus számára
2. tájékoztató szolgáltatások számára
Szakkatalogizálás – 3.
Tartalmi feltárás 4. referálás
5. indexelés
Információhű szintetizáló feldolgozás – 6.
Faktografikus információ 7. adatok
8. tárgyi kapcsolatok
(A jelölések megegyeznek az előzőekben használtakkal)

A katalógusszintű és bibliográfiai feltárás mellett a jövőben erősebben kell fejlődnie a dokumentumok analítikus feltárásának és az információk szintetizáló feldolgozásának.

A szakbibliográfiák szerkesztése állományjegyzékek és gyarapodási jegyzékek készítése a könyvtárosok munkakörébe tartozik (1) (2) (3).

Az analítikus-szintetizáló feltárás a szaktájékoztatók felelőssége. Ebbe a tevékenységbe maximálisan be kell vonni a szakterület kutatóit és oktatóit is. Ide tartozik:

– a megállapodásokban kijelölt szakirodalom feltárása a szakterületi és dokumentumtípusra orientált információs rendszerek számára,
– a tanszékcsoport tudományos eredményeinek feltárása a saját, valamint a szakterületre, ill. dokumentumtípusra orientált információvisszakereső rendszerek számára.

A tanszékcsoportoknak a központi dokumentumgyűjteményre (pl. kutatási és fejlesztési jelentések, disszertációk) irányuló feltáró munkáját a főiskola/egyetem központi könyvtára irányítja, koordinálja és ellenőrzi. Ennek keretében történik:

– a szintetizáló információk kidolgozása egyes szakterületek, kutatócsoportok és egyéni igénylők számára az oktató és kutató munka keretében a tájékoztatási megbízottak és szaktájékoztatók közreműködésével (6),
– az adatok feltárása a faktografikus visszakereső rendszer kiépítéséhez a szaktájékoztatók, tájékoztatási megbízottak és az oktatók-kutatók együttműködésével (7) (8).

A dokumentumbázis (a szakirodalom, ill. a tanszékcsoport tudományos eredményei) feltárásánál ugyancsak elkerülhető a párhuzamos munka, ha a katalógusszintű és bibliográfiai feltárást a könyvtárosok végzik, a tartalmi és szakmai szempontból pedig a szaktájékoztatók.

Az oktatók-kutatók által készített szintetizáló jellegű problématanulmányokat, irodalmi szemléket, trendjelentéseket stb. is fel kell tárni, és a kutatásban kooperáló partnerekkel kiépített információcsere keretében rendelkezésre kell bocsátani.

Ez a fontos feladat azonban csak akkor oldható meg, ha az információs és dokumentációs tevékenységet a kutatásszervezés szerves részének tekintik. (4. ábra.)

A betűrendes és a szakkatalógus vezetéséért a könyvtárosok felelősek (1) (2).

A szaktájékoztatók szervezik az információs állományt (pl. a referátumokat tartalmazó kartotékokat). A tárolási forma az állomány terjedelmétől és a technikai lehetőségektől függ (3) (4) (5).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

4. ábra

Tárolás

Felelősség \ Tevékenységek		1	2	3	4	5	6	7	8	9
akik révén:	főisk.ktár/egyet.ktár/kutatócsop.	○	○	·		△				○
	tanszéki ktár	□	□	□	□	□	□	□	□	○
	szaktájékoztató/táj.kpont			○	○	○	○	○	○	
	táj.megbízott/tansz.csop./tud.ter/ kut.cs.			□	□	□	□	□	□	
	ktári megb./tansz.csop./tud.ter./ kut.cs.									
	oktatók-kutatók									
akik-nek:	tansz. csop.	□	□	□	□	□	□	□	□	□
	tud. terület			□	□		□	□	□	□
	kutatócsop.			□	□		□	□	□	□
	személyes szüks.									□

1. Betűrendes katalógus
2. Szakkatalógus

Tájékoztatási nyilvántartások: 3. függőleges tárolószekrény
4. kézi lyukkártya
5. elektronikus adatfeldolgozás

adattárolók: függőleges tárolószekrény – 6.
7. kézi lyukkártya
8. elektronikus adatfeldolgozás

9. elsődleges források

(A jelölések megegyeznek az előzőekben használtakkal)

Ha számítógépes információvisszakereső rendszert állítanak fel, a szükséges munkákat a főiskola/egyetem központi könyvtára koordinálja (3).

Az információs állomány fontos részét képezik a tanszékcsoport tudományos munkáinak (disszertációk, diplomamunkák, kutatási és fejlesztési jelentések, irodalmi tanulmányok, világhelyzettel való összehasonlítások stb.) tartalmi feltárása; a produktumokat az információcserében is felhasználják.

A tájékoztatási megbízott felel a beszerzett információs tárak gondozásáért az adott kutatási feladat időtartamára, azonban a módszertani irányítást és tanácsadást a szaktájékoztató végzi.

Az egyéni információs tárakat az oktatók és kutatók maguk vezetik.

A faktografikus információk (statisztikák, paraméterek, idézetek, kísérleti eredmények stb.) gyűjtésére, tárolására a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítani. Ezeket az adattárakat a szaktájékoztatókkal és oktatókkal-kutatókkal szoros együttműködésben kell kiépíteni és az együttműködő partnerek számára hozzáférhetővé kell tenni.

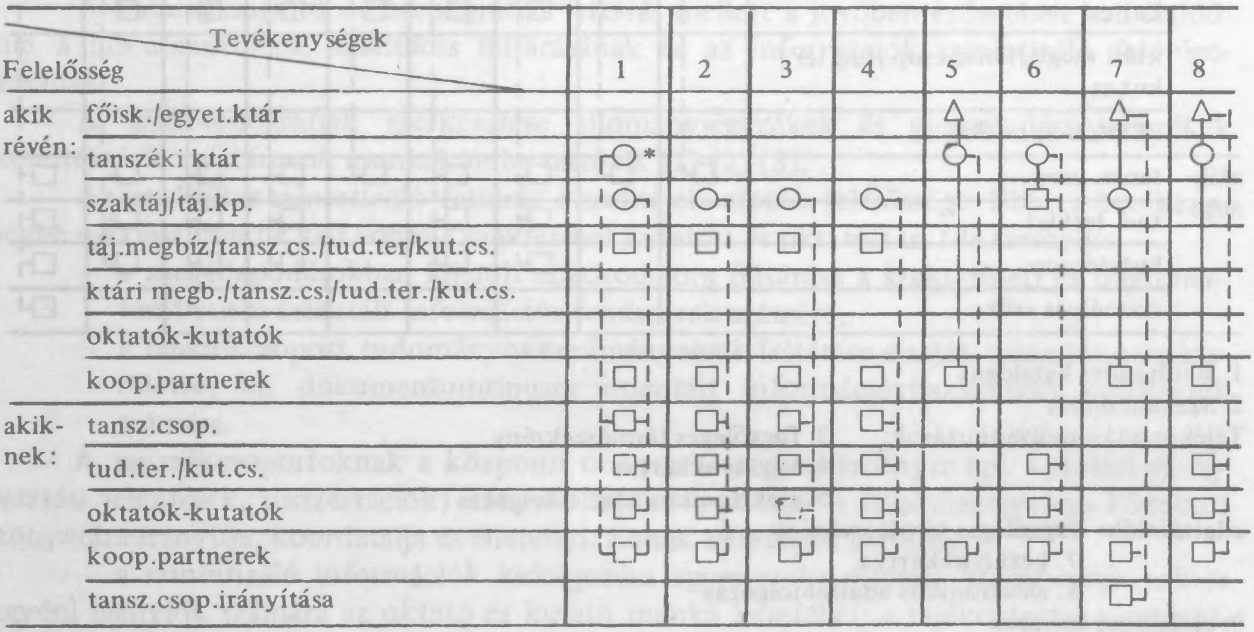
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ha az adattár az egész tanszékcsoportot szolgálja, a szaktájékoztató felelős a vezetéséért. Az ad hoc adattárakat, amelyek egy adott kutatást szolgálnak s amelyekre egy-egy szakterületnek vagy egy kutatócsoportnak van szüksége, a szaktájékoztató irányításával a tájékoztatási megbízott vezeti.

Az információs állományokat lehetőség szerint a könyvtárban kell elhelyezni, a dokumentumokat viszont kötelezően a könyvtárban kell tárolni (9).

5. ábra

Információközvetítés

1. SDI * új szerzemények
2. retrospektív keresés
3. tájékoztatás adatokról, szakmai tényekről
4. szintetizáló információ
5. új szerzemények, állományjegyzék, bibliográfia
6. könyvtári-bibliográfiai felvilágosító tevékenység
7. vezetők információellátása
8. dokumentumok rendelkezésre bocsátása.

Az SDI és a retrospektív keresést akár számítógép segítségével, akár manuálisan a szaktájékoztatók szervezik meg (1) (2).

A tájékoztatási megbízottak készítik elő mind az SDI, mind a visszakeresés eredményeit és továbbítják az egyes használókhoz.

A tanszéki könyvtárosok dolga a könyvtári-bibliográfiai tájékoztató és felvilágosító tevékenység:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– célzott, rendszeres tájékoztatás az új szerzeményekről SDI formájában (1) a tanszékcsoport oktatói-kutatói és a kooperációs partnerek számára;
– az új szerzeményeket tartalmazó, valamint az állományt feltáró jegyzékek kiadása (5) a központi könyvtár koordinálásával;
– tematikus bibliográfiák kiadása a központi könyvtár irányításával (6).

A kooperációs partnerek információvisszakereső rendszereinek használatáért a szaktájékoztatók a felelősek.

A szaktájékoztató szervezi az oktatók-kutatók faktografikus információval való ellátását a kutatási tervek alapján vagy külön kérésre (3).

A szintetizáló információkkal, főként a határterületeket áttekintő információkkal való ellátás szintén a szaktájékoztatók feladata.

A tájékoztatási megbízottakat vagy az egyes oktatókat-kutatókat, ha szükséges, be kell vonni a szintetizáló információk kidolgozásába. Ebben az esetben a szaktájékoztató határozza meg a feldolgozandó dokumentumokat (4).

A dokumentumok rendelkezésre bocsátása, valamint a könyvtárközi kölcsönzés lebonyolítása a könyvtárosok feladata (8).

A rektorok, rektorhelyettesek, tanszékcsoport-igazgatók, kiemelt kutatók ellátása érdekében a központi könyvtárak tudományos információs részlegei együttműködnek a tájékoztató központtal, s ők szervezik a más partnerekkel való információs együttműködést is; ebben segítségükre vannak a tanszékcsoportok szaktájékoztatói.

A kutatási tevékenység irányításához és tervezéséhez a tanszékcsoport vezetése számára szükséges információkról, a tanszékcsoportnak magának kell gondoskodni. A vezetői információellátásért a szaktájékoztatók felelősek. Tevékenységüket a központi könyvtár tudományos tájékoztató részlege támogatja.

Az oktatók-kutatók részvétele az információs munkafolyamatokban nemcsak a könyvtári, információs és dokumentációs munka minőségét javítja, hanem a kutatási/oktatási munka színvonalát is emeli.

A szaktájékoztató lehetőleg a tanszékcsoportnak megfelelő szakirányú végzettséggel rendelkezzék.

A Methodisches Zentrum kutatócsoportja megvizsgálta, hogy a modellben javasolt elvi megoldásokat módosítják-e és mennyiben, vagy esetleg teljes mértékben érvénytelenítik-e a következő tényezők:

– a felsőoktatási intézmény típusa (a szakmai profil szűkebb vagy tágabb volta, a felsőoktatási intézmény nagysága);
– térbeli adottságok (a tanszékcsoportok, könyvtárak és tájékoztatási létesítmények egy épületben való elhelyezése, vagy szervezeti egységek területi széttagoltsága);
– a felsőoktatási könyvtár szervezete (tanszéki könyvtárak a tanszékcsoportoknál, szakkönyvtárak több rokon tanszékcsoport számára, nincsenek tanszéki vagy szakkönyvtárak);
– a tájékoztató szervek vagy a szaktájékoztató szerinti elhelyezés.

Megállapították, hogy mindezeknek a tényezőknek nincs módosító befolyásuk a modellben ábrázolt munkamegosztásra, amely az irodalom- és információellátás

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

egységben való realizálását segíti elő és megfelelően biztosítja a tudomány és információ egységét. A modelleknek elvi érvényességük van valamennyi felsőoktatási intézményre és tanszékcsoportra nézve, működjenek bármely szakterületen is.

Ha a leírt munkamódszert és -szervezetet a tanszékcsoport vezetése érvénybe lépteti, a szaktájékoztatók irányításának sokat vitatott kérdése másodlagossá válik.

Ahol a kombinált könyvtári és tájékoztatási szervezethez kedvezőek a feltételek, feltétlenül ajánlott létrehozása.

II. Az egyetemi és főiskolai könyvtárak tudományos tájékoztató részlegének feladatai és szolgáltatásai

1. *Irányítás, tervezés, koordinálás*

a) Az információ és dokumentáció fejlesztési tervének (ötéves tervidőszak) kidolgozása az egyetem/főiskola számára.

b) A tanszékcsoportoknál folyó információs és dokumentációs tevékenység koordinálása e terv alapján.

c) A tanszékcsoportoknál lévő szaktájékoztatók/tájékoztatási megbízottak irányítása.

d) A tanszékcsoportoknál folyó információs munka ellenőrzése.

e) Az országban működő, szakmailag releváns információs szervek és könyvtárak információs szolgáltatásainak és szolgálatainak felkutatása.

f) Kooperációs kapcsolatok megteremtése a tudományos-műszaki tájékoztatás, valamint a társadalomtudományi információ és dokumentáció intézményeivel, továbbá a tanszékcsoporoknál működő tájékoztatási szervek támogatása kooperációs kapcsolataik kiépítésében.

g) A kutatási és fejlesztési jelentések, disszertációk információs rendszeréhez való kapcsolódás koordinálása.

h) A felsőoktatási intézmények fordítási tevékenységének koordinálása; együttműködés a központi fordításnyilvántartással.

i) A könyvtári és információs szolgáltatások használóinak képzésére irányuló tevékenységek koordinálása.

k) Központi rendezvények szervezése a használóképzés keretében.

l) A tájékoztatás propagandájának koordinálása az egyetemi/főiskolai könyvtár közönségkapcsolati tevékenysége keretében.

m) Az információ-propaganda megszervezése.

n) Az egyetem/főiskola eredményeit tartalmazó dokumentumok:
- az egyetem/főiskola publikációi,
- az egyetem/főiskola dolgozóinak tudományos közleményei,
- disszertációk és kutatási jelentések,
- diplomamunkák,
- útijelentések,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

– tanulmányok, áttekintések, trendjelentések és más szintetizáló információs anyagok, melyek a kutatómunka során keletkeznek,
– az egyetemen/főiskolán kidolgozott oktatási anyagok regisztrálásának és feltárásának szervezése és koordinálása.

2. *Az irodalom- és információszükséglet megállapítása*

a) A tanszékcsoportok szakirodalmi és információs szükségletei vizsgálatának koordinálásában való közreműködés.

b) Részvétel az irodalom- és információellátás súlypontjainak megállapításában, a gyarapítási alapelvek kidolgozásában.

c) A tudományos tájékoztató részleg által ellátandó használók körének rögzítése.

d) A tudományos tájékoztató részleg által ellátandó használók információs szükségletének megállapítása (információs tématerv összeállítása).

3. *Az információállomány kiépítése és feltárása*

a) Tartalmi feltárás a szakkatalógus számára, illetve tanácsadás a tartalmi feltárásnál.

b) Felelősség a tanszékcsoportoknál kiépítendő információs állományért és információs állomány kiépítése a tudományos tájékoztató részleg által közvetlenül ellátandó használók számára.

c) Felelősség a speciális dokumentumok (szabványok, szabadalmak, cégirodalom, hivatalos kiadványok, disszertációk, kongresszusi és konferenciaanyagok, útijelentések, fordítások, trendjelentések, adatösszeállítások) állományának kiépítéséért és ezen információforrások tanszékcsoportoknál történő katalógusszintű feltárásának szervezéséért.

d) Felelősség az adattárak kiépítéséért.

e) Információs eszközök regisztrálása és nyilvántartása.

4. *Információs szolgáltatások*

a) Vezetők információellátása saját szolgáltatások, valamint a központi tájékoztatószolgálat szolgáltatásainak közvetítése révén.

b) Könyvtári-bibliográfiai felvilágosító tevékenység.

c) Szétsugárzó és visszakereső szakirodalmi információs szolgáltatások:
– SDI szolgáltatás használói profilok és információs tématerv szerint,
– az információs tématervnek megfelelően retrospektív keresés,
– aktuális irodalomösszeállítások,
– faktografikus szolgáltatás.

d) Az egyetemen/főiskolán folyó kutatások feldolgozása.

e) Bibliográfiák (szakterületi, határterületi, regionális) összeállítása.

f) Referáló szolgáltatások szükség szerinti kiadása egyes szakterületekre, határterületekre.

g) A szakmai információs rendszer kooperációs partnerei információs szolgáltatásainak közvetítésében való részvétel.

h) Tájékoztatás az új beszerzésekről használói profil szerint.

i) Új szerzemények jegyzékeinek összeállítása.

j) Közreműködés a regionális tájékoztatási szolgálat kiépítésében.

k) A folyóirat tartalomjegyzék-szolgáltatások (current contents) beszerzése.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A tájékoztató tevékenység centralizált megszervezése azt jelenti, hogy a tanszékcsoportoknál lévő szaktájékoztatók tevékenységét már nemcsak koordinálja a központi könyvtár, hanem a tudományos tájékoztató részlege révén irányítja is.

FELHASZNÁLT DOKUMENTUMOK

1. Anweisung 22/69 über die Stellung, Aufgaben und Arbeitsweise des Bibliothekswesens und der wissenschaftlichen Information an den Hochschulen vom 16. August 1969. Verfügungen und Mitteilungen des MHF der DDR.
2. Konzeption zur Entwicklung der Information und Dokumentation im Bereich des MHF bis 1985 (Ministerium für Hoch- und Fachschulwesen, September 1978).
3. HÜLPÜSCH, G.: Möglichkeiten der Integration von Bibliotheks- und Informationsaufgaben in einer Zweigbibliothek. Abschlußbericht. Methodisches Zentrum 1979.

(Fordította: SZINAINÉ LÁSZLÓ ZSUZSA.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A DEUTSCHES BIBLIOTHEKSINSTITUT (NÉMET KÖNYVTÁRI INTÉZET, NSZK) FEJLESZTÉSI TERVE

Az NSZK könyvtárügyének közelebbi ismerői előtt köztudottak voltak azok a nehézségek, amelyek az ország föderális felépítéséből következtek és a könyvtárügy területén, amely a tartományi kormányzat hatáskörébe tartozik, gyakran megnehezítették az országos érvényű tervezetek és módszerek bevezetését. Ez a széttagoltság gyakran kettős vagy többszörös munkavégzéshez vezetett s jelentős erőket kötött le a koordinációs tevékenység, továbbá számos területen a feladatok végrehajtásának szükségtelen elaprózódásával járt. Megtörtént az is, hogy az egyes tartományok ellenállásán hasznos és értékes kezdeményezések buktak meg, az egyik tartományban bevezetett módszereket más tartományok nem vezették be, még akkor sem, ha azokat előzetesen a tartományi kultuszminiszterek közös konferenciája megtárgyalta. A fenti nehézségek ellenére ismeretes az, hogy az NSZK könyvtárügyének egészére kiterjedő könyvtárosi tevékenység ellátását eddig két intézmény végezte: a DBV (Deutscher Bibliotheksverband = Német Könyvtári Szövetség) által fenntartott AfB (Arbeitsstelle für das Bibliothekswesen = Könyvtárügyi Munkacsoport), továbbá a SPK (Stiftung Preussischer Kulturbesitz = Porosz Kulturális Alapítvány) támogatásával fenntartott ABT (Arbeitsstelle für Bibliothekstechnik = Könyvtártechnikai munkacsoport), mindkettő Nyugat-Berlin székhellyel. A két intézmény működésének kiszélesítését azonban erősen akadályozta az, hogy működési költségeik fedezetét legtöbbször rendkívüli költségvetési forrásokból biztosították, így a folyamatos, többéves programok végrehajtása akadályokba ütközött.

Az NSZK könyvtárügyének fejlesztésével és hatékonyságának növelésével a közelmúltban több vizsgálat és elemző jelentés foglalkozott, többek között a Bibliotheksplan 1973 elnevezésű dokumentum, amely könyvtári hálózatok és az egyes könyvtártípusok fejlesztésének távlatait tárgyalta. Az elemzések és vizsgálatok általában megállapították, hogy a hatékonyság növelésének egyik fontos eszköze lehet egy olyan központi intézet, amely átveszi a két munkacsoport feladatait. Az eltelt időszakban részben a távlati fejlesztési terv hatására erősödtek a centralizációs törekvések és így sor került arra, hogy egy könyvtáros és közigazgatási szakértőkből álló bizottságot bíztak meg az új intézet lérehozására, működésére és továbbfejlesztésére vonatkozó tervezet összeállításával. A javaslat végül törvénytervezet formájában 1978 januárban került a nyugat-berlini szenátus elé, majd az alkotmányos fórumok a törvénytervezetet jóváhagyták és elfogadták, ennek nyomán a Német Könyvtári Intézetet létrehozó törvényt a nyugat-berlini hivatalos törvénytár 38. számában 1978. május 31-én közzétették (Gesetz- und Verordnungsblatt für Berlin).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az új intézet a Deutsches Bibliothekinstitut nevet viseli, (rövidítve DBI) a törvény szerint közjogi intézmény. Feladatköre alapjában megegyezik az eddigi két munkacsoport (AfB-ABT) tevékenységi körével, azonban a törvény keret jellege lehetővé teszi azt, hogy az intézet további, a könyvtárüggyel összefüggő feladatokat vállaljon, illetve emelje az eddigi szolgáltatások színvonalát mind mennyiségi, mind minőségi szempontból. Az új intézet vezetését 1) a kuratórium, 2) az igazgató, 3) a szaktanácsadó testület látja el.

A *kuratórium* feladata irányító és ellenőrző jellegű: irányelveket készít, és felügyeletet gyakorol az igazgató tevékenysége felett. A kuratórium határoz az éves és többéves munkaprogramok ügyében; döntést hoz a költségvetési és a pénzügyi tervről; alkalmazza az igazgatót, illetve megszünteti munkaviszonyát. A kuratórium állásfoglalása és döntése szükséges az ingatlanok adás-vétele esetében, továbbá az építkezések ügyében, valamint akkor, ha több évre terjedő és 50 000 DM értékhatárt meghaladó pénzügyi kötelezettségvállalásról van szó. Az intézet szervezeti szabályzatán túlmenő újabb feladatok vállalása ugyancsak a kuratórium jogkörébe tartozik.

Az első olvasásra talán bürokratikusnak tűnnek a fenti kötöttségek, azonban az NSZK szövetségi államszervezeti felépítése tette szükségessé a kuratórium létesítését, mert a tartományi kormányok felügyeleti jogának érvényesítése az intézmény munkája felett ezen keresztül valósulhat meg. A kuratórium 15 tagja közül 5 főt jelölnek a tartományi kormányok, 4 főt a szövetségi kormányzat, 2 főt a kommunális csúcsszervezetek, 1 főt a DFG = Deutsche Forschungsgemeinschaft (ami kb. a magyar Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságnak felel meg), 2 könyvtáros szakembert jelölhetnek az országos könyvtári szövetségek (1 fő a tudományos könyvtárak, 1 fő a közművelődési könyvtárak részéről), továbbá tagja még a kuratóriumnak az intézet tanácsadó testületének elnöke. A jelenleg működő kuratórium elnökéül Dr. Peter Schuhet, a nyugat-berlini tudomány- és kutatásügyi szenátort választották meg. A kuratórium könyvtáros tagjai: a magyar származású Dr. Wilhelm Totok, a hannoveri Tartományi Könyvtár főigazgatója a tudományos könyvtárak képviseletében; míg a közművelődési könyvtárakat Franz Rakowski, a duisburgi Városi Könyvtár főigazgatója képviseli.

A kuratórium az intézet működési szabályzata szerint a későbbiekben meghatározandó feladatokra bizottságokat hozhat létre, melynek tagjai részben a kuratórium tagjaiból, részben meghívott külső szakemberekből kerülnek ki.

Az *igazgató* feladata, hogy a kuratórium irányelvei szellemében a törvény által meghatározott keretekben irányítsa az intézet munkáját. Az alkalmazottak és a tisztviselők esetében gyakorolja a ráruházott munkajogi jogköröket, és az intézet teljesjogú képviselője törvényes és hatósági eljárásoknál. Az igazgató megválasztásához a kuratóriumban kétharmados többség szükséges, a tisztviselői karba történő átvétele vagy kinevezés esetén szükséges a felügyeletet gyakorló illetékes nyugat-berlini szenátusi tag előzetes hozzájárulása, egyébként az igazgató jogállását, kötelmeit és feladatait az intézet működési szabályzata tartalmazza.

Az intézet igen fontos szerve a *szaktanácsadó testület*, amelynek feladata, hogy tanácsaival a kuratórium és az igazgató tevékenységét szakmai területeken segítse. A szaktanácsadó testület összetétele lehet a garancia arra, hogy az intézet munkája és a szakma valósága között eleven és életszerű legyen a kapcsolat. A testület 15 tagból állhat az alapszabályzat szerint, tagjai közé olyan szakértőket hívnak meg, akik az egyes,

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

az intézet feladatkörébe tartozó területek kiváló ismerői. A testületi tagságra 10 főt jelölhet a DBV (Deutsche Bibliotheksverband = Német Könyvtári Szövetség), részben a tudományos és közművelődési könyvtárak dolgozói, részben a könyvtárosképző szakfőiskolák oktatói köréből.

Az intézet feladatai

Az alapító törvény az alábbiak szerint határozza meg a Német Könyvtári Intézet által ellátandó feladatokat:

„(1) Az intézet kutatja, fejleszti és közvetíti a könyvtárosi munka módszereit és technikáját, az elemzés, fejlesztés, szabványosítás, valamint a könyvtári rendszerek és eljárások bevezetése céljából. Ezeket a feladatokat az intézet a könyvtárosi és a könyvtárüggyel rokon szervezetekkel szoros együttműködésben látja el."

A feladatok meghatározása keret jellegű, tehát arra is lehetőséget ad, hogy az intézet saját döntése szerint tevékenységét a rokonterületek irányába bővítse, anyagi lehetőségei szerint. A törvény azt is kötelezővé teszi, hogy az intézet az elért eredményeket a könyvtárügy egésze számára hozzáférhetővé tegye.

Az eddig működő könyvtári munkacsoportok (AfB és ABT) jellegzetes tevékenységi formáját az intézet is megtartotta, ezért az ún. szakbizottsági szervezési forma lesz a feladatok megoldásának módja. Ez a szervezeti forma teszi lehetővé azt, hogy az intézet számíthat az egész könyvtárügy területéről a legjobb szakemberek közreműködésére. A szakbizottságok tagjainak meghívása a könyvtárügy szervezeteinek vagy szövetségeinek javaslatára a szaktanácsadó testület útján történik. Hazai viszonylatban a szakbizottsági forma nálunk az OKDT működésénél volt ismeretes, azonban itt a működő szakbizottságok tagságának többéves stabilitása volt a jellemző, szemben az esetenkénti szakbizottsági tagsági meghívással. Ritkábban ugyan, de a KMK is alkalmazta esetenként nagyobb feladatok megoldásánál ezt a formát munkabizottságok szervezése útján.

Az intézet által elvégzendő feladatok katalógusa részletesen meghatározza a tevékenységi területeket, megállapítva azt, hogy ezeket részben az AfB, részben az ABT eddig is végezte, azonban az anyagi lehetőségek miatt csak nagyon korlátozott mértékben. Az előkészítő munkálatok során ezért részletes fejlesztési tervezetet készítettek, amelyben meghatározták a legszükségesebb létszámkeretet, továbbá kidolgozták azokat a fejlesztési programokat, amelyeknek anyagi támogatása az intézet legsürgősebb feladata.

Az alapító törvény indokolásában nyolc pontban foglalták össze a feladatokat, a következők szerint:

1. *Országos tervezés és szervezés.* Könyvtári rendszerek és hálózatok elemzése és tervezése; könyvtárak együttműködését segítő anyagok kidolgozása; központi szolgáltatások kiépítése, közvetítése és elemzése (mint pl. a német központi könyvtári statisztika – Deutsche Bibliotheksstatistik – begyűjtése, kiértékelése és elemzése); a könyvtárügyre vonatkozó információk átfogó gyűjtése, értékelése és elemzése; az irodalommal való ellátás megjavítása, különös tekintettel a kooperatív szerzeményezésre; a könyvtárközi kölcsönzés megjavítása; országos adatfeldolgozó rendszer kifejlesztése (gépi olvasásra

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

alkalmas bibliográfiai adatbank létrehozása) mind külföldi mind belföldi vonatkozásban, kapcsolódva az eddig meglévő rendszerekhez.

2. *Üzemi tervezés és szervezés.* Könyvtári rendszerek tervezése és szervezése; egyes munkafolyamatok vizsgálata statisztikai, üzemgazdasági és szociológiai módszerek alkalmazása útján; modellek kidolgozása és fejlesztése a könyvtárak felépítésére és belső munkafolyamatainak megoldására vonatkozóan (különös tekintettel a centralizáció és decentralizáció kérdéseire); a központi szolgáltatások hatásának vizsgálata az üzemszervezés szempontjából; normák és mérőszámok kidolgozása gazdaságos könyvtári építkezéshez; az épület – berendezés és üzemszervezés összefüggéseinek vizsgálata a könyvtárakban; könyvtárépítészeti és berendezési adatok gyűjtése; információk szolgáltatása az elektronikus és hagyományos könyvtári berendezésekről; (szerzeményezés, kölcsönzés gépesítése, raktározási és szállítási technika, reprotechnika, mikrofilmalkalmazás, központi katalogizálás).

3. *Állománygyarapítás és feltárás.* Munkafolyamatok vizsgálata a hatékonyság növelésének céljából; kutatási tevékenység a feldolgozó szabályzatok szabványosítása érdekében; segédeszközök összeállítása mint pl. szabványosított osztályozó rendszer kifejlesztése és alkalmazása; bibliográfiai szolgáltatások kifejlesztése és kiadása; információs és feltáró eszközök kiadása; állománygyarapítási tanácsadó eszközök kiadása; az állomány feltárásának és közvetítésének kérdései.

4. *Költségvetés, statisztika, számvitel.* A könyvtárak költségvetési struktúrájának vizsgálata és elemzése; a költségvetés összeállításának, felhasználásának és ellenőrzésének módszerei; költségvetési modellek összeállítása; könyvtári statisztikák begyűjtésének, értékelésének és értelmezésének kérdései; a számvitel megszervezéséhez segédeszközök nyújtása; üzemi gazdaságossági vizsgálatok módszerei és végrehajtása; önköltségvizsgálatok és elemzések.

5. *Olvasókutatás, propaganda, közönségkapcsolatok.* Olvasókutatási vizsgálatok módszerei és végrehajtásuk; a közönségkapcsolati munka és a propaganda elvi kérdéseinek vizsgálata; propaganda irányelvek és koncepciók kidolgozása; a könyvtárak közönségkapcsolati munkájának kérdései.

6. *Olvasói rétegek. Speciális könyvtárak.* A különféle olvasói rétegekkel való foglalkozás módszertani alapjai és segédeszközei; a könyvtárügy különleges formái (betegek ellátása stb.) ezek organizációja és tervezése; segédeszközök kidolgozása; a könyvtári állomány pedagógiai használatára vonatkozó koncepciók kidolgozása; együttműködési rendszerek.

7. *Nemzetközi együttműködés.* A külföldi könyvtárügyre vonatkozó információk gyűjtése és közvetítése; a könyvtárosok külföldi tapasztalatcseréjének és tanulmányútjainak megszervezése.

8. *Továbbképzés.* A könyvtárügy területén a továbbképzés elveinek vizsgálata; továbbképző rendezvények tervezése és megszervezése.

Az előkészítő munkálatok idején 1978 áprilisában egy szűkebb körű, tizenegy szakértőből álló munkabizottságot hívott össze az illetékes berlini szenátor. Ennek a bizottságnak azt a feladatot szánták, hogy előzetes fejlesztési tervet készítsen az intézet működéséhez. A bizottság főleg a következő kérdésekben foglalt állást: megállapították az ABT és

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AfB által végzett munkálatok készültségi fokát; kidolgozták a középtávú fejlesztési terv alapelveit; elkészítették az indokolást a létszám- és az anyagi fejlesztési tervhez; továbbá javaslatot készítettek a létszámzárlat feloldására és az eddigi állományon kívüli létszámoknak az intézet rendes létszámába történő átvételére. A bizottság részletesen foglalkozott a törvény indokolásában csak vezérszavakban felsorolt feladatkörök tartalmi kérdéseivel, például a könyvtári statisztika, az intézeti könyvtár és dokumentáció, a számítógépek könyvtári alkalmazása, a kooperatív állománygyarapítási módszerek stb. területével.

A könyvtári statisztika területéről megállapította a bizottság, hogy főleg személyi fluktuáció miatt és az elektronikus adatfeldolgozás kezdeti problémái miatt jelenleg elmaradás van a könyvtári statisztika feldolgozásában: 1974, 1975, és 1976 adatgyűjtése lezárult már, azonban a fenti okok miatt csak 1974 adatai kerültek közzétételre. A bizottság 1979–1983. évekre célul tűzte ki, hogy a könyvtári statisztika területén a jelenlegi 4 párhuzamosan futó országos könyvtári statisztika helyett meg kell valósítani az egységes integrált német könyvtári statisztikát (DBS = Deutsche Bibliotheksstatistik), a kommunális nyilvános könyvtárak, a tudományos könyvtárak és az egyházi nyilvános könyvtárak statisztikáinak integrálása útján, továbbá felvetették ennek egy közös adatbankká történő kifejlesztését, amely alkalmas lenne szükség szerint regionális adatok szolgáltatására is.

Az intézeti könyvtárral kapcsolatban megállapította a bizottság azt, hogy az jelenleg olyan személyi létszámmal végzi el feladatát, amelyet semmiképpen nem lehet kielégítőnek megjelölni, ezért az eddigi félnapos állásokat egésznapos állásokra kell átszervezni, továbbá sürgősen szükséges az állomány szakkatalógusának kiépítése és a címleírások egységesítése a RAK szabályzat szerint (RAK = betűrendes katalógus szabályzat).

Az állománygyarapítás 1979–1983. évi fejlesztésénél említésre méltó az a kezdeményezés, hogy modellkísérleteket szorgalmaznak arra, hogy megjavítsák a tudományos és közművelődési könyvtárak közötti együttműködést, amely közismerten nem a legjobb az NSZK-ban. Ugyancsak ezt a célkitűzést szolgálja az, hogy az intézet közreműködik a könyvtári távlati fejlesztési terv (Bibliotheksplan 1973) megvalósításában. Szorgalmazzák ebben a feladatkörben azt, hogy modellkísérleteket végezzenek a könyvtárak helyi állománygyarapítási kooperációjának megvalósítására, és a DFG támogatásával egyes tájegységek irodalommal való ellátásának javítására ugyancsak modellkísérletek elvégzését tervezik.

Jelentős fejlesztést javasolt a bizottság a központi és regionális állománynyilvántartások kiépítésére, számítógépes eljárások bevezetése útján: így többek között javasolták a jelenlegi központi folyóiratnyilvántartás fejlesztését, a teljes adattár kiadását nyomtatásban, területi és szakmai adattárak kiadását, a testületi adattárak fejlesztését, továbbá a meglévő adatbankok csatlakozását az EURONET programhoz, a koordinációt az IuD programmal, továbbá az adatoknak az IuD program részére való rendelkezésre bocsátását.

A könyvtárépítészeti tanácsadás kezdeti formái már az AfB feladatkörében is szerepeltek, a bizottság véleménye szerint ezt a tevékenységet tovább kell fejleszteni és az intézet állandó feladatává kell tenni. Javasolják ezért a bizottság tagjai, hogy fejlesszék

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ki az intézet építészeti archívumát, vegye fel a kapcsolatot az intézet azokkal az intézményekkel, amelyek új könyvtár építését vették tervbe, hozzák létre a könyvtárépítészeti szaktanácsadó szolgálatot. Foglalkozzék az intézet a könyvtárak átépítésének sajátos problémáival, és vegye fel programjába az intézet a sajátos könyvtárépítészeti kérdéseket, mint pl. a tárolókönyvtárak építése. A megoldás módjára javasolja a bizottság egy szakértő építész alkalmazását és a feladathoz szükséges költségkeretek emelését, továbbá a könyvtárépítési normák kidolgozását.

Figyelemre méltó az a terv, amely a számítógépes adatfeldolgozás könyvtárakban történő bevezetését tűzi ki célul a következő időszakban. Ennek alapját a Staatsbibliothek adatbankja képezi, míg a rendszer programjának kidolgozása a DBI feladata lesz. Elsősorban a folyóiratok központi adatbankjának létrehozását tervezik, majd a folyóiratok kooperatív katalogizálása regionális rendszerének megvalósítását tervezik. Lényeges kérdése ennek a programnak, hogy az egyes könyvtárak tervezett számítógépes rendszereit koordinálják, és ezzel az összekapcsolás lehetőségeit megteremtsék. Távlatilag foglalkoznak azzal, hogy a DBI később a saját számítógép rendszerére alapozva nyújt segítséget azoknak a könyvtáraknak, melyeknek nincs gépparkjuk, azonban tervezik ilyen számítógépes programok kidolgozását és megvalósítását. Ezen a téren az elmúlt években nagy előrehaladás tapasztalható az NSZK tudományos és közművelődési könyvtáraiban, a szerzeményezés, az állomány feltárása, az információk tárolása és visszakeresése, sőt, a nagyobb könyvtárakban a kölcsönzés adminisztrációja területén is alkalmaznak már számítógépes programokat. Az egyes számítógép gyártócégek konkurrenciaharca miatt fontos, hogy a könyvtárak koordinálják a számítógépek alkalmazását, mert a rendszerek és gépek kompatibilitásának hiányában a közös programok megvalósítása is nehézségekbe ütközik.

Nem lebecsülhető az a tevékenység sem, amelyet a DBI a katalogizálás szabályainak egységesítésére, valamint az egységes osztályozórendszer bevezetése érdekében vett tervbe.

Az ismertetés keretei nem teszik lehetővé azt, hogy valamennyi feladatkör részletekbe menő elemzését közreadjam, a hazai könyvtárüggyel való azonosságok és különbségek egyaránt helyet kaptak az eddigiekben. Szeretnék azonban még egy különbséget megemlíteni, amely azt bizonyítja, hogy a könyvtárosi szakmában az NSZK-ban igen nagy fontosságot tulajdonítanak az utóbbi időben a nemzetközi együttműködés kérdéseinek, olyannyira, hogy az ezzel összefüggő feladatoknak az intézeten belül külön fórumot biztosítottak. Ennek hatáskörébe tartozik majd a külföldi könyvtárügyről szóló információk összegyűjtése és közvetítése, továbbá a könyvtárosok külföldi cseréjének és a külföldi tanulmányutaknak a megszervezése. Sajnos, a hazai könyvtárügyben ez a kérdés indokolatlanul háttérbe szorult, azt is mondhatnám, egyesületi szintre szállt le, holott a más szakmák, művészek külföldi cseréjének kérdésével sokkal magasabb fórumok foglalkoznak.

A tervezet a továbbiakban feladatkörök szerinti csoportosításban megadja az 1979–1983 évekre igényelt többlet létszámot az alábbi táblázat szerint:

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Feladatkör	igényelt létszám	év
1. országos tervezés	4	1979/80
2. üzemi tervezés	5,5	1979/80
3. állománygyarapítás	1	1981
4. költségvetés	ld. 1. alatt	
5. olvasókutatás, PR	4	1981
6. olvasói rétegek	1	1979/80
7. nemzetközi együttműködés	2	1981
8. továbbképzés	1	1981
9. számítógép program	2	1979/80
összesen	20,5	

A Deutsches Bibliotheksinstitut létrehozásáról szóló törvény és az azt kiegészítő tervezet ma már a megvalósulás stádiumába jutott: az intézet kuratóriuma 1978. szeptember 11-én Berlinben megtartotta alakuló ülését. Ezen az ülésen a jelölőbizottság javaslatára Günter Beyersdorff professzort választották meg az intézet igazgatójának, aki 1971–1975 között a FUB (Freie Universität Berlin) docense, majd 1975-től az AfB vezetője volt. Személye egyben a kontinuitás biztosítéka, várható, hogy a munka folyamatosságában nem lesz megszakítás. A közeljövőben már az intézet első évi tevékenységéről szóló beszámoló is megjelenik, melyet érdeklődéssel várunk.

A Bibliotheksdienst 1978/10. számának adatai (591–602.p.), valamint az Entwicklungsplan für das Deutsche Bibliotheksinstitut c. kézirat alapján (50 p.) ismertette

MEZEI GYÖRGY

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

AZ AMERIKAI KÖZMŰVELŐDÉSI KÖNYVTÁRAK SZEREPE A FELNŐTTOKTATÁSBAN

DALE, Sheila: The Adult Independent Learning Project: work with adult self-directed learners in public libraries (Journal of Librarianship. 11.vol. 1979. 83–106. p.) és MILNER, Arthur: Lifelong Learning Center: An experiment in counseling succeeds (American Libraries 10.vol. 1979. 1.no. 32–34. p.) című cikke alapján összeállította KISS JENŐ.

A könyvtár eredendően az önművelés intézménye. Felnőttoktatási szerepe a társadalmi igényektől és a felnőttoktatás egyéb intézményeinek fejlődésétől függően időről-időre változik. Helyének változását jól szemlélteti, hogy míg 1929-ben a Cambridge-i Felnőttnevelési Világkonferencián a legfontosabb felnőttnevelési intézményként emlegették, az 1976-ban Nairobiban, az UNESCO közgyűlése által elfogadott felnőttnevelési ajánlások a sokféle felnőttoktatási intézmény egyikeként tulajdonítanak neki nagy jelentőséget.

A nevelési-oktatási rendszerek világszerte megújulóban vannak. Az „élethosszig tartó" (life-long) vagy folyamatos (continuing) nevelés-oktatás elve – amelyet az UNESCO kitartóan szorgalmaz immár két évtizede – mind elfogadottabbá válik és ez a hagyományos oktatás kereteinek szétfeszítésével jár. Mindinkább és mindenütt építeni kívánnak az élettapasztalatra, könnyíteni akarják a szakmaváltást, kötetlen formákat hoznak létre, és a bárhol és bármilyen módon szerzett tudást vizsgákkal és ennek fejében nyújtott főiskolai vagy szakmai diplomával ismerik el stb. A nálunk is legismertebb és legátfogóbb próbálkozás az angol Open University, de az Egyesült Államokban is állami és társadalmi szervezetek, oktatási és szociális intézmények, bizottságok és alapítványok ösztönzik az oktatási rendszer megújítását az egyéni lehetőségek figyelembe vétele, a rugalmas szerkezet és a hagyományokkal való szakítás elvei alapján. Különféle tervezetek készültek és kísérletek történtek annak érdekében, hogy megkönnyítsék mindenféle tanulási forrás használatát a közösség számára. Egyre többet írnak és tesznek „a tanulók másik 80 %-a" (ti. a nem hagyományos iskolarendszerben „tanulók") érdekében.

E társadalmi törekvésekkel párhuzamosan és azokkal egymást kölcsönösen erősítve az amerikai közművelődési könyvtárak keresik saját helyüket és lehetőségeiket a mindjobban burjánzó felnőttnevelési formák (tanfolyamok, esti iskolák, önképzési modellek, művelődési klubok, magántanítás stb.) között. Úgy tűnik, leginkább a speciális tájékoztatószolgálat kiépítését tekintik a legadekvátabbnak és a legsikeresebbnek.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Felnőttoktatási tanácsadó szolgálat

A legalaposabb elképzeléseket három közművelődési könyvtár (San Diego, Miami, St. Louis) kezdeményezte és a hozzájuk 1973-ban csatlakozott 8 másikkal közösen dolgozták ki. A programot 1976-ban 9 könyvtár sikeresen teljesítette. A tervezet célja, hogy a könyvtár segítsen bármely felnőttet az önálló tanulásban, akár vizsgáért teszi ezt, akár nem. A résztvevők által szervezett iroda gyűjtötte és terjesztette a tapasztalatokat, felméréseket végeztetett, véleményeket gyűjtött, országos szemináriumot rendezett az elképzelések megvitatására. Az alkalmazott formákat és módszereket a részt vevő könyvtárakra bízták. A könyvtárakban felkészítő tanfolyamokat szerveztek az e munkában dolgozó könyvtárosok számára. A hároméves kísérlet eredményeit 1976-ban kétkötetes zárójelentésben tették közzé.

Valamennyi részt vevő könyvtár megszervezte a felnőtt tenulókat segítő tanácsadó szolgálatot. Ennek keretében a könyvtárosok – tanácsadóként együttműködve a tanulnivágyókkal – tájékoztató munkát végeztek. Átlagosan 38 perces alapinterjúban kiderítették, hogy mit akar tanulni az illető, mennyit tud az adott témáról, a tanulás melyik sajátos módját vagy helyét részesíti előnyben, a tanulás célját (diplomaszerzés, munkában való előbbrejutás, puszta érdeklődés stb.), és a tanulásra szánt időt. Ezt követően közösen – alkalmanként 15–20 perces beszélgetésekben – tanulási tervet dolgoztak ki, amelyet az érdeklődő leggyakrabban olvasás, audiovizuális anyagok használata stb. útján – általában egyéni módon – teljesített (a résztvevők 67%-a előnyben részesítette a könyvekből és 62%-a az otthon való tanulást), de ha a cél úgy kívánta, iskolai vagy tanfolyami formára irányították. A könyvtáros a folyamatban nem a tanár, de nem is a pszichiátriai konzultáns szerepét töltötte be, hanem a tanulási terv kidolgozásában vett részt és annak folyamatos végrehajtását segítette konzultációkkal és információkkal. A könyvtárosok sajátos helyét ebben a folyamatban az olvasók nem pontosan értették, de a pedagógusok méltányolták (nem láttak riválisokat a könyvtárosokban).

Eredmények és tanulságok

A 9 könyvtárban három év alatt 934 tanuló 969 önművelési tervet valósított meg. Rajtuk kívül többezer érdeklődő került kapcsolatba a tanácsadó szolgálattal. A résztvevők 15%-a először találkozott a könyvtárral, 26%-a először használta az adott könyvtárat; 38%-a volt férfi, 62%-a nő, 73%-a 18–44 év közötti; 62%-uknak volt főiskolai végzettsége vagy már tanult főiskolán. A tanulási célokról sokat elárul, hogy 34% vizsgára készült, 28% ismereteit akarta bővíteni, 20% foglalkozást akart változtatni.

A tanulmányozott témák 39%-a humán jellegű volt, 32% a természet- és alkalmazott tudományokhoz tartozott, 29% volt a társadalomtudományi. Mit jelentettek ezek az arányok a valóságban? Sheila DALE megállapítása szerint (16 könyvtárossal csinált interjút, valamint áttanulmányozta és jegyzetekben közli a téma gazdag szakirodalmát) a legtöbb tervet meglehetősen alacsony főiskolai színvonal jellemezte vagy praktikus célú volt (hogyan kell autót javítani, a linóleumpadló készítés házi módszere). Sok program

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

rövid lejáratú volt és elég sok nem folytatódott az első találkozás után. Egyes becslések szerint a jelentkezők 80%-a abbahagyta a tanulást. Néhány példa, amelyeket a szerző esettanulmányszerűen leír: harmincéves férfi halásszá képezte át magát, többgyerekes anya az amerikai irodalmat tanulmányozta, nyugdíjas házaspár Spanyolországgal ismerkedett, egy titkárnő a költészetet tanulmányozta, egy asszony papírbabákat tervezett az egyes történelmi korok jellemzésére az USA bicentenáriuma alkalmából, egy asszony megtanult gyorsírni (igaz, hogy ő esti tanfolyamon folytatta a könyvtárban kezdett tanulást). A szerző a példákkal és a minősítéssel nem becsüli le ezt a módszert, hiszen azt javasolja, hogy vezessék be Angliában, elsősorban azok számára, akik pályáztak, de nem nyertek felvételt az Open Universitiy-re.

Érdekes, hogy míg a tanulók 91%-a elégedett volt a szolgálattal, az abban dolgozó könyvtárosoknak csak 63%-a. A könyvtárosok sokkal inkább új, az eddigitől különböző feladatnak és nem eddigi munkájuk kiteljesítésének fogták fel az új szerepet, és ez sokukat idegesítette. A kétségektől és a félelmektől kevésbé szenvedtek azok, akik nemrégiben lettek könyvtárosok. A felkészítő tanfolyamon oktatott témák (programtervezés és értékelés, a felnőtt tanulók megismerése, döntéshozás és oktatástervezés, interjúkészítés és igényfelmérés, felkészítés az oktatási anyagok használatára stb.) közül a gyakorlatban a leghasznosabbnak az interjúkészítés módszere és a felnőtt tanulók pszichológiája bizonyult.

A kísérlet befejezése után a folyamat lelassult, az érdeklődés csökkent. Okát részben az anyagiak hiányában (a kísérletekre a pénzt különböző felnőttoktatási alapok, oktatási hatóságok adták), részben abban látták, hogy a könyvtárak felsőbb vezetői nem voltak meggyőzve az ügy fontosságáról. Ezzel szemben a tanácsadó szolgálatban dolgozó könyvtárosok úgy vélték, hogy értékes és a könyvtárhoz méltó tevékenységet végeztek, amelyet feltétlenül folytatni kell.

Forró drót és oktatási ügynökség

A fent leírt kísérletben részt vevő könyvtárak kartotékokat készítettek a helyi és országos képzési lehetőségekről (tanfolyamok, iskolák, tanárok, fizetendő díjak, tanulmányi idő, követelmények stb.). Ezeket az adatbankokat más módon – a felnőttoktatási tanácsadó szolgálatnál kevesebbet vállalva – is hasznosították. A Westchester Library System „felnőttoktatási forró drót"-ot létesített, és 1976 szeptembere és 1978 májusa között 1024 érdeklődőnek adott telefonon tényszerű tájékoztatást.

A tanácsadó szolgálat kísérletében is részt vett 4 New York-i könyvtár HELAS (Higher Education Library Advisory Service = Felsőoktatási Könyvtári Tanácsadó Szolgálat) néven épített ki tájékoztató szolgálatot, amely a középiskola utáni tanulási lehetőségeket a tanulási célokkal és a személyes körülményekkel igyekezett kapcsolatba hozni. Ezt az első hat hónapban 2000-nél többen keresték meg, és 50%-uk valóban tovább is tanult. E könyvtárak mindegyike alkalmazott erre a munkára egy-egy jólképzett főfoglalkozású szakértőt. Az akciót egy, az Oktatási Minisztérium kezelésében lévő alapból finanszírozzák.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az oktatási törvény 1976-os módosítása arra ösztönzi az oktatás megreformálásával foglalkozókat, hogy olyan tájékoztató központokat létesítsenek, amelyek kapcsolatot képesek teremteni a tanulási lehetőségek és az egyéni elképzelések között. Az USA-ban 1978-ban 215 ilyen „oktatási ügynökség" működött (1979-ben 300-nál is több), közülük 42 közművelődési könyvtárban. Tevékenységük hasonló a fent leírt tanácsadó szolgálathoz, de annál gyakorlatiasabb jellegű, inkább a szakmai képzésre és a hivatásbeli érvényesülés segítésére irányul. Arthur MILNER cikke a Free Library of Philadelphia-ban megvalósított ilyen ügynökséget ismertet, amelynek létesítésére 90 000 $-t kaptak az állam oktatásügyi hatóságától, és amely két év alatt 4000 ügyfelet szolgált. A „cég reklámja" Rosalie Diggs háziasszony, aki gáz- és vízvezetékszerelővé képezte át magát segítségükkel.

***

A magyar közművelődési könyvtárak legutóbb a TV Mindenki Iskolája sorozata kapcsán tettek kísérletet a felnőttoktatás hatékonyabb segítésére. Nemcsak rajtuk – felnőttoktatásunk színvonalán is – múlott, hogy nem nagyobb eredménnyel. Az amerikai könyvtárak – mint a Könyvtári Figyelő 1980/1. számában PENLAND, P. – MATHAI, A. könyvének, most meg a gyakorlati tapasztalatoknak az ismertetése bizonyítja – előbbre tartanak nálunk. A tanulságokat a könyvtárosoknak és a felnőttoktatási szakembereknek együttesen kellene levonniok.

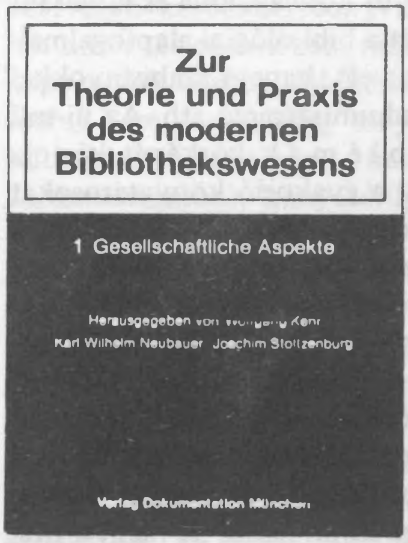
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A KÖNYVTÁRVEZETÉS KÉRDÉSEIRŐL szervezett tudományos tanácskozást a moszkvai Össz-szövetségi Állami Idegen Nyelvű Könyvtár (VGBIL) 1979 októberében, melyen a *Szovjetunió* könyvtárain kívül *Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország és az NDK* is képviseltette magát. Bevezető előadásában *L. A. Gvisiani* hangsúlyozta, hogy napjainkban különösen nagy jelentősége van a könyvtári tevékenység tudományos szervezésének. Az irányítás fő funkcióit a következőkben állapítja meg: a célok és feladatok kitűzése, a szervezeti struktúra kialakítása, a gyakorlati tevékenység megszervezése, az eredmények értékelése, nyilvántartása, ellenőrzése. A könyvtár fő feladatainak megoldásában az egységes eljárást és az integrálódást biztosító centralizmust, a munkamegosztásban a decentralizációt tartja fontosnak, ami lehetővé teszi a kezdeményezőkészség maximális kifejtését, az alkotókészség kibontakozását. Úgy véli, hogy a szervezeti struktúra kialakításának fontos tényezője a vezetés beavatkozásának minimalizálása, vagyis a feladatok saját szinten való megoldása. – Figyelemre méltó volt *N. A. Sztarov* előadása a könyvtárvezetők munkájának szervezéséről. Politikai, szakmai és személyes tulajdonságokból, valamint az élethez és az emberekhez való viszonyból állította össze azt a mintegy ötven karakterizáló tulajdonságot, amelyek alapján a jó vezetőket ki lehet választani. A megfelelő intellektuális tulajdonságokon kívül a vezetőkkel szembeni elvárások között jelentős szerepet tulajdonít a munkatársakkal való kapcsolatteremtő készségnek. Hangsúlyozza, hogy a beosztottakkal szembeni elvárásokat világosan kell ismertetni, hagyni kell őket dolgozni, biztosítva jogaikat, a szükséges segédeszközöket és munkafeltételeket. – A vezetés sokirányú feladatai közül más előadások kiemelték a koordinálás kérdését *(N. Sz. Kartasov)*, valamint a társadalom részvételét a könyvtárvezetésben *(L. A. Silov)*. – *Gotthard Rückl* az NDK általános tudományos könyvtári irányításának feladatairól, munkamódszereiről és struktúrájáról tartott előadást. – *A magyar delegátus* az Állami Gorkij Könyvtár tapasztalatai alapján számolt be a könyvtárvezetés néhány kérdéséről. – A konferencia anyagát a VGBIL rövidesen több nyelven is közzéteszi.

(TÓTH GYULA – Állami Gorkij Könyvtár – híradása.)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

SZEMLE

Zur Theorie und Praxis des modernen Bibliothekswesens. 1–3. Bd. München, 1976. Verlag Dokumentation.

A modern könyvtárügy elmélete és gyakorlata

Milkau korszakot teremtő Handbuch-jának első megjelenése után csaknem fél évszázaddal ismét egy háromkötetes, német nyelvű mű látott napvilágot, mely a teljesség igényével kívánja újrafogalmazni korunk könyvtárügyének kérdéseit. A külső megjelenésében is monumentális vállalkozásnak (1200 oldalon 28 szerző műve) már első kézbevételekor is súlyos kérdések merülnek föl: Lehetséges-e egyáltalán napjainkban a könyvtári elméletet és gyakorlatot egyetlen vállalkozás keretében enciklopédikusan összefoglalni? Ha igen: milyen elméleti alapon? Hiszen a könyvtárügyet leírhatjuk gyakorlati megközelítéssel mint technológiát, leírhatjuk informatikai, kommunikációelméleti megközelítéssel, leírhatjuk szociológiai megközelítéssel és így tovább. Valamennyi megközelítés alkalmas a könyvtári jelenségek egy részének adekvát bemutatására, de melyikkel írható le a könyvtár és a könyvtárügy egésze? A magyar olvasó pedig különös érdeklődéssel figyelhet a külföldi kézikönyv-kísérletekre. A mi könyvtári szintézisünk – a Sallai–Sebestyén-féle kézikönyv – koncepciójában éppen negyedszázada született, megközelítésmódja – a könyvtári gyakorlat általánosított szintű és kritikailag elemzett leírása – megfelelt a kor legjobb színvonalának és könyvtárügyünk akkori tényleges szükségleteinek. S bár a „Sallai-Sebestyén" a magyar könyvtártörténet klasszikus műve lett s marad, mégsem mentheti föl az utókort kötelessége alól, hogy saját korának könyvtári szintézisét újrafogalmazza.

Az NSZK új könyvtárosi kézikönyve szakított a Milkau-féle gyakorlat-leírással, ugyanakkor nem kötelezte el magát egyetlen más módszer mellett sem, hanem eredeti megoldást, sajátos kompromisszumot választott: egyetlen egységes rendező elv helyett három, kötetenként változó elvet érvényesített. Ezeket már az alcímek is elárulják, az első köteté: a könyvtárügy elmélete és gyakorlata szociológiai szempontból; a másodiké: technológiai szempontból; a harmadik kötet pedig az üzemszervezés nézőpontjából közelíti meg témáját. Az új mű felépítése ennek következtében teljesen más, mint a hagyományos könyvtártanoké, melyek a könyvtári munka egyes területeit veszik sorra, a dokumentumok útját követve (állománygyarapítás, feltárás, olvasószolgálat). A hagyományos tartalmi felosztással szemben itt más dimenziók érvényesülnek. Pl. az olvasószolgálat kérdései egyaránt szerepelnek a szociológiai

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

megközelítésű első kötetben (könyvtárhasználó vizsgálatok stb.), a technológiai szempontú második kötetben (a kölcsönzés gépesítése) és az üzemszervezési szempontú harmadikban (hatékonyság, statisztika stb.).

Amíg egyes témakörök — más-más megközelítésben — ismételten visszatérnek, a régi kézikönyvek néhány hagyományos témaköre nem fért be az új koncepcióba és kimaradt a könyvből. Elmaradt a könyv- és könyvtártörténet, elmaradt a bibliológiai alapfogalmak ismertetése és teljes egészében a nem gépesítési értelemben vett, hanem szabványokkal leírható könyvtári technológia, mint pl. a katalogizálás, az adminisztráció stb. Az új mű nem a könyvtári i s m e r e t e k, hanem a könyvtári p r o b l é m á k körképét kívánja adni, bevezetője szavaival: „tájékoztatni mind a tanuló, mind a gyakorló könyvtárosokat az NSZK könyvtárügyének új fejlődési szakaszáról és időszerű problémáiról, valamint a jelenlegi elméleti irányzatokról". Szerényen — avagy óvatosan — azt is hozzáfűzi a bevezető, hogy ez a mű nem kívánja pótolni a régi Handbuch-ot. A könyvtártörténet és a könyvismeret kimaradását pl. egy másik tervezett kézikönyv, „A könyv- és könyvtárismeret alapjai"-ra hivatkozva indokolják a szerkesztők.

Két másik vonatkozásban is felmerül a teljesség kérdése egy ilyen vállalkozás esetében: 1. Az adott ország gyakorlatán túl milyen széles mezőnyt képes tükrözni a világ könyvtárügyéből? 2. Képes-e valamennyi könyvtártípus problémáját átfogni? — Az új összegezés mindenekelőtt az NSZK könyvtári világának tükre kíván lenni, „e mellett utal más országok könyvtárügyére is, elsősorban az angolszász országokra" — így az előszó. Közismert az NSZK könyvtárügyének erős — és egyoldalú — angolszász orientáltsága. Ez pontosan tükröződik a kézikönyvben is. Megismerhetjük belőle a nyugatnémet könyvtárügyet teljességében, az angol-amerikai könyvtárügyet tendenciáiban, de ami ezen túl van, fehér folt marad. Az egy-két, teljesen ötletszerű utalás például sem a szovjet, sem a skandináv könyvtárügy tendenciáiról nem ad reális képet, hogy a könyvtári glóbusz kisebb országairól ne is beszéljünk! (A magyar könyvtárügy egyszer szerepel a könyvben: egy angol nyelvű KMK kiadvány nyomán olvashatunk — tárgyszerűen — könyvtári kutatásaink helyzetéről, tervezéséről és koordinálásáról.)

Következetesebb és sikeresebb volt az egyetemességre törekvés a különféle könyvtártípusok terén. A fejezetek többségének sikerült a szak-, a közművelődési és a felsőoktatási könyvtárak közös, általános kérdéseit megragadnia. Kevés helyen kellett csak kényszerű kivételt tenniük: ahol a problémák könyvtártípusonként annyira eltérőek, hogy közös tárgyalásuk lehetetlennek mutatkozott, ott egy-egy témakör többször is megismétlődik. Igy külön fejezetet kapott a közönségkapcsolatok témája a szak- és a közművelődési könyvtárakban, az AV eszközök kérdése a közművelődési és iskolai, valamint a felsőoktatási könyvtárakban.

Az ilyen hatalmas vállalkozásnak elkerülhetetlen kérdése: egy vagy sok szerző műve legyen-e? Az alternativa a következő: Egy (vagy kevés) szerző = egységes szemléletmód és színvonal — hiányos részismeret; sok szerző — elmélyült részismeret — eltérő szemléletmód, egyenetlen színvonal. A müncheni kiadvány az utóbbi utat választotta, mivel a szerkesztők véleménye szerint „a gyűjteményes kötet előnyei felülmúlják a hátrányokat, melyek az egyes fejezetek nézőpontjának, stílusának, minőségének egyenetlenségéből fakadnak."

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az általános kérdések után tekintsünk végig az egyes kötetek tartalmán.

Az első kötet alcíme: T á r s a d a l m i s z e m p o n t o k, fejezetei pedig két nagy témakörre oszthatók. Az elsőben a k ö n y v t á r ü g y hagyományosan alapvető irányítási-szervezési kérdései szerepelnek (Könyvtárelmélet, A könyvtárügy tervezése, Szervezeti kérdések, Könyvtáros pályakép és képzés c. fejezetekkel). Kiemelkedik közülük mind terjedelmében, mind átgondolt kidolgozottságában a könyvtárelmélettel foglalkozó nyitó fejezet. (Mellesleg: nemzetközi horizontja és nyitottsága is ennek a legszélesebb.) Tanulságos, hogy milyen kutatási területeket emel ki: A könyvtár és a társadalom; információszolgáltatás – használó – használat; információhordozók (a könyv és egyéb dokumentumok); könyvtárügy; a könyvtári munka szervezése; a személyzet; a technika (könyvtárépítés, gépesítés, a számítógép alkalmazása); gazdasági kérdések; tervezés.

A kötet másik felét a k ö n y v t á r é s t á r s a d a l m i k ö r n y e z e t e, avagy: a könyvtár és használói alcímmel illethetnénk. A következő fejezetekből áll: Közönségkapcsolat és propaganda; Könyvtárhasználó vizsgálat mint a könyvtárvezetés segédeszköze; Könyvtárhasználatra oktatás. Mindezt kiegészíti egy tanulmány az empirikus szociológiai vizsgálatok módszereiről.

Érdemes eljátszani a gondolattal: milyen fejezetekből állna egy elképzelt 1980-as magyar kézikönyvnek „A könyvtár és társadalmi környezete" c. része. Érdeklődésünk intenzitása és szakirodalmunk felkészültsége alapján bizonyára szerepelne benne az olvasáskutatás témaköre is, ami az NSZK műből hiányzik, viszont az ott olyan hangsúlyos könyvtárhasználó kutatás nálunk csak most kezd megalapozottabban kibontakozni, aligha érett még a szintézisre. Az NSZK kézikönyvnek semmi mondanivalója nincs az alsó- és középfokú iskolai oktatásban folyó könyvtárhasználatra nevelésről – nekünk lenne egy fejezetre valónk, – az egyetemen folyó könyvtárhasználatra oktatás terén viszont a mi szerény keretek közé szorított kezdeményezéseinkkel szemben igen gazdag tapasztalati-módszertani anyagot tud felvonultatni. (Igaz, nagyrészt angol-amerikai példák segítségével.)

A második kötet alcíme: t e c h n o l ó g i a i s z e m p o n t o k. Ez a legvaskosabb kötet: 500 oldalas. A nagy terjedelem kétharmadát egyetlen témakör foglalja le: a s z á m í t ó g é p könyvtári alkalmazása.

Aki könyvtárosok számára kívánja a számítógép alkalmazásával kapcsolatos ismereteket összefoglalni és átadni (oktatás, továbbképzés vagy kézikönyv formájában), mindenekelőtt azzal a kérdéssel találja szemben magát: milyen legyen az arány a komputer matematikai-technikai alapfogalmainak ismertetése és az alkalmazás sajátosan könyvtárosi kérdéseinek tárgyalása között? A szerkesztők döntése: két fejezet (Hardware, Software) írja le a minden alkalmazó számára szükséges alapismereteket, – ezzel mellesleg azt is példázva, hogy a számítógép ismerete a k ö n y v t á r o s i alapismeret kihagyhatatlan részévé vált, – ugyanakkor hat fejezet részletezi a könyvtári alkalmazás kérdéseit. Külön foglalkozik az állománygyarapítás, a katalogizálás, a kölcsönzési rendszer és a tájékoztatás gépesítésének lehetőségeivel, valamint a kialakult rendszerek összekapcsolásának problémájával. Minden területnél jól tájékoztató helyzetképet kapunk nemcsak az NSZK könyvtárairól, hanem a könyvtárgépesítésben elől járó más országokról, mindenekelőtt az Egyesült Államokról is. *A kézikönyv számítógépes fejezetei jól szerkesztett,*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

összefüggő egészet alkotnak, s kitűnnek gyakorlati szemléletmódjukkal, közérthető stílusukkal is. Véleményem szerint a magyar könyvtárosképzésnek és továbbképzésnek, de ezen túl is: a magyar könyvtárosok önképzésének nagy nyereséget jelentene, ha ezt a részt magyarra fordítva tankönyvként is használhatnánk.

A technológiai megközelítésű második kötet további lapjai a lassan „hagyományossá" váló gépesítési témaköröket tartalmazzák: reprográfia, mikrotechnika (külön tárgyalva a technikai kérdéseket és külön az eszközök könyvtári alkalmazásának lehetőségeit), AV-eszközök (hangzó anyagok, filmek, szorosan vett AV-anyagok, mikrofilmek, modellek stb.), végül pedig egy nyulfarknyi írás a könyvtárépítésről. (Meglepetés, hogy az utóbbit nem NSZK-beli szerző írta, hanem osztrák.)

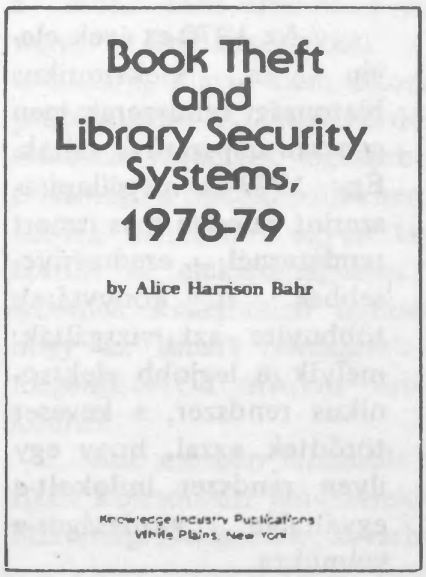
Az első két kötet a könyvtárosoknak szól, a harmadik viszont, mely az üzemgazdasági szempontok alcímet viseli, kifejezetten a könyvtárvezetőknek. A magyar olvasónak első pillantásra meglepő, hogy ez a téma – mely a mi szakirodalmunkban és felsőoktatásunkban összehasonlíthatatlanul szerényebb helyet kap csak – itt önálló kötetet és ilyen nagy hangsúlyt nyer. A terjedelmet egyébként az is növeli, hogy a problémacentrikusabb előző két kötettel szemben itt sokkal több a részletező tárgyi leírás: táblázatok, rajzok, statisztikai sorok stb. Tartalmát tekintve a többihez hasonlóan ezt a kötetet is a teljes témakört átfogó, terjedelmesebb fejezet vezeti be „Az üzemgazdasági tervezés, szervezés és ellenőrzés" címmel, amit a következő témakörök követnek: Költségszámítás; Ráfordítás – teljesítmény elemzés; Munkahelyek kialakítása; Intézményvezetés általában; A könyvtári üzem vezetése; Könyvtári statisztika.

Az üzemgazdasági témájú harmadik kötet egyrészt az NSZK könyvtári viszonyait tükrözi (kifejezetten nagy könyvtárak igazgatóinak szól), másrészt az NSZK üzemgazdasági viszonyait és elveit mutatja. Egy elképzelt magyar „Könyvtárvezetési ismeretek" felépítésében és részleteiben is eltérő lenne, szerzői azonban sok haszonnal forgathatnák, gyümölcsöztethetnék és részben adaptálhatnák ezt az alapos, részletesen kidolgozott könyvet.

Befejezésül még egy tanulságos apróság. Minden fejezet írója feltünteti, méghozzá hónapra kiterjedő pontossággal, hogy mikor zárta le tanulmányát, azaz milyen időpont állapotát tükrözi írása. Némely esetben ez a dátum: 1976 március. Az 1220 oldalas mű még ugyanebben az évben megjelent (28 szerző, 3 szerkesztő közös munkája)! Apróság?

KATSÁNYI SÁNDOR

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

BAHR, Alice Harrison: Book Theft and Library Security Systems, 1978–79. New York, Knowledge Industry Publications, 1978. 128 p.

Könyvlopás és könyvtári biztonsági rendszerek, 1978–79

A könyvlopás egyre gyakoribb s anyagi következményei már-már ijesztőek. A Carnegie Mellon University Library monográfiáinak jó 10%-át ellopták, a Suffolk County Senior High School Libraries új gyarapodásának 22,7%-a így vész el. (Több „mániákus" könyvtolvajt lepleztek már le.) A lopásból eredő évi veszteség szerény becslések szerint is 2 és 10% között lehet. Az USA könyvtáraiban 1,5 milliárd kötetnyi állomány van. Csak 1%-os lopást számolva: évente 15 millió kötet „vész el". Pótlásuk hozzávetőleg 225 millió dollárt igényelne. S ha figyelembe vesszük, hogy a kéziratok, ritka nyomtatványok különösen kedvelt célpontok, a kép még riasztóbb. Megélénkült a „profi", megbízásból dolgozó tolvajok érdeklődése is a könyvtárak iránt.

A növekvő veszteségek érthető módon a könyvtári biztonság javításához vezettek. Elektronikus biztonsági berendezéseket fejlesztettek ki, de sikereket értek el hagyományosabb módszerekkel is. Voltaképp csak egyetlen módszer mondott csődöt: a becsületre való apellálás (a Tarlton Law Library kísérletként jogi anyagokat helyezett szabadpolcra: év végén 4 ezer dollár értékű hiányt állapítottak meg).

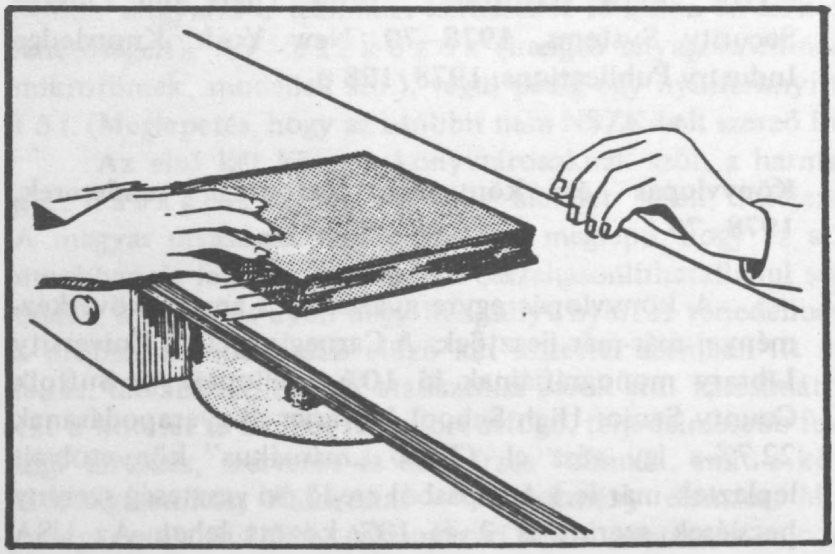
Minthogy nincs olyan rendszer, amely minden könyvtár számára ideális, fontossá vált a megfelelő, optimális rendszer kiválasztása, mégpedig a következő tényezők figyelembe vételével:

- mekkora a lopásoknak tulajdonítható teljes veszteség;
- mekkora az éves lopási arány;
- mely dokumentumtípusok vannak leginkább veszélyes helyzetben (friss gyarapodás, meghatározott szakterületek dokumentumai),
- mennyibe kerül a könyvtárnak a lopás (pótolt dokumentumok, többlet könyvtárközi kölcsönzés költségei, kárba veszett munkaidő);
- elég jelentős-e a lopás ahhoz, hogy biztonsági programra legyen szükség;
- milyen anyagi lehetőségek állnak e célra rendelkezésre;
- milyen biztonsági rendszer felel meg leginkább a könyvtárnak?

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

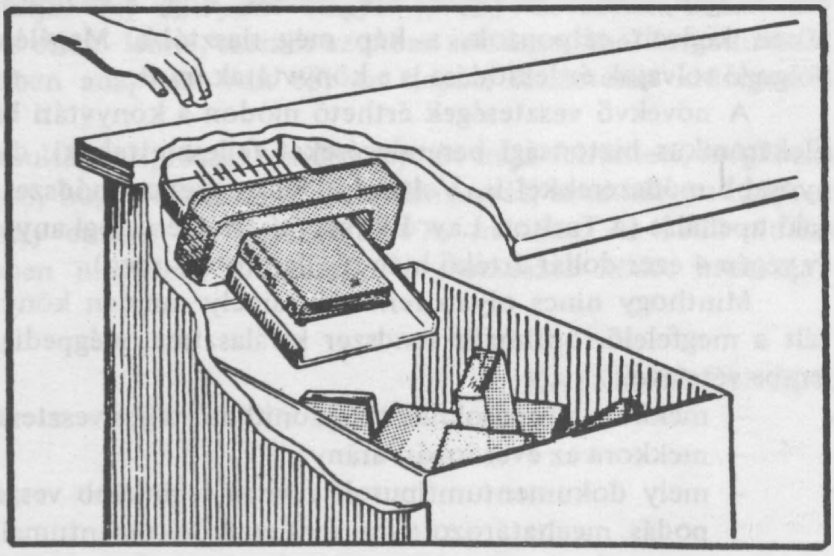
Minden biztonsági rendszernek vannak hátrányai, így nincs egyetlen, ideális megoldás. A veszteségek viszont sokféle módon csökkenthetők.

Lopásmegelőző programok: elektronikus biztonsági rendszerek

Az 1970-es évek elején az elektronikus biztonsági rendszerek igen gyorsan népszerűvé váltak. Egy 1973-as megállapítás szerint minden más ismert rendszernél eredményesebbek. A könyvtárak többnyire azt vizsgálták: melyik a legjobb elektronikus rendszer, s keveset törődtek azzal, hogy egy ilyen rendszer indokolt-e egyáltalán, gazdaságos-e számukra.

Az elektronikus biztonsági rendszerek lényege, hogy a könyvtárból távozókat ellenőrzik: van-e náluk nem szabályszerűen kikölcsönzött könyvtári dokumentum. A dokumentumokban elektronikusan érzékelhető cimkéket helyeznek el, s ha az ilyen dokumentum „áthalad" két, megfelelően elhelyezett érzékelő fal között, riasztó jelzés keletkezik. Ha a dokumentumot szabályszerűen kölcsönözték ki, riasztásra nem kerül sor.

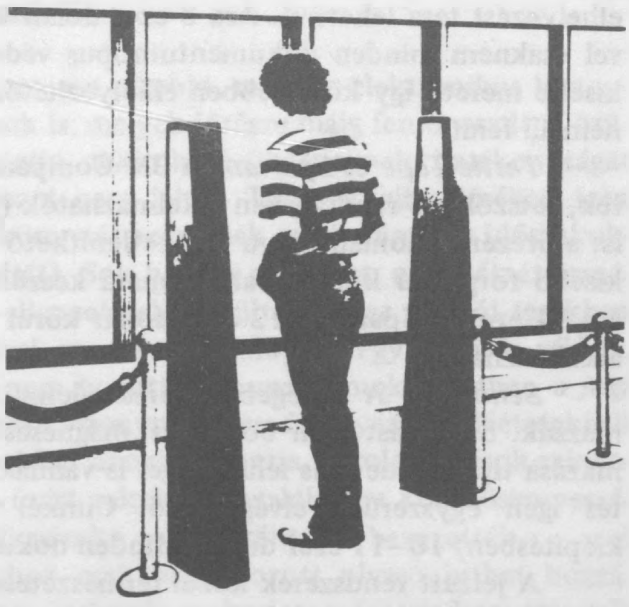

Az elektronikus rendszereknek két fő alkalmazási típusa van: a kikerülő (bypass) és a teljes (full-circulating). A kikerülő rendszer lényege, hogy a kikölcsönzött dokumentum nem megy át az érzékelő falak között („kikerüli" azt), csak a kölcsönző. Közművelődési könyvtárakban ez a gyakoribb. A teljes rendszert inkább a felsőoktatási könyvtárakban alkalmazzák, ahol gyakori, hogy az olvasó a kikölcsönzött dokumentumot használat céljából többször is visszaviszi a könyvtárba. Ennél a megoldásnál kölcsönzéskor az érzé-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

kelhető cimkét „érzéketlenné" teszik, s eredeti állapotába csak végleges visszaadásakor kerül.

Minthogy az elektronikus rendszerek sugárzással dolgoznak, felmerült a kérdés: nem ártalmas-e pacemaker-rel vagy hallókészülékkel rendelkező olvasókra, illetve nem okoznak-e egyéb problémákat? Az első kérdésre a válasz általában nemleges, legfeljebb halk zúgás észlelhető a hallókészülékben. A második kérdés nehezebb: egyes tapaszatalatok szerint az elektromágneses sugárzásnak lehetnek kellemetlen hatásai, de tény, hogy az ismert rendszerek általában a megengedett 10mW/cm^2 érték alatt működnek.

Sok esetben felmerült a kérdés, hogy a biztonsági rendszer illeszthető-e automatizált kölcsönzési rendszerekhez. Tapasztalatok szerint az elektromágneses elven alapuló biztonsági rendszerek „zavarhatják" az inputot.

Ismertebb elektronikus biztonsági berendezések

Checkpoint Mark II. Elsősorban kikerülő rendszerként alkalmazható, cimkéje mindig aktív (teljes rendszernél a cimke „eltakarásával" használható). Különlegessége, hogy az érzékelő falak mellett hordozható detektorral is rendelkezik, pótlólagos ellenőrzéshez. A cimke elsősorban könyvben helyezhető el, de speciális változatai beszerezhetők kazettáknál és hanglemezek számára is. Ára – bár ez az elektronikus biztonsági rendszereknél a védett mennyiségtől, az installációtól stb. erősen függ – 10–11 ezer dollár körül van.

Gaylord/Magnavox. Elektromágneses elven alapul, főként teljes rendszerként szokás működtetni. Érzékelhető cimkéje szinte bármilyen dokumentumtípuson elhelyezhető. Ára 10 ezer dollár körül van. Igen szépen formatervezett egységei vannak.

Knogo. Kikerülő és teljes rendszerként egyaránt működtethető, elektromágneses. Cimkéje rendkívül keskeny, igen jól alkalmazható csaknem minden audio-vizuális dokumentumon is, sőt, mágnesszalagot is „átenged" sérelem nélkül. Ára 12 ezer dollár körüli. Sajátossága, hogy egyidejűleg nagy mennyiségű dokumentumot lehet „érzéketlenné" tenni vele.

Book-Mark. Különféle méretű és alakú cimkékkel működik, ezek papírvékonyak. Ára 9 ezer dollár körül van. Mágneses rendszer, sugárzást nem bocsát ki, érzékenyítő/érzéketlenítő egysége automatizálható. Gyakorlatilag minden dokumentumtípusra alkalmas.

Stop-Loss. A rendszernek könyvtári alkalmazása egyelőre nincs. Kikerülő és teljes rendszerként egyaránt működhet elektromágneses elv alapján. Rendkívül flexibilis

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

elhelyezést tesz lehetővé. Ára 8 ezer dollár körülire becsülhető. Mágnesszalagok kivételével csaknem minden dokumentumtípus védelmére alkalmazható. Címkéje a szokásosnál kisebb méretű, így könnyebben elhelyezhető. A gyártó cég szerint hibás riasztás veszélye nem áll fenn.

Tattle-Tape és *Spartan.* A 3M Company által kifejlesztett elektromágneses rendszerek, tetszőleges rendszerben alkalmazhatók (javasolják kombinált rendszerű alkalmazását is: a prézens állomány nem érzéketleníthető cimkékkel szerelhető fel). A Spartan modell kisebb forgalmú könyvtárak számára készült, egyszerűbb, kisebb. A Tattle-Tape modell ára 14 ezer, a Spartané 12 ezer dollár körül van. Csaknem minden dokumentumtípushoz alkalmazhatók.

Sentronic. A legrégebbi, kereskedelmi forgalomban lévő rendszer, 1964 óta forgalmazzák. Sugárzást nem bocsát ki, mágneses elven alapul. Teljes rendszerként való alkalmazása tipikus, de más lehetőségei is vannak. Alapelve révén az érzékenyítés/érzéktelenítés igen egyszerűen elvégezhető. Címkéi meglehetősen nagy méretűek. Ára (teljes kiépítésben) 10–11 ezer dollár. Minden dokumentumtípusra megfelel.

A jelzett rendszerek közül természetesen egyik sem 100%-os. Ha a könyvtár később teljessé fejleszthető kikerülő rendszert keres, a Gaylord és a Checkpoint tűnik legjobbnak. Ha el akarja kerülni a sugárzás veszélyét, Book-Mark és Sentronic jöhet szóba. Audiovizuális anyagok védelmére a Knogo látszik legmegfelelőbbnek, míg mágnesszalagoknál (teljes rendszerben) csak a Book-Mark és a Sentronic alkalmas. A cimkék legjobban a Stop-Loss, a Knogo és a Tattle-Tape esetében „rejthetők" el. A legkevesebb hamis riasztást a Checkpoint esetében észlelték, a legtöbbet a mágneses elven működőknél. Elektromágneses rendszereknél a cimkék egyszerű mágnesezéssel annyira „felerősíthetők", hogy már nem érzékelhetők a rendszerben. A teljes alkalmazási költségeket tekintve a Tattle-Tape rendszer a legdrágább, a Book-Mark a legolcsóbb. Az elektronikus biztonsági rendszerek költség-hatékonysága igen nehezen határozható meg, de megalapozott számítások szerint 1 dollár beruházás 20 év alatt 2,5 dollár hasznot (megtakarítást) eredményez.

Használói vélemények

A gyártó cégektől nyert információkat célszerű összevetni a rendszereket alkalmazó könyvtárak tapasztalataival. Ismét az egyes rendszerek szerint haladva: a *Checkpoint*-tal általános az elégedettség, legfeljebb a cimkék. túlságosan könnyű „megtalálhatósága" okoz elvétve gondot. A *Gaylord/Magnavox* rendszert elsősorban av-dokumentumoknál alkalmazzák sikerrel, a fentihez hasonló problémával. A *Knogo* rendszer esetében néhány könyvtár panaszkodott a nagyszámú téves riasztásra, ugyanakkor magasra értékelték alacsony árát. A *Book-Mark* rendszernél a téves riasztásokra és a cimkék könnyű felfedezhetőségére is érkezett jelzés, de az igen egyszerű kezelhetőség miatt mégis pozitívan értékelték. A *Tattle-Tape* rendszerrel az alkalmazók általában elégedettek. Végül a *Sentronic* rendszerrel kapcsolatban a cimkék súlya és túlságosan látható elhelyezése okozott gondot.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Az elektronikus biztonsági rendszerek alternatívái

A könyvlopás mint probléma, természetesen régebbi, mint az elektronikus biztonsági rendszer, s így vannak korábbi megoldások is, melyek jórésze máig fennmaradt. Közülük a legelterjedtebbnek az *őrzött forgóajtó* tekinthető, bár ennek hatékonyságát statisztikai vagy más adatokkal véleményezni nem lehet. Teljes kifejlesztésében igen drága, mert sok munkaerőt igényel, néhány könyvtár ezért csak meghatározott időszakokban alkalmazza (pl. vizsgaidőszak előtt és alatt). Sok helyen az őrzést, a táskák átvizsgálását lélektanilag rossznak tartják. Hasonló ellenvetések merültek fel az olvasói terekben mozgó „detektív" könyvtárosok beállításával szemben. A „lopás" egyik-másik válfaja, a szabályszerűen kikölcsönzött, de vissza nem hozott dokumentumok esetében a *jogi eljárások* (reklamálás, perlés stb.) sok helyen bizonyultak eredményesnek. Kétségkívül csökkentheti a lopások mennyiségét, ugyanakkor azonban rontja a szolgáltatások színvonalát a *korlátozott hozzáférés* alkalmazása (zárt raktárak, legalábbis a különösen veszélyeztetett dokumentumokhoz). Néhol, kiegészítő eljárásként, bevezették azt a gyakorlatot, hogy a könyvtári állományhoz csak beiratkozott olvasó juthat hozzá. Költségesebb, de a használók számára igen kedvező gyakorlat a kiterjedten igényelt művekből kellő számú *duplumpéldány* beszerzése, s legalább egy esetben jó eredményt hozott az *„egyszeri amnesztia"* meghirdetése (a könyvtár közzé tesz egy időpontot, amikor következmény nélkül lehet visszajuttatni az eltulajdonított dokumentumokat). Semmiképp sem lebecsülendő a könyvtárépület és berendezés szerepe a lopások csökkentésében, a belső olvasóáramlás ésszerű és célszerű megtervezése.

Folyóiratok, nem-nyomtatott és speciális dokumentumok problémái

Folyóiratok esetében a legnagyobb problémát nem azok ellopása, hanem megcsonkítása jelenti, s ez ellen elektronikus biztonsági berendezések sem védenek. Valós megoldás aligha várható másként, mint mikrofilmezéssel, jobb és olcsóbb másolatszolgáltatással. Ipari televíziót korábban ugyan alkalmaztak néhány helyen, de szinte mindenütt feladták. Felmerült a legkeresettebb cikkek többpéldányos (másolat) őrzése és kölcsönzése, ennek többek közt szerzői jogi problémái vannak. Végezetül meglepően jó eredményre vezetett néhány helyen az olvasók felvilágosítása, milyen nehézkes, milyen sokszor lehetetlen a megcsonkított folyóirat pótlása.

A nem-nyomtatott anyagok többféle problémát vetnek fel, s ezekkel kapcsolatban óhatatlanul szólni kell berendezési tárgyakról, eszközökről is, tapasztalatok szerint ugyanis igen sok drága berendezést is ellopnak a könyvtárakból. (Viszonylag az av-dokumentumok terén a legkisebb a lopások aránya.) A berendezések, eszközök védelmére részint az értékesíthetőség megakadályozását vagy megnehezítését, részint a raktári őrzés megerősítését javasolják. Helyenként speciális eszközöket fejlesztettek ki különösen értékes, könnyen kiemelhető alkatrészek védelmére (zsebszámológépek, gyémánttűk stb.). Az audiovizuális dokumentumok nem igényelnek másfajta védelmet, mint a könyvek és egyéb nyomtatott dokumentumok.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Különösen jelentős problémát okozhatnak a régi és ritka nyomtatványok, kéziratok, levéltári jellegű anyagok. Minthogy többnyire ritkán használt dokumentumokról van szó, igen sokszor a lopás ténye is sokáig ismeretlen marad. Az Egyesült Államokban – túl a „hagyományos" biztonsági rendszereken – rendszeresen közzéteszik az ellopott értékek jegyzékét, ahol lehet, a lopás körülményeinek, módjának leírásával. E dokumentumcsoportnál kiemelten fontos lehet a könyvtár (vagy levéltár) alkalmazottainak gondos megválasztása, szükség szerinti ellenőrzése, és a hozzáférési, használati szabályok szigorú betartása. Az állományvédelmi célú mikrofilmezés is lényegesen csökkentheti a lopásveszélyt.

SÁRDY PÉTER

CSAKNEM EZER ÉVE áll fenn a herefordi székesegyház könyvtára; 1611-ből valók benne azok az állványok, amelyekhez 1500 könyv van odaláncolva. Kezelését társadalmi munkában látta el F. C. Morgan és leánya; Morgan úr azonban 1978-ban – 100 éves korában – elhunyt. A könyvtár most országos gyűjtést indított, hogy – a gyűjtemény alaposabb feltárása és hozzáférhetőbbé tétele érdekében – főhivatású könyvtárost alkalmazhasson, s elvégeztethesse a szükséges restaurálási stb. munkálatokat.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

KÖNYVTÁRSTATISZTIKAI ADATOK A NEMZETKÖZI ÉS NEMZETI ADATSZOLGÁLTATÁSI RENDSZEREKBEN

Ismertető a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, valamint az OSZK-KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtár állományában meglévő anyagok alapján.*

A könyvtárak – különösen a tudományos és szakkönyvtárak – statisztikai elemzése elhanyagoltnak tűnik a két könyvtár állománya alapján vizsgált országok statisztikai adatszolgáltatási rendszerében, szemben az egyes népgazdasági területek különféle alágazatairól készült részletes statisztikai kimutatásokkal.

A könyvtári statisztikák hátrányos helyzetét a könyvtári munka nehezen mérhető és nehezen összehasonlítható jellegében, az egységes terminológia használatát segítő UNESCO állásfoglalás hiányában kereshetjük, de természetesen nemcsak a felsorolt két tényező befolyásával kell számolnunk. Az eddig megjelent UNESCO-ajánlásokat sajnos csak néhány ország statisztikai gyakorlata követte. Az 1950 óta folyamatosan megjelenő ajánlások közül az 1970-es – csak könyvtárstatisztikát közlő – UNESCO kiadványt tekinthetjük az eddig megjelent legjobb forrásnak. Ez a statisztika 85 tagország által beküldött könyvtári adatokról nyújt tájékoztatót, rövid összefoglalások segítségével, a következő fejezeti megoszlások szerint:

1. A könyvtárak osztályozása
   a) Nemzeti könyvtár
   b) Egyetemi könyvtárak
   c) Iskolai könyvtárak
   d) Szakkönyvtárak
   e) Nyilvános könyvtárak (közművelődési könyvtárak)
2. Az állomány jellemzői
   a) Könyvek, brosúrák
   b) Időszaki kiadványok
   c) Különgyűjtemények, különleges kezelést igénylő dokumentumok (kéziratok, fotók stb.)

---

* A hazai könyvtárstatisztikai adatforrásokról LAKATOS András ismertetése a Könyvtári Figyelő 1979/5. számában olvasható (499–507. p.).

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

3. A könyvtárak állománya és használata
   a) Évi gyarapodás és törlés
   b) Könyvtárközi kölcsönzés
   c) Helybenhasználat
   d) Kölcsönzések száma
4. Pénzügyi mérleg
   b) Bevételek, anyagi támogatás
   c) Kiadások
5. A személyi állomány
   a) Iskolai végzettség szerint
   c) Fő- és részfoglalkozásúak szerint.

Az UNESCO minden évben megjelenő évkönyvének „Könyvtárak" című fejezete a fentivel megegyező rendszerben közli a könyvtárak statisztikai adatait.

Az egyes országok statisztikai adatszolgáltatásának elemzését két szempont szerint végezzük. Egyrészt, hogy melyek azok az országok, amelyek valamilyen rendszerességgel külön könyvtárstatisztikát is megjelentettek az elmúlt húsz évben, másrészt, ha ilyen statisztikájuk nincs, akkor kultúrstatisztikai adatközlésükben foglalkoznak-e a könyvtárakkal vagy sem.

Vizsgálatunk a következő országokra terjedt ki: az Amerikai Egyesült Államok, Bulgária, Csehszlovákia, Dánia, Finnország, Franciaország, Jugoszlávia, Kanada, Lengyelország, Norvégia, NDK, NSZK, Olaszország, Svájc, Svédország a Szovjetunió és Törökország.

Először a külön könyvtárstatisztikával rendelkező országok adattárait mutatjuk be, majd azokat az országokat ismertetjük, ahol csak a kultúrstatisztikai adattárban vagy az országos statisztikai évkönyvben találhatók könyvtári vonatkozású adatok.

KÖNYVTÁRSTATISZTIKÁK

Amerikai Egyesült Államok

A KSH Könyvtárában kétféle könyvtárstatisztika található. Az egyik az egyetemek és főiskolák könyvtárait ismerteti (*Library Statistics of College and Universities.* Washington), a másik a közművelődési könyvtárakat állítja reflektorfénybe (*The Bowker Annual of Library and Book Trade Information.* New York).

A fenti két adattárhoz sorolhatjuk a KMK állományában meglévő, a *Library Statistics* sorozatában megjelent közművelődési könyvtári (*Statistics of Public Library Systems.* Washington), valamint az iskolai könyvtári (*Public School Library Statistics.* Washington) statisztikákat. Az egyetemi és főiskolai könyvtárak adatait közlő kiadvány is ennek a sorozatnak a tagja. A hozzáférhető legfrissebb statisztikai adatokat egy szűkebb területet átfogó statisztikai könyvben, az 1979-ben kiadott Texas public library statistic 1978. Austin kiadványban találjuk.

Az USA Oktatási Minisztériuma (Office of Education) 1870-től jelentet meg statisztikai kimutatásokat a könyvtárakról *„Statistics of Public, Society and School*

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Libraries" címmel. 1930-tól különült el a közművelődési, az egyetemi, főiskolai és az iskolai könyvtári statisztika. A Library Service Branch készíti a „*Library Statistics*" című kiadványt, melynek füzetei a közművelődési, az iskolai és a felsőoktatási intézmények könyvtárainak adatait tartalmazzák.

A „*Public Library Systems Serving Populations*" c. kiadvány a közművelődési könyvtárak adatairól három részben – három önálló füzetben – közli a könyvtári mutatókat: a) 35 000–49 999, b) 50 000–99 999, c) a 100 000 fölötti lakosságszámú területekre vonatkoztatva. A statisztikai füzetek első része részletes demográfiai útmutatást nyújt az egyes területekről (pl. az 1962-ben megjelent statisztikában közlik az 1980-ra várható lakosság, ill. népességszámot, s annak várható könyvtári kihatásait is). Az adattári részben a Bowker Annual adataihoz hasonló rendszerben a következő lényeges adatokat találjuk:

1. A könyvtár neve, címe
2. A terület népességszáma
3. A személyzet létszáma
   b) ebből a főfoglalkozásúak száma
4. A könyvállomány
   a) a teljes állományadat
   b) az évi gyarapodás
5. Forgalmi adatok
   a) az évi kölcsönzések száma
   b) ebből a felnőttek kölcsönzése
   c) a gyermekek által kölcsönzött anyag
6. A személyzet bérezése
7. A könyvtári állomány értéke
8. Költségvetési adatok
9. Egyéb kiadások.

A „*Public School Library Statistics*" valamennyi, 150-nél több beiratkozott hallgatóval rendelkező nyilvános iskola könyvtárának adatait tartalmazza. A KMK könyvtárában meglévő füzet az 1962–63-as tanévre vonatkozóan először a 150, ill. az annál több diákkal rendelkező intézmények könyvtári mutatóit közli, majd az 500 000 vagy annál nagyobb népességű városok iskolarendszerének könyvtári adatait ismerteti.

Az egyetemi és főiskolai könyvtári statisztikáról a KSH-ban 1962-es, a KMK-ban az 1963–64-es tanévet bemutató kiadvány áll rendelkezésre. Ez a füzet a könyvtárak állományát, forgalmát és munkaerőhelyzetét elemzi 25 – előzetesen elküldött – kérdésre érkezett válaszok alapján. Az állománynagyság adatához a mikrokiadványokat is beleszámítják, bár ez nem egységes, mert néhány egyetemi könyvtárban nem ezt a gyakorlatot követik. Az adatok területi bontásban az USA valamennyi államára megtalálhatók. Az állományadatokat az összes beiratkozóra kivetve is közlik. Ráfordítási költségeik közt szerepel a köttetésre felhasznált összeg is, ami más országok statisztikájából hiányzik, illetve nem derül ki egyértelműen, hogy milyen összegeket tekintenek a ráfordítási költség rovatába sorolhatónak. A statisztika második részében a fő és részfoglalkozású könyvtárosok számát és átlagjövedelmét találhatjuk. A statisztika legérdekesebb fejezetéből megtud-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

hatjuk a könyvtárvezetők, osztály- vagy csoportvezetők átlagjövedelmét, a tanszéki könyvtárosok számát, legalacsonyabb és legmagasabb bérüket, az összes szakalkalmazott számát és bérét, valamint az egyetemi végzettség megszerzése utáni kezdő fizetéseket. A kötet végén a statisztikai felvétel formanyomtatványait találjuk.

A *„The Bowker Annual of Library and Book Trade Information"* című rendszeresen megjelenő kötetnek két fejezete foglalkozik az USA könyvtári statisztikájával. Szempontjai hasonlóak az egyetemi és főiskolai könyvtárakról készült elemzéshez, azzal a különbséggel, hogy a népesség adataival is kiegészítik. A könyvtárhasználók számát és arányát viszonyítják az összes népességhez, közlik koronkénti megoszlásukat is. A közművelődési könyvtárak állományi, forgalmi és költségvetési adatait a városi népesség arányában súlyozva adják meg, a forgalmi adatokat pedig kiegészítik a referensz szolgáltatások adataival. Az újonnan épített közművelődési könyvtárak költségei, valamint államonkénti, és városonkénti részletezésben a felújított, kibővített közművelődési könyvtárak költség- és kapacitás-ráfordítás adatai is megtalálhatók a kiadványban. A költség- és kapacitásadatok táblájában – elkülönítve – a tudományos és szakkönyvtárak is helyet kapnak. A kiadvány foglalkozik a könyvtárosképzés adataival is. A könyvtáros egyetemi végzettséget szerzettek és a könyvtárakban elhelyezkedők száma könyvtártípusok szerinti bontásban, az újonnan betöltött munkahelyek száma, valamint az elérhető legmagasabb bérek, az átlagjövedelmek és a minimálisan megállapított jövedelmek találhatók ebben a táblában. Államonkénti és könyvtártípusok szerinti prognosztikával zárul a statisztika, melyben a 10 év múlva előreláthatóan szükséges könyvtárosok számát is közlik.

A *„Texas Public Library Statistic 1978"* a texasi állami könyvtár kiadványa a terület közművelődési könyvtárairól. A kiadvány általános információs részében a helyi könyvtárak vezetőiről, az egyesületek címeiről a könyvtárak szervezeti rendszeréről, költségvetéséről, a különböző támogatási rendszerekről olvashatunk és a mellékelt térképen megnézhetjük a texasi könyvtári rendszer felépítését is. A tényleges statisztikai adat a 3. fejezetben kezdődik. Az adatok elsősorban a központi rendszerhez tartozó könyvtárakra vonatkoznak, de kiegészítésként megtalálhatók a rendszerhez nem tartozó könyvtárak jellemzői is. A könyvtári adatok a fentebb ismertetett kiadványokhoz hasonlóan szerepelnek.

Kanada

A *„Public Libraries in Canada"* címmel megjelenő statisztika az 1959 és 1976 közötti időre vonatkozóan tartalmazza tartományonkénti bontásban a közművelődési könyvtárak alapadatait.

A könyvtártípusok (városi, falusi, hálózati) számához hozzárendelik a népességszámot is. A szokásos adatokon kívül (állománynagyság, évi forgalom stb.) a főfoglalkozású könyvtárosok száma mellett azok nemét is feltüntetik. Ez utóbbi közlése nem szokásos gyakorlat, csak néhány országban jelölik (pl. Törökország). A nagyobb városokban működő közművelődési könyvtárakra (100 000 vagy ennél nagyobb lélekszámú városok esetében) pénzügyi mérleg

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

is készült. A szolgáltatások díja, a tartományi szubvenciók mértéke, az összes egyéb bevételi források, valamint az állománygyarapítási és munkabérköltségek szerepelnek a táblákon. A kiadvány végén az amerikai gyakorlathoz hasonlóan mellékelték az összeíró ívek mintalapjait.

A KMK szakkönyvtárában megtalálható még az ottawai Statisztikai Hivatal kiadványaként megjelenő *„Survey of Libraries. Academic Libraries"* című, az egyetemi és főiskolai könyvtárak adatait közlő statisztika, valamint a könyvtári vonatkozásokat is tartalmazó oktatásstatisztikai kiadvány, a *„Survey of Adult Education."* Az ottawai Statisztikai Hivatal az 1957-es oktatási évtől kezdődően adja ki a felnőttképzést is szolgáló intézmények adatait. A KMK-ban meglévő füzet az 1966-ban megjelent, és az 1963–64-es tanévre szorítkozó szemlét és mutatókat közli. A füzet érdekessége, hogy nemcsak a levelező képzés keretében – tehát a kifejezetten szervezett keretek közt tanulókról számol be, hanem az egyéb pl. bölcsészeti, művészeti, tudományos önképzési formákat választó hallgatókról is. A könyvtári területen tanuló felnőttek száma ugyancsak közlésre kerül.

A *„Survey of Libraries. Academic Libraries."* c. füzet az egyetemi főiskolai statisztikai adattárakhoz hasonló szerkezetet követi, és a 100-nál több beiratkozott hallgatóval rendelkező képzési intézmények könyvtári adatairól ad képet. Rövid összegezés célját szolgáló szemletanulmányt is találunk a kiadványban.

NSZK

A KSH könyvtárában három különböző tartalmú könyvtárstatisztika elemzése vált lehetővé. Az elsőt a Német Könyvtárosok Szövetsége adta ki könyvtári üzemstatisztikaként *„Betriebstatistik der Deutschen Bibliotheken"* címmel. Ez az adattár egyedi kiadvány. A másodikat a Német Könyvtárak Egyesülete jelenteti meg 1961-től kezdődően évenként a községi nyilvános könyvtárakról *„Statistik der kommunalen öffentlichen Bibliotheken der Bundesrepublik"* címen. A harmadik statisztika 1963-óta jelenik meg a Német Könyvtárosok Szövetsége gondozásában az általános közművelődési könyvtárakról *„Schnellstatistik allgemeiner öffentlicher Bibliotheken"* címmel.

Az első kiadvány az egyetemi, a megyei, városi, valamint a szakkönyvtári hálózatra terjed ki. „A" fejezete az állománygyarapítás költségadatait tartalmazza, külön rovatban találhatók a csere adatai. Minden tételt a teljes kiadás összegéhez viszonyítva %-os arányban is kifejeztek. A „B" fejezet az állománygyarapítást részletezi bibliográfiai egységenként, és százalékos formában is. A „C" fejezet a kölcsönzési kérőlapok alapján a forgalom adatait elemzi. Közlik még az évi nyitvatartási napok számát; a teljesített könyvtárközi kérések számát, majd a könyvtárhasználók adatait. Külön rovatban került a kiadvány végére a nem hagyományos dokumentumtípusok kölcsönzésére vonatkozó számsorok bemutatása. Az utolsó fejezet a másolatszolgáltatás adatait tartalmazza, városonként, az összes könyvtárra vonatkozóan. Ennek az üzemstatisztikának egyébként valamennyi táblája az NSZK városai szerinti bontásban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

szerepel. A *„Statistik der kommunalen öffentlichen Bibliotheken der Bundesrepublik"* című statisztika a községi nyilvános könyvtárakról szóló rendszeres jelentés. Tartományonként, ezen belül pedig körzetenként elemzi az egyes körzetek népességszámát, könyvtárainak számát – külön rovatban a szakkönyvtárak számát. A kiadások táblája a munkabérre fordított összegeket, az állománygyarapításra és a kötészetre felhasznált összegeket tartalmazza, a lakosság átlagában is kivetítve.

A harmadik statisztika tulajdonképpen gyorsjelentés az NSZK közművelődési könyvtárairól. A községi közművelődési könyvtárstatisztikával szemben annyi az eltérés, hogy nem körzetek, hanem városok és községek szerint bontja a könyvtárak adatait.

A fentieket a KMK állományából a következő könyvtárstatisztikákkal egészíthetjük ki: *„Statistik der öffentlichen (kommunalen) Büchereien der Bundesrepublik für des Jahr...*, amely a közművelődési könyvtárak évenként megjelenő statisztikája; a *„Statistik der Kommunalen Öffentlichen Kinder und Jugendbüchereien in der Bundesrepublik"* című éves füzet az ifjúsági és a gyermekkönyvtárakra vonatkozó adattár. Mindkét kiadvány a hagyományos szerkezeti felépítésű közművelődési könyvtári statisztikák szerint közli az alapadatokat. Különlegesnek számít viszont a Münchenben megjelenő, az egyházi könyvtárak mutatóit közlő statisztika a *„Statistik der Kirchlichen Öffentlichen Büchereien in der Bundesrepublik"* című kiadvány, valamint a Rendburgban megjelenő és a holsteini tartományrész közművelődési könyvtári adatait feltáró munka *(Die Öffentlichen Büchereien in Landesteil Holsten).* Könyv és könyvkereskedelmi adatokat tartalmaz a *„Buch und Buchhandel in Zahlen"* című Franfurt am Mainban megjelenő kiadvány, mely 1953-tól folyamatosan jár a KMK könyvtárába.

NDK

A Német Demokratikus Köztársaságot négy könyvtárstatisztika segítségével illusztrálhatjuk. Éves megjelenésű a közművelődési könyvtárakról tájékoztató adattár, melyet a Zentralinstitut für Bibliothekswesen ad ki *„Bibliotheksstatistik"* címen. Ennél részletesebb információt nyújt a berlini közművelődési könyvtárakról készült statisztika *(Berlins öffentliche Büchereien. Arbeitsbericht.).* Rostockban jelenik meg a helyi közművelődési könyvtárak működését ismertető kiadvány, szintén *Bibliotheksstatistik* címmel. A Zentralinstitut adja ki azt az átfogó jellegű, a Német Demokratikus Köztársaság könyvtárügyét számokban összefoglaló kiadványt is *(Die entwicklung des Bibliothekswesens in der Deutschen Demokratischen Republik im Jahre...),* amely a bevezető összefoglaló jellegű tanulmány és a jogi szabályozás kérdéseinek ismertetése után az országos feladatkörű, módszertani központként is funkcionáló tudományos könyvtárak, a közművelődési és üzemi könyvtárak adatait ismerteti, beszámol a képzés és továbbképzés helyzetéről, továbbá a Könyvtáros Egyesülettel, a Zenei Könyvtárak Országos Egyesületével (VMB), valamint a nemzeti kapcsolatokkal is foglalkozik. A kitüntetésekről és a publikációkról készült rész, valamint a kiadvány használatát segítő mutatók zárják

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

a füzetet, amely nemcsak számokkal, hanem rövidebb szöveges összefoglalók segítségével is jellemzi az NDK könyvtárügyét.

Olaszország

Az olasz könyvtárakról egyetlen – a KSH Könyvtárában meglévő – kis terjedelmű 1967-ben megjelent kiadvány elemzése vált lehetségessé. A könyvtárstatisztika a *„Bollettino Mensile di Statistica"* 1967. novemberi számának melléklete volt, *Statistica delle Biblioteche Italiane* címen. A közművelődési, egyetemi és iskolai könyvtárak 1965-ös alapadatait tartalmazza a 10 000 vagy annál több lakossal rendelkező városok szerint. A könyvtárak számát és az összevont állományadatokat közlik, de vannak részletezőbb táblák is. Utolsó táblájában a járások településeit kategorizálja lakosságszám szerint, megjelölve azoknak a településeknek a számát, amelyek valamilyen könyvtárral rendelkeznek.

Például: Piemonte járásnak
1165 10 000 vagy ennél kevesebb számú lakosú városa van
ebből: 199-ben működik könyvtár
(tehát) 966-ban nem.

Ez a tábla más országok hasonló adatokkal foglalkozó rovataiban ilyen direkt módon nincs kifejezve.

Törökország

1960 óta az első török könyvtárstatisztika 1972-ben jelent meg *„National Education Statistic. National Public and School Libraries"* címen és figyelemre méltóan sokoldalú elemzést ad a török könyvtárak működéséről. Az adatfeltárás a közművelődési könyvtárakra és az iskolai könyvtárakra vonatkozik. Az összefoglaló tábla általános adatokat tartalmaz 1959-től 1968-ig a könyvtárak számáról, az olvasók számáról és nemenkénti megoszlásáról, a forgalomról és a költségek adatairól. Mindegyik számadatot tartományonként és országos viszonylatban is kifejezik. Külön tábla elemzi a nemzeti könyvtár helyzetét.

A kiadvány gerincét a közművelődési könyvtárak című fejezet képezi, amely tartományonként vizsgálja a könyvtári ellátottságot, az állományt, a szakcsoportok szerint részletezett kölcsönzési forgalmat, valamint az összes alkalmazott létszámát 1959-től kezdődően. A könyvtárhasználókról szóló fejezetben még azt is feltüntetik, hányan használtak saját könyvet az olvasóteremben, hányan kértek információt a tájékoztató szolgálattól. Részletes kimutatás található a könyvtári személyzet helyzetéről is. Megtalálhatjuk az összes nyilvános könyvtárra vonatkozóan az egyetemi, akadémiai tudományos fokozattal rendelkező könyvtárosok számát, az egyetemi végzettségű könyvtárosok

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

számát, a középfokú könyvtári végzettséggel rendelkező könyvtárosok számát, majd a segédszemélyzet adatait is. Végül az egyes könyvtárak pénzügyi állapotát rögzítő táblákat találjuk a következők szerint: bevételek (anyagi támogatás: állami vagy helyi, ill. egyéb bevételi lehetőségek), kiadások (munkabér, állománygyarapítási költségek, kötészeti kiadások, felszerelési, építkezési kiadások összege).
Hasonló szempontok szerint közlik a gyermekkönyvtárak működését bemutató adatokat is.
A kiadvány sokoldalúsága, ötletgazdagsága miatt elmondhatjuk, hogy a török könyvtárstatisztikusoknak sikerült megközelíteni az ebben a műfajban elképzelhető ideálisat.

Az ismertetett statisztikákon kívül külön könyvtárstatisztikát jelentet meg még *Japán* (Statistics on Libraries in Japan), *Anglia* (Statistic of Public Libraries in Great Britain and Northen Ireland. London), a *lengyel nemzeti könyvtár* (Biblioteki publiczne w liczbach w rok...), *Bulgária* (Statiszticseszki danni za bibliotekite v Bölgarija. Szofija). A felsorolt kiadványok valamennyi könyvtártípusra megadják a legfontosabb működési alapadatokat. A *szlovák* módszertani központ kiadásában megjelenő „Statisticky prehland vyledkov ludovych kniznic na slovenska za rok..." címűben csak a közművelődési könyvtárak mutatószámait találjuk. Főiskolai könyvtárakra és a könyvtári hálózatra vonatkozó számadatokat találunk a pozsonyi megjelenésű „Vysokoskolské kniznice na slovensku" című statisztikában.

KULTÚRSTATISZTIKÁK

A kultúrstatisztikai adattárak között a franciáké nem foglalkozik a könyvtárügy kérdésével, az uruguayi adatok pedig szűkebb területet fognak át mint az UNESCO évkönyv megfelelő fejezete. Az olasz kultúrstatisztikai évkönyvnek, mely évente jelenik meg „Annuario delle statistische culturali" címen, két táblája foglalkozik a könyvtárakkal. A második táblája azért érdekes, mert az állományt jellemző számoknál a következő csoportosítást követik:

a) nem nyomdai úton előállított kiadványok (kéz- és gépiratok stb.)
b) nyomdatermékek
   – monográfiák
   – periodika
   – brosúrák
   – ősnyomtatványok
   – 16. sz.-i kiadványok.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A könyvtárak állományának ilyen fajta felosztása csak az olasz statisztikában található. Igaz ugyan, hogy az ősnyomtatványok, ill. a régi nyomtatványok birtoklása nem jellemző a közművelődési könyvtárak többségére. Ilyen típusú régi és ritka nyomtatványok inkább a nemzeti könyvtárban, vagy néhány kiemelten kezelt könyvtárban találhatók, tehát az erre irányuló adatközlés nem feltétlenül indokolt.

Norvégia

A norvég kultúrstatisztika *„Kulturstatistikk"* kétévenként jelenik meg, és igen szűkszavúan – mindössze 4 oldalon közli a könyvtári adatokat. Az alaptábla a következő könyvtártípusok szerint oszlik fel:

a) alsófokú iskolák könyvtárai
b) közművelődési könyvtárak
c) hálózati/területi könyvtárak
e) szakkönyvtárak.

Mivel Norvégiában a településszerkezet szétaprózottsága miatt fontos szerepet töltenek be a könyvtári ellátásban a bibliobuszok és hajók, ezek adatait is számba vették. A szakkönyvtárakat tovább bontották a) egyetemi könyvtárak, b) egyéb tudományos intézetek könyvtárai, c) állami hivatalok és intézmények könyvtárai, d) különböző társaságok könyvtárai, továbbá orvosi könyvtárak, katonai könyvtárak, kereskedelmi könyvtárak stb. szerint.

Finnország

A finn kultúrstatisztikai adatgyűjtemény a *„Cultural Statistics 1930–1977"* a közművelődési könyvtári statisztikát adja meg, közel ötven év összegyűlt számadatai alapján. A tudományos és szakkönyvtárakra vonatkozó adataik az évente megjelenő általános statisztikai évkönyvükben találhatók meg.

A Finn Állami Könyvtárügyi Bizottság 1973-ra vonatkozóan kiadott egy jelentést a könyvtárak helyzetéről *„Government Commitee on Libraries for 1973. Commitee Report."* címmel, de ez a kiadvány sem a KSH, sem a KMK könyvtárában nem volt elérhető.

Bárki számára hozzáférhető viszont a KMK Szakkönyvtárában a *„Statisztikai táblázatok Finnország közművelődési könyvtárairól. 1961–1973."* című különlenyomat. A finn nyelvű adattár, melynek fejléc-szövegét angolra is lefordították a könyvtárban, csak a közművelődési könyvtárakra szorítkozik. Különösen az állami, társadalmi pénzügyi támogatásokról közöl részletesebb adatokat.

A *„Cultural Statistics"* könyvtári része a szokásos alapadatok közlésén túl az olvasásra és a zenehallgatásra vonatkozó tevékenységet vizsgálja részletesebben, ezzel is jelezve a finn közművelődési könyvtárak erős zenei orientáltságát.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Szovjetunió

A *„Narodnoe obrazovanie, nauka i kultura v SZSZSZR"* című hatévenként megjelenő statisztikai adattár színvonalas elemzésben ismerteti Oroszország és az autonóm köztársaságok könyvtári ellátottsági adatait. A könyvtártípusok közt találjuk a nyilvános/közművelődési könyvtárakat, a tudományos és szakkönyvtárakat, valamint a gyermekkönyvtárakat. A közművelődési könyvtárak további bontásakor a kolhoz-könyvtárak, klubkönyvtárak stb. adatai is szerepelnek. Az állományösszetételt tudományáganként részletezésben is megismerhetjük. A jobb összehasonlítást a viszonyszámok, százalékos kimutatások segítik. A szakkönyvtárak adatait a fenntartók szerinti csoportosításban találhatjuk meg. A gyermekkönyvtárak adatai külön táblán szerepelnek.

Bulgária

A bolgár kultúrstatisztika, a *„Kultúra"* évenként megjelenő füzetének *„Könyvtárak"* című fejezete összevont alapadatokat közlő táblával kezdődik (könyvtárak száma, állománynagyság, olvasók száma, forgalmi adatok). Ez az alaptábla ismétlődik könyvtártípusonként. A könyvtári munkát a következő területek viszonyszámaival mutatják be: a) egy olvasóra jutó átlagos kötetszám, b) egy olvasóra jutó kikölcsönzött kötetszám, c) egy könyvtárra jutó átlagos olvasói létszám, d) egy könyvtárra jutó átlagos kötetszám. Az utolsó tábla a könyvtári személyzet számával, iskolai végzettség szerinti megoszlásával foglalkozik.

Jugoszlávia

A *„Kultura i umetnost"* című kultúrstatisztika 1961-től évente jelenik meg. Külön közli a nemzeti könyvtár; a felsőfokú tanintézeti könyvtárak; a tudományos és szakkönyvtárak; a közművelődési könyvtárak, valamint az iskolai könyvtárak adatait szövetségi köztársaságonként.

A szakkönyvtárak tipizálásánál új fogalom a többi ország könyvtárstatisztikájához képest a „központi főhatóságok nem nyilvános könyvtárai", valamint a népkönyvtárak típusánál „az általános típusú" és „meghatározott gyűjtőkörű" népkönyvtár elnevezés. (Hogy milyen meghatározott gyűjtőkörök léteznek a népkönyvtárak között, az nem derül ki a statisztikából.)

Lengyelország

A lengyel statisztikusok kétféle kultúrstatisztikai adatközlést rendszeresítettek 1969 óta. Az egyik a *„Kultúra"* elnevezésű adattár, a másik pedig a *„Rocznik statystyczny kultury"* című évkönyv. A szakstatisztikák egymást váltogatva, két- vagy háromévenként

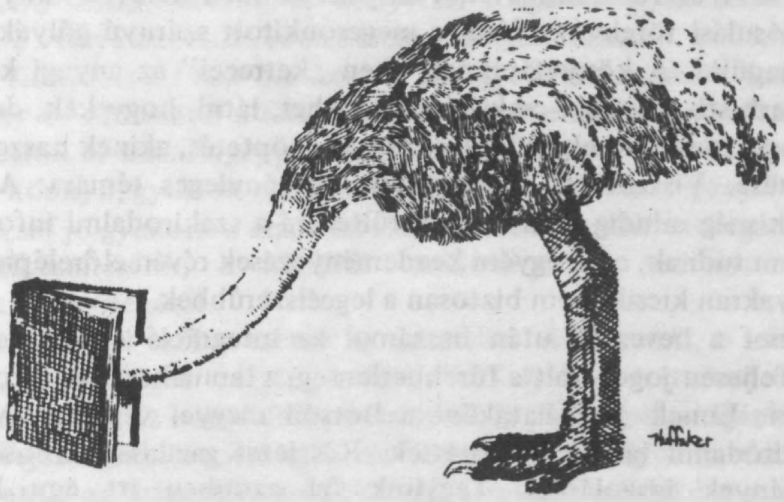
A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

jelennek meg. Az adattár és az évkönyv szerkezete nagyjából azonos, bár az adattár részletesebb szempontok szerint vizsgál bizonyos területeket. A 300 oldalas kiadványból 55 oldalt szenteltek a könyvtárügynek. Az adatokat vajdaságonként és az öt legnagyobb lengyel városra bontva hozzák. A tudományos könyvtárak kategóriájába sorolják a nemzeti könyvtárat, a Lengyel Tudományos Akadémia könyvtárát, a felsőfokú tanintézetek könyvtárait, a tudományos kutató intézetek könyvtárait, a központi főhatóságok könyvtárait. A többi könyvtártípust a közművelődési könyvtárak, üzemi könyvtárak, iskolai és gyermekintézetek könyvtárai alkotják.

Az évkönyv viszont szűkebb profilú. Nem foglalkozik például a személyi béralappal, sem a letéti könyvtárakkal, és hiányoznak az üzemi könyvtárak és az egyéb gyermekintézetek könyvtári adatai is.

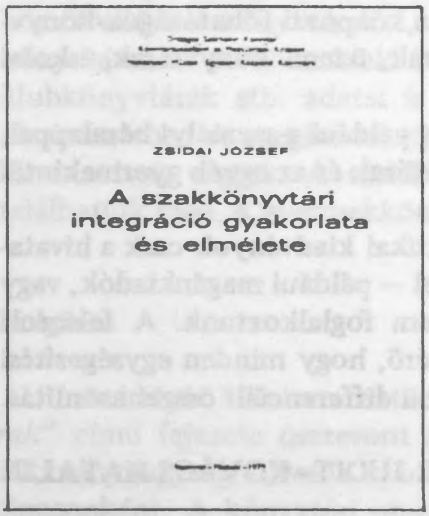
Végezetül megjegyezzük, hogy az ismertetett statisztikai kiadványok csak a hivatalos adatszolgáltatási szervek kiadványait ölelik fel, egyébbel – például magánkiadók, vagy az egyes könyvtárak népszerű gyorsstatisztikáival – nem foglalkoztunk. A felsorolt országok könyvtárstatisztikai gyakorlata így is annyira eltérő, hogy minden egységesítési törekvés ellenére a legfontosabb alapadatokon kívül nehéz a differenciált összehasonlítás.

BALÁS JUDIT–KOVÁCS KATALIN

A Biblioteksbladet (BBL) 1980/4. számának címlapjáról.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ZSIDAI József: A szakkönyvtári integráció gyakorlata és elmélete. Budapest – Miskolc, OSZK KMK – NMEKK, 1979. 102 p.

Nagyon hasznos és tanulságos művet adott ki az OSZK Könyvtártudományi és Módszertani Központ és a Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára a szakkönyvtári integrációról. A szerző nagy és elvitathatatlan érdeme, hogy külső segítség nélkül, még bizonyos harcot is folytatva saját fenntartójával, megteremtette egy szakterület korszerű tájékoztatását szoros együttműködésben a környező érdekazonosult üzemekkel. A mű az ezzel kapcsolatos gyakorlati és elméleti problémákat tárgyalja.

Bevezetőben a szerző kifejti a „totális" könyvtár célkitűzését és működési modelljét. A könyvtári munkát hivatásának tekintő minden szakember nagy örömmel és egyetértéssel fogadhatja ezt az új szemléletet igénylő formát, melynek lényege a kutató minden áron való színvonalas és gyors kiszolgálása. A szerző kifejti ugyanakkor hogy „...az itt jelzett és jobbára még csak a vágyainkban élő teljesítmény csakis a szakkönyvtári integráció tervszerű és következetes megvalósítása útján válhat realitássá."

Mi lehet az oka annak, hogy teljesen reális, gazdaságos, az ország felemelkedését szolgáló modell, sci-fi-szerű beállítás lehet csupán? Mindenekelőtt a könyvtárak önmagukban való megvalósulási törekvése. Mint a megcsonkított szárnyú gólyák az állatkertben: nem tudnak felrepülni. A könyvtáraknak ilyen „ketrecei" az anyagi keretek, a raktári férőhely, a géppark stb., az eget csak kémlelni lehet, látni, hogy kék, de felrepülni nincs lehetőség. Nincs partner, akinek szükséges lenne a röptetés, akinek haszonnal járna a más vidékek áttekintése. Visszatérve a hasonlatról a tényleges témára: Az iparvállalatok, a kutatóintézetek még mindig nem kényszerültek rá a szakirodalmi információk hasznosítására, ezért nem tudnak, csak egyéni kezdeményezések révén előrelépni. Ezek a lépések amellett, hogy gyakran kicsik, nem biztosan a legcélszerűbbek.

Zsidai József a bevezető után beszámol az integráció és kooperáció gyakorlati eredményeiről. Teljesen jogos volt a türelmetlenség, a tenniakarás az információk felhasználása érdekében. Ennek szolgálataként a Borsod megyei vegyipari vállalatok anyagi áldozatával szakirodalmi bázist teremtettek. Részletes gazdasági számítások szolgálnak az elért eredmények igazolásául. Tegyünk fel azonban itt egy kérdést, mielőtt tovább ismertetjük a mű részleteit. Mi lenne, ha regionálisan minden 3–4 nagyüzem anyagi áldozattal (saját eszközeik, mondhatják) megteremtené a szakirodalmi bázisát. Ők is kiszámolják a megtakarítást, s a számok erre hajlanak is. Könnyű azonban belátni, hogy

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

az ország „valahonnan" fizeti a devizát a külső beszerzésekre –, növekszenek az átfedések, a kihasználási mutatók korántsem egyeznek a regionális gazdasági számításokkal. Tulajdonképpen a csoportérdek és az össztársadalmi érdek ütköztetése jelentkezik. Ezért nem szabad modellként ajánlani egy-egy ilyen regionális vállalkozást. A felelősség azokat terheli, akik nem szervezik meg az országos, egymásba csatlakozó tájékoztató és információs rendszert. Könnyen kiszámítható, hogy ez gazdaságosabb, mint a gomba módra fejlődő egyedi, egymással össze nem kapcsolható információs központok. Megismételjük, hogy ha nincs kilátás ténylegesen működő országos információs rendszerre, mert csak elvi koncepciók, s egyhelyben topogás van, akkor az alkotó, helyi kezdeményezéseket pozitívan kell értékelni. A figyelmeztetés azért helyénvaló, hogy ne a huszadik regionális központnál érlelődjön meg a következtetés az országos rendszer létrehozására, hanem sokkal előbb.

A METADEX kohászati számítógépes tájékoztatás bevezetése a kéniai szakirodalmi bázis megteremtésénél sokkal pozitívabban értékelhető, mivel országos információs tevékenység, s nincs átfedésben más rendszerekkel. Azt azonban jelezni kell, hogy nem megnyugtató a számítógép-bázis helyzete. A még olyan jóindulatú és készséges partner is, mint a KFKI, kénytelen saját érdekeit előbbre helyezni. Igy fordulhatott elő, hogy a tájékoztatási szolgáltatásban több hónapos szüneteltetés történt. Ez persze megkérdőjelezi a totális könyvtár működését is. A tájékoztatás számítógép helyzetének megoldatlansága ismét országos feladatok elmaradottságára utal.

A szerző által említett harmadik integrációs tevékenység a regionális fordítóiroda létrehozása egyértelműen pozitív, fenntartás nélkül helyeselhető, s mint az adatok jelzik, eredményes is.

Nagyon szuggesztíven mutatta be a szerző a számítógép alkalmazásával járó nehézségeket, a tanulás időszakát. A szakemberek előtt ismeretes, hogy a könyvtári gyakorlatban a számítógépet három fontos területen alkalmazzák: 1. könyvtári katalógusok (gyarapodási jegyzékek) készítésére, 2. a könyvtári forgalom (kölcsönzés, statisztika) gépi feldolgozására, 3. folyamatos dokumentációs szolgáltatásra. A Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára 1960 óta készíti az egyetemi jegyzetek katalógusait számítógéppel, s néhány évvel később a felsőoktatási dokumentáció mutatórendszerének feldolgozását végeztettük el számítógéppel. Igazolhatjuk, hogy a külföldi eredmények szimpla adaptálása sem könnyű, gyakran magasfokú szellemi ráfordítást igényel.

Zsidai József jó gyakorlati érzékkel szól művében a szakembergárdának az új feladatokra való felkészítéséről, a külföldi tanulmányutak, tanfolyamok fontosságáról, a szakmai viták jelentőségéről.

Nagy felelősséggel szól a szerző az autarchia veszélyeiről, a nem kellő színvonalú tájékoztatásról, a szükséges mélység hiányáról. Teljes egyetértéssel olvastuk a szakmai információs politikáról, az irányítás felelősségéről és megoldatlanságáról írottakat.

A mű befejező részében Zsidai József kifejti, hogy milyen gazdasági megtakarítások lennének elérhetők az integráció további fejlődésével, s példaként a Chemical Abstracts többpéldányos beszerzéseit említi. Ez az a pont, ahol a szerző és a recenzió készítője teljesen egyetért. Éppen ezért kell küzdenünk az országos információs rendszer mielőbbi kiépítéséért. A mű nagymértékben alkalmas a könyvtárban dolgozó munkatársak lelki-

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ismeretének felrázására, s remélhetőleg az érdekelt irányítószervek tényleges intézkedéseire is.

HÉBERGER KÁROLY

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

ABT	Arbeitsstelle für Bilbiothekstechnik – könyvtártechnikai munkacsoport (NSZK)
AfB	Arbeitsstelle für das Bibliothekswesen – könyvtárügyi munkacsoport (NSZK)
AGROINFORM	Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium Információs Központja
ALA	American Library Association – Amerikai Könyvtáros Egyesület
CAS	Chemical Abstracts Service – Kémiai Referáló Szolgálat (USA)
DBI	Deutsches Bibliotheksinstitut – Német Könyvtári Intézet (West-Berlin)
DBS	Deutsche Bibliotheksstatistik (NSZK)
DBV	Deutscher Bibliotheksverband – Német Könyvtári Szövetség (NSZK)
DFG	Deutsche Forschungsgemeinschaft – Német Kutatói Munkaközösség (NSZK)
ELTE	Eötvös Loránd Tudományegyetem
FUB	Freie Universität Berlin (West-)
ENSZ	Egyesült Nemzetek Szervezete
EURONET	European on-line Information Network for Science and Technology – európai tudományos és műszaki információs hálózat
FORTRAN	FORmula TRANslator – képlet-fordító – programnyelv műszaki, matematikai és tudományos feladatokra
IAEA	International Atomic Energy Agency – Nemzetközi Atomenergia Ügynökség
INIS	International Nuclear Information System – Nemzetközi Nukleáris Információs Rendszer (az IAEA mágnesszalagos rendszere)
INSPEC	International Information for the Physics and Engineering Communities – nemzetközi tájékoztató szolgálat fizikusoknak és mérnököknek
ISI	1) Institut for Scientific Information 2) Indian Statistical Institute
ITI	Insztitut Tehnicseszkoj Informacii (SZU)

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

IuD-Programm	Informations- und Dokumentations-Programm (NSZK)
K + F	Kutatás és Fejlesztés (ld. R + D)
KF	Könyvtári Figyelő
KFKI	Központi Fizikai Kutató Intézet
KGST	Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa
KMK	Könyvtártudományi és Módszertani Központ
MTESZ	Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
NNY	Nemzetközi Nyelv
OKDT	Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács (1979 októberéig)
OKT	Országos Könyvtárügyi Tanács (1979 októberétől)
OMFB	Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság
OMKDK	Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ
OOKDK	Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ*
R + D	Research and Development (ld. K + F)
R + D Reports	Research and Development Reports – kutatási és fejlesztési jelentések – reportirodalom
SDI	Selective Dissemination of Information – Szelektív Információ-Terjesztés (SZIT)
SPK	Stiftung Preussischer Kulturbesitz – porosz kulturális alapítvány
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organisations – az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Művelődési Szervezete
UNISIST	World Information System for Science and Technology – tudományos és műszaki információs világrendszer
VGBIL	Vszeszojuznaja goszudarsztvennaja biblioteka inosztrannoj literaturü – Össz-szövetségi Állami Idegen Nyelvű Könyvtár (SZU)
VINITI	Vszeszojuznüj insztitut naucsnoj i tehnicseszkoj informacii – Össz-szövetségi Tudományos és Műszaki Tájékoztatási Intézet (SZU)

* Az egészségügyi miniszter 14/1980. (Eü.K.9.)EüM számú utasítása szerint az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ (OOKDK) elnevezése a következőre változott: Országos Orvostudományi Információs Intézet és Könyvtár (OIK). = Művelődésügyi Közlöny. XXIV.évf. 11.sz. 479.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

CONTENTS

MOLDVAI Jolán

ACQUISITION AND COMPUTERIZED PROCESSING OF TECHNICAL REPORTS IN THE LIBRARY OF THE CENTRAL RESEARCH INSTITUTE FOR PHYSICS OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES.–First the article introduces to the typology of technical reports, then on the basis of the work carried out in the Central Research Institute for Physics it outlines the most effective way of acquisition of these documents, i.e. establishing an international network of exchange of publications. It mentions briefly also the draft including computerized registration and output possibilities of the network. Describes the processing of the technical reports and the results of this procedure, the simple and reliable achievement of which is ensured by a system based on the computer UCS 1040.

343–355.p.

SZEPESVÁRY Tamás

SOME PROBLEMS IN THE DEVELOPMENT OF INFORMATION SERVICES ON SPECIAL LITERATURE.–First the author outlines the basic functions of the services on special literature. 1) information about the documents, 2) information about the particulars and data comprised in the documents, 3) provision of documents in the form of original, copy or translation; then he describes the tendencies characterizing our days in this field. Beside the information systems oriented on disciplines, special fields and types of documents there have been formed further interdisciplinary, multi-disciplinary and problem-oriented information systems. The consequence of this development is the fact, that: 1) users raise higher demands on the existing – bibliographic, abstracting etc.–services, 2) there are developing newer analytic-synthetic types of services–critical reviews, prognostic essays etc.–3) closer co-operation comes into being among the existing information systems in the field of dissemination of services.

356–362.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

DIENES Gedeon

CULTURAL DATA BANK FOR EUROPE.–The work of organization of the Cultural Data Bank for Europe was started on the basis of the recommendations of the Helsinki Conference on Security and Co-operation in Bucuresti (2–4 March, 1977), where under the auspices of the Documentation and Information Department of the Division of Cultural Development at UNESCO 19 experts from 13 countries made their first proposals. On the second meeting (Brussels, 3–7 June, 1978) 27 experts from 23 countries continued to discuss the determination of those fields of culture which on the basis of the common interpretation of European nations without doubt belong to the sphere of collection. The conference elected a Co-ordinating Committee under Belgian leadership (among the eight members Hungary and the Soviet-Union are also represented). The committee on its first meeting (Liège, 11–12 December, 1979) discussed its statistical, bibliographical and institutional problems within the frame of special committees. Thus the statistical work of UNESCO could organically be involved in the collecting activity of the bank.

363–369.p.

ZOLTÁN Imre

INFORMATION SCIENCE AND ESPERANTO.–One of the crisises of our age is the information crisis. The main reason for this is perhaps the lack of a common language, the unsolved problem of multilinguality. The unread treasure of the values accumulated in libraries, the inefficiency of exchange of experience on international meetings, the flood of expensive interpreting equipment and translations–all these call for a creation of an indifferent, common language. From the planned languages linguists found only Esperanto appropriate for being the common denominator of documentation. In the past few years computer technique specialists have made efforts both in theory and practice to contribute to the solving of the problem of multilinguality by creating a programming language based on Esperanto. (Résumé in Esperanto see on page 387.)

370–387.p.

Chronicle

FÉNYES Miklós

ABOUT THE ACTIVITY OF THE COUNCIL OF UNIVERSITY LIBRARY DIRECTORS IN 1978–1979.–The Council of University Library Directors has been enlarged during the past two years, it has involved in its work the libraries of colleges

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

of a university nature. It aims at ensuring unity, common fundamental principles and practice in Hungarian university libraries' network. It dealt first of all with the following main questions: 1) library training and extension training, 2) elaboration of standards concerning university libraries, 3) problems connected with the new manner of delivery of deposit copies. It paid special attention to the problems of university libraries of a technical character. The Council held its meetings in different libraries and this method seems to be an excellent opportunity for the exchange of experience.

388–390.p.

BILINCSI Lajos

ABOUT THE ACTIVITY OF THE COUNCIL OF COLLEGE LIBRARY LEADERS, 1978–1979.–The Council of College Library Leaders examined and processed the decree of the Ministry of Culture on the organization and functioning of the Hungarian library system, and tasks falling from it to the college libraries. Through the elaboration of model rules the Council rendered assistance to the college libraries in compiling their new statutes of organization and functioning. It discussed the problems of college libraries' network and those of co-operation circles concerning college libraries. The working committee made an analysis about the situation and activity of three college libraries and these reports were discussed on section meetings. The situation analyses provide preliminary material for the development directives to be published.

391–394.p.

Outlook

HÜLPÜSCH, Gisela

POSSIBILITIES FOR THE INTEGRATION OF LIBRARY AND INFORMATION TASKS IN THE ACADEMIC INSTITUTES OF GDR.–The author wrote her article for "Könyvtári Figyelő" on the basis of a research carried out in Methodisches Zentrum (GDR) the aim of which is to improve the provision of information and literature for the academic institutes. The basic question of the research is the following: is it advisable to combine the information organs of the departments with the departmental libraries or should they be subordinated to the central library of the college; its intention is to model the rational co-operation of librarians, information specialists and researchers-teachers. The article presents the methods and results of the research, describes the models and outlines the tasks and services of the scientific information departments of the university and college libraries.

395–408.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

DEUTSCHES BIBLIOTHEKSINSTITUT (GFR)–PLAN FOR DEVELOPMENT. –*Review* based on the data of *Bibliotheksdienst* (1978. 10.no. 591–602.p.).
409–415.p.

KISS Jenő

THE ROLE OF AMERICAN PUBLIC LIBRARIES IN ADULT EDUCATION. –*Review* based on the works DALE, Sheila: The Adult Independent Learning Project: work with adult self-directed learners in public libraries (Journal of Librarianship. 11.vol. 1979. 2.no. 83–106.p.) and MILNER, Arthur: Lifelong Learning Center: An experiment in counseling succeeds (American Libraries. 10.vol. 1979. 1.no. 32–34.p.).
416–419.p.

Reviews

Zur Theorie und Praxis des modernen Bibliothekswesens. *Theory and practice of modern librarianship.* München, Verlag Dokumentation, 1976. 1–3 Bd. (Rev. by KATSÁNYI Sándor.)
421–424.p.

BAHR, Alice Harrison: Book theft and library security systems, 1978–79. New York, Knowledge Industry Publications, 1978. 128 p. (Rev. by SÁRDY Péter.)
425–430.p.

BALÁS Judit–KOVÁCS Katalin

LIBRARY STATISTICAL DATA IN INTERNATIONAL AND NATIONAL SYSTEMS OF DATA SUPPLY.–The review was made on the basis of statistical issues comprised in the stocks of the Library and Documentation Service of the Central Statistical Office and the Library Science Library of the National Széchényi Library

ZSIDAI József: A szakkönyvtári integráció gyakorlata és elmélete. *Practice and theory of integration of special libraries.* Budapest – Miskolc, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ – Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, 1979. 102 p. (Rev. by HÉBERGER Károly.)
442–444.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Centre for Library Science and Methodology. After outlining a brief general situation in the first part it presents by countries the sources of library statistics and in the second part those of cultural statistics.

431–441.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

INHALT

MOLDVAI Jolán

DIE BESCHAFFUNG VON FORSCHUNGSBERICHTEN UND IHRE BEARBEITUNG MIT RECHENMASCHINEN IN DER BIBLIOTHEK DES ZENTRALFORSCHUNGSINSTITUTS FÜR PHYSIK (KFKI) DER UNGARISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN. – Erstens führt der Artikel in die Typologie der Forschungsberichte ein, dann aufgrund der Erfahrungen des KFKI legt die zweckmässigste Beschaffungsweise dieser Dokumente dar: die Gestaltung eines internationalen Publikationsaustauschnetzes. Kurz wird auch der Projekt berührt, der die rechentechnische Evidenz und Output-Möglichkeiten dieses Netzes enthält. Der Artikel zeigt den Verarbeitungsprozess von Forschungsberichten und dessen Ergebnisse, die durch ein System mit Rechenmaschine ESER 1040 einfach und verlässlich erzielt werden.

343–355.p.

SZEPESVÁRY Tamás

EINIGE PROBLEME DER ENTWICKLUNG VON INFORMATIONSLEISTUNGEN ÜBER DIE FACHLITERATUR. – Der Verfasser entwirft die grundsatzlichen Aufgaben der Informationsleistungen über die Fachliteratur: 1) Information über Dokumente, 2) Information über die in den Dokumenten enthaltenen Informationen, Angaben, 3) Beistellung von Dokumenten als Original, Kopie oder Übersetzung; dann legt die heutzutage charakteristischen Tendenzen dar. Neben den nach Disziplinen, Fachgebieten und Dokumententypen orientierten Informationssystemen werden andere, interdisziplinäre, multidisziplinäre und problemorientierte Informationssysteme gestaltet. Das Ergebnis dieser Entwicklung ist, dass 1) die Benutzer stellen höhere Forderungen an die schon arbeitenden bibliographischen, referierenden usw. Dienstleistungen, 2) es entstehen neue analitisch-synthetische Dienstelistungstype, kritische Rundschauen, prognostische Studien usw., 3) die schon wirkenden Informationssysteme streben nach eine eingere Zusammenarbeit auf dem Gebiet der Ausstrahlung der Dienstleistungen.

356–362.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

DIENES Gedeon

EUROPÄISCHE KULTURELLE DATENBANK. – Mit den Arbeiten zur Gestaltung einer Europäischen Kuturellen Datenbank wurde aufgrund der Empfehlungen der Helsinki Konferenz für Sicherheit und Zusammenarbeit in Bukuresti (März 2–4, 1977) begonnen, wo auf Anregung der Dokumentations- und Informationsabteilung der Kulturellen Entwicklungshauptabteilung von UNESCO 19 Spezialisten von 13 Ländern ihre erste Vorschläge gemacht haben. An der zweiten Zusammenkunft (Bruxelles, Juni 3–7, 1978) 27 Spezialisten von 23 Ländern führten eine weitere Diskussion über die Beschreibung solcher Gebiete der Kultur, die aufgrund der gemeinsamen Erläuterung nach der Meinung der europäischen Länder unbedingt zum Sammelkreis der Datenbank gehören. Die Sitzung hat ein Koordinationskomitee gewählt (sein Leiter ist Belgien und unter den 8 Mitgliedern sind Ungarn und die Sowietunion), das an der ersten Sitzung (Liege, Dezember 11–12, 1979) statistische, bibliographische und institutionelle Probleme im Rahmen der Fachkomitees diskutiert hat. Es ist so gelungen, die statistische Arbeit von UNESCO in die Sammelarbeit der Datenbank organisch zu integrieren.

363–369.p.

ZOLTÁN Imre

INFORMATIK UND ESPERANTO. – Eine von den Krisen unserer Epoche ist die Informationskrise. Die wichtigste Ursache dafür ist vielleicht das Fehlen einer gemeinsamen Sprache, das ungelöste Problem der Vielsprachigkeit. Der nichtgelesene Schatz der in den Bibliotheken aufgehäuften Werte, der schlechte Wirkungsgrad von internationalen Besprechungen und die Flut von Übersetzungen – alle diese Faktoren betreiben die Gestaltung einer neutralen, gemeinsamen Sprache. Von den vorgeschlagenen Sprachen Linguisten fanden bloss das Esperanto geeignet um der gemeinsame sprachliche Nenner der Dokumentation zu werden. Während der letzten Jahre haben rechentechnische Experten sich in Theorie und Praxis bemüht, um auch mit einer Programsprache aufgrund dem Esperanto zur Lösung der Vielsprachigkeit beizutragen. (Resümee auf Esperanto siehe auf S.387.)

370–387.p.

Chronik

FÉNYES Miklós

ÜBER DIE TÄTIGKEIT DES RATES DER DIREKTOREN VON UNIVERSITÄTSBIBLIOTHEKEN IN DEN JAHREN 1978/79. – In den letzten zwei Jahren wurden in die Arbeit des Rates der Direktoren von Universitätsbibliotheken auch Vertreter von universitätsartigen Hochschulen einbezogen. Das Ziel des Rates ist die Einheitlichkeit und die gemeinsamen prinzipiellen Gründe und Praxis in dem Netz der

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ungarischen Universitätsbibliotheken zu sichern. Das Rat beschäftigte sich mit den folgenden Fragen: 1) Bibliothekaraus- und -weiterbildung, 2) Erarbeitung von Normativen für Universitätsbibliotheken, 3) Probleme des neuen Verteilungssystems der Pflichtexemplare. Die Probleme der Bibliotheken von technischen Universitäten wurden gesondert berührt. Beide Sitzungen des Rates wurden in einer anderen Bibliothek gehalten. Dieses Method bietet eine ausgezeichnete Gelegenheit zum Erfahrungsaustausch.

388–390.p.

BILINCSI Lajos

ÜBER DIE ARBEIT DES RATES DER LEITER VON HOCHSCHULBIBLIOTHEKEN IN DEN JAHREN 1978/79. – Das Rat der Leiter von Hochschulbibliotheken hat die Anordnung des Ministeriums für Kultur über die Organisation und Funktion des ungarischen Bibliothekssystems analysiert und die daraus auf die Hochschulbibliotheken fallenden Aufgaben diskutiert. Durch die Erarbeitung eines Musterregels hat das Rat den Hochschulbibliotheken in der Erarbeitung ihrer neuen Organisations- und Funktionsregels geholfen. Es hat die Probleme von Hochschulbibliotheksnetzen und der die Hochschulbibliotheken enthaltenden Zusammenarbeitskreise besprochen. Ein aufgeforderte Arbeitkomitee hat eine Analyse über die Lage und Arbeit von 3 Hochschulbibliotheken gemacht und das Rat hat den Bericht auf Sektionsitzungen besprochen. Die Analysen werden als preliminäre Materialien zum Entwicklungsrichtlinien dienen.

391–394.p.

Ausblick

HÜLPÜSCH, Gisela

MÖGLICHKEITEN DER INTEGRATION VON BIBLIOTHEKS- UND INFORMATIONSAUFGABEN AN HOCHSCHULEINRICHTUNGEN. – Die Verfasserin hat ihren Artikel für die Zeitschrift *Könyvtári Figyelő* aufgrund einer Forschung des Metodischen Zentrums (DDR) geschrieben, die die Verbesserung der Informations- und Literaturversorgung in Hochschuleinrichtungen zum Ziel gesetzt hat. Die Grundfrage der Forschung war: ist es zweckmässig die Informationsorgane der Forschungsgruppen mit den Bibliotheken der Sektionen zusammenzulegen oder sie sollen der Zentralbibliothek der Hochschule unterordnet werden. Das Ziel der Forschung ist: die rationale Zusammenarbeit von Bibliothekare, Fachinformatoren und Forscher-Lehrer zu modellieren. Der Artikel legt die Methoden und Ergebnisse der Forschung dar, zeigt die Modelle und entwirft die Aufgabe und Dienstleistungen von wissenschaftlichen Informationsabteilungen der Universitäts- und Hochschulbibliotheken.

395–408.p.

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ENTWICKLUNGSPLAN FÜR DAS DEUTSCHE BIBLIOTHEKSINSTITUT (BRD). – *Inhaltsangabe* aufgrund der Data der Zeitschrift *Bibliotheksdienst* (1978. 10.no. 591–602.p.). **409–415.p.**

KISS Jenő

DIE ROLLE DER AMERIKANISCHEN ALLGEMEINEN ÖFFENTLICHEN BIBLIOTHEKEN IN ERWACHSENENBILDUNG. – *Fachliterarische Rundschau* aufgrund der Schriften: DALE, Sheila: The Adult Independent Learning Project: work with adult self-directed learners in public libraries (Journal of Librarianship. 11.vol. 1979. 2.no. 83–106.p.) und MILNER, Arthur: Lifelong Learning Center: An experiment in counseling succeeds (American Libraries. 10.vol. 1979. 1.no. 32–34.p.). **416–419.p.**

Rezensionen

Zur Theorie und Praxis des modernen Bibliothekswesens. München, Verlag Dokumentation, 1976. 1–3.Bd. (Rez.: KATSÁNYI Sándor.) **421–424.p.**

BAHR, Alice Harrison: Book theft and library security systems, 1978–79. *Buchdiebstahl und Bibliothekssicherheitssysteme, 1978–79.* New York, Knowledge Industry Publications, 1978. 128 p. (Rez.: SÁRDY Péter.) **425–430.p.**

BALÁS Judit – KOVÁCS Katalin

STATISTISCHE ANGABEN ÜBER BIBLIOTHEKEN IN DEN INTERNATIONALEN UND NATIONALEN DATENLIEFERUNGSSYSTEMEN. – Die Auseinandersetzung wurde aufgrund der statistischen Publikationen, die sich in der Bibliothek des Zentralen Statistischen Amtes und Dokumentationsdienstes (KSH) und in der Bibliothekswissenschaftlichen Fachbibliothek der Ungarischen Nationalbibliothek Széchényi befinden. Nach einer kurzen Beschreibung der Lage werden in dem ersten Teil die bibliotheksstatistischen, in dem zweiten die kulturstatistischen Quellen dargelegt. **431–441.p.**

ZSIDAI József: A szakkönyvtári intergáció gyakorlata és elmélete. *Praxis und Theorie der Integration von Fachbibliotheken.* Budapest – Miskolc, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ – Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, 1979. 102 p. (Rez.: HÉBERGER Károly.) **442–444.p.**

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

СОДЕРЖАНИЕ

МОЛДВАИ Йолан

КОМПЛЕКТОВАНИЕ И АВТОМАТИЗИРОВАННАЯ ОБРАБОТКА ОТЧЕТОВ О НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ РАБОТАХ В БИБЛИОТЕКЕ ЦЕНТРАЛЬНОГО ИНСТИТУТА ФИЗИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ВЕНГЕРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК. – Статья сначала введет читателя в типологию отчетов о НИР, потом на основе работы Центрального института физических исследований излагает наиболее целесообразный метод комплектования этих документов: формирование сети международного книгообмена. В статье кратко касается и того проекта, который содержит автоматизированную регистрацию и возможные формы выпуска этой сети. Показывается обработка отчетов о НИР и ее результаты, простое и достоверное изготовление которых обеспечивается созданием системы на ЭВМ типа ЕС 1040.

стр. 343–355

СЕПЕШВАРИ Тамаш

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ ПО СПЕЦИАЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ. – Сначала автор характеризует основные задачи услуг по специальной литературе: 1) информация о документах, 2) информация об информациях и данных, содержащихся в документах, 3) предоставление документов в форме оригинала, копии или перевода; потом показывает характерные для наших дней тенденции в этой области. Кроме информационных систем, ориентированных на отрасли и области науки и типы документов были созданы и другие, интердисциплинарные, мультидисциплинарные и ориентированные на проблему информационные системы. Последствия этого развития: 1) пользователи предъявляют более высокие требования к уже сформированным – библиографическим, реферативным и т.д. – услугам, 2) формируются новые аналитическо-синтетические типы услуг – критические обзоры, прогностические труды и т.д., 3) создается более тесное сотрудничество между сформированными информационными системами в области распространения услуг.

стр. 356–362

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ДИЕНЕШ Гедеон

ЕВРОПЕЙСКИЙ БАНК ДАННЫХ ПО ВОПРОСАМ КУЛЬТУРЫ. – Работы Европейского банка данных по вопросам культуры начались на основе рекомендаций Гельсинского совещания по безопасности и сотрудничеству в Бухаресте (2–4 марта 1977 г.), где под эгидой Документационной и инфомационной части Отдела развития культуры ЮНЕСКО 19 экспертов из 13 стран сделали свои первые рекомендации. На втором совещании (Брюссель, 3–7 июня 1978 г.) 27 экспертов из 23 стран продолжали дискуссию об определении таких областей "культуры", которые – на основе их общего толкования европейскими народами – обьязательно входят в круг сбора банка. На совещании была выбрана координационная комиссия, во главе которой стоит бельгийский специалист (среди 8 членов есть и Венгрия и Советский Союз). На первом заседании комиссии (Лиеж, 11–12 декабря 1979 г.) были обсуждены статистические и библиографические проблемы и проблемы учреждений в рамках специальных комиссий. Таким образом статистическую работу Юнеско удалось органически привлекать к собирательной работе банка данных.

стр. 363–369

ЗОЛТАН Имре

ИНФОРМАТИКА И ЯЗЫК ЭСПЕРАНТО. – Одним из кризисов нашей эпохи ябляется кризис информации. Может быть, главная причина этого – отсутсвие общего языка, неразрешенная проблема многоязычности. Богатство непрочитанных, накопленных в библиотеках ценностей, плохая эффективность обмена опытом на международных совещаниях, поток дорогих переводческих устройств и специальных переводов – все это торопит создание нейтрального, общего языка. Среди планированных языков лингвисты только эсперанто считали способным стать общим языком документации. В последние годы специалисты вычислительной техники в теории и практике старались и с программным языком типа эсперанто содействовать решению проблемы многоязычности. (Резюме на эсперанто см. на стр. 387.)

стр. 370–387

Хроника

ФЕНЕШ Миклош

О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОВЕТА ДИРЕКТОРОВ УНИВЕРСИТЕТСКИХ БИБЛИОТЕК В 1978–1979 ГОДУ. – Совет директоров университетских библиотек в последние два года расширился, в свою работу он вовлек и представителей

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

библиотек вузов университетского характера. Его целью является создание единства, общей теоретической основы и практики в сети венгерских университетских библиотек. Совет занимался следующими главными вопросами: 1) образование и повышение квалификации библиотекарей, 2) разработка нормативов для университетских библиотек, 3) проблемы, связанные с новым порядком разделения обязательных экземпляров. Отдельно занимались и проблемами университетских библиотек технического характера. Каждое совещание Совета состоялось в другой библиотеке: такой метод представляет собой очень хорошую возможность для обмена опытом.

стр. 388–390

БИЛИНЧИ Лайош

О РАБОТЕ СОВЕТА ЗАВЕДУЮЩИХ ИНСТИТУТСКИМИ БИБЛИОТЕКАМИ, 1978–1979. – Совет заведующих институтскими библиотеками анализировал и разработал установление Министерства культуры о структуре и деятельности венгерской библиотечной системы, и на основе этого – задачи институтских библиотек. Совет с разработкой типового устава оказал помощь институтским библиотекам к создании нового устава. Были обсуждены проблемы сетей институтских библиотек, а также проблемы содействующих кругов, касающих институтских библиотек. Поверенная рабочая комиссия анализировал положение и работу трех институтских библиотек; их отчеты совет обсуждал на секционных заседаниях. Анализы дают предварительный материал к издаваемым директивам развития.

стр. 391–394

Библиотечное дело за рубежом

ХЮЛПЮШ, Гизела

ВОЗМОЖНОСТИ ИНТЕГРАЦИИ БИБЛИОТЕЧНЫХ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ЗАДАЧ У ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ В ГДР. – Статья написана автором для журнала *Könyvtári Figyelő* на основе исследования Методического центра ГДР (Methodisches Zentrum), целью которого являлось улучшение обеспечения вузов информацией и литературой. Основной вопрос исследования: является ли целесообразным объединять информационные органы групп кафедр с кафедральными библиотеками, или надо их подчинять центральной библиотеке вуза. Цель исследования: моделирование рационального сотрудничества библиотекарей, информаторов по отраслям и исследователей-преподавателей. В статье представляются задачи и услуги научно-информационных отделов университетских и институтских библиотек.

стр. 395–408

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ПЛАН РАЗВИТИЯ ГЕРМАНСКОГО БИБЛИОТЕЧНОГО ИНСТИТУТА (DEUTSCHES BIBLIOTHEKSINSTITUT) ФРГ. – *Рецензия* на основе данных журнала *Bibliothekdienst* (1978. 10.no. 591–602.p.).

стр. 409–415

КИШШ Ене

РОЛЬ АМЕРИКАНСКИХ МАССОВЫХ БИБЛИОТЕК В ОБРАЗОВАНИИ ВЗРОСЛЫХ. – *Обзор* на основе статей DALE, Sheila: The Adult Independent Learning Project: work with adult self-directed learners in public libraries (Journal of Librarianship. 11.vol. 1979. 2.no. 83–106.p.) и MILNER, Arthur: Lifelong Learning Center: An experiment in counseling succeeds (American Libraries. 10.vol. 1979. 1.no. 32–34.p.)

стр. 416–419

Обзор

Zur Theorie und Praxis des modernen Bibliothekswesens. *Теория и практика современного библиотечного дела.* München, Verlag Dokumentation, 1976. 1–3.Bd. (Рец.: КАЧАНИ Шандор.)

стр. 421–424

BAHR, Alice Harrison: Book theft and library security systems, 1978–79. *Кража книг и предохранительное приспособление библиотек.* New York, Knowledge Industry Publications, 1978. 128 p. (Рец.: ШАРДИ Петер.)

стр. 425–430

БАЛАШ Йудит – КОВАЧ Каталин

БИБЛИОТЕЧНЫЕ СТАТИСТИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ В МЕЖДУНАРОДНЫХ И НАЦИОНАЛЬНЫХ СИСТЕМАХ СООБЩЕНИЯ ДАННЫХ. – Обзор составлен на основе статистических изданий, находящихся в фондах Библиотеки и доку-

ZSIDAI József: A szakkönyvtári integráció gyakorlata és elmélete. *Практика и теория интеграции специальных библиотек.* Budapest – Miskolc, Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ – Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára, 1979. 102.p. (Рец.: ХЕБЕРГЕР Карой.)

стр. 442–444

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

ментационной службы Центрального статистического управления и Специальной библиотеки Центра библиотековедения и методической работы. После краткого, общего описания положения в первой части обзора показываются источники библиотечных статистических данных, а во второй – источники культурных статистических данных.

стр. 431–441

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban

Ára: 20,— Ft

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2016-ban